gönülden gönüle
MEVLANA İMGESİ

MEVLANA ÜZERİNE BİR ALIMLAMA ÇALIŞMASI

Seçil Büker
Aydan Özsoy

Medya-İletişim

Ütopya Yayınları: 188

Medya - İletişim Dizisi

© 2009 Ütopya Yayınevi

1. Baskı
Ütopya Yayınevi
Kasım 2009

Redaksiyon
Mustafa Çoban

Sayfa Düzeni
Ütopya

Kapak Tasarım
Aslı Örge

Baskı ve Cilt
Sözkesen Matbaası
İvedik Org. San. Matbaacılar Sitesi
558. Sok. B Blok No: 41 Yenimahalle - Ankara
Tel: (0 312) 395 21 10

ISBN 978-975-6361-99-3

Ütopya Yayınevi
Ataç I Sokak 33/15 Kızılay / Ankara
Tel-Fax: (0 312) 433 88 28
İnternet: www.utopyayayinevi.com.tr
E-Posta: utopya@utopyayayinevi.com.tr

GÖNÜLDEN GÖNÜLE MEVLANA İMGESİ

Mevlana Üzerine Bir Alımlama Çalışması

Seçil BÜKER – Aydan ÖZSOY

İçleri boşaltılmış hediyelik eşyalara ve bu eşyaları satan ve alanlara! Açıkçası hepimize!

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7

GİRİŞ: DÖNEN DEĞİL DÖNÜŞEN MEVLANA 9

GÖRÜŞMECİLERİN MEVLANA TEMALARI 14

MEVLANA İÇİN NASIL BİR TEMATİK ÇÖZÜMLEME 17

I. GÖNÜLDEN GÖNÜLE MEVLANA 21

ANADOLU'DA İSLAM 21

İslam'ın Anadolu'da Görünümleri 23

MEVLANA'NIN SELÇUKLUSU: RUHLAR AŞKA GEREKSİNİM DUYAR 27

Mevlana'nın Penceresi 31

II. GÖNÜLDEN GÖNÜLE MEVLANA İMGESİ 41

POPÜLER KÜLTÜR TARTIŞMALARI 41

POPÜLER BİR İMGE OLARAK MEVLANA 46

MEVLANA İMGESİ ARTIK DOLAŞIMDA 52

YİTİRİLEN MÜZİKALİTE: BOŞALMA, SIĞLAŞMA, KALIPLAŞMA 56

III. MEVLANA'YI OKUMAK 61

ALIMLAMA ÇALIŞMALARI 61

GÖRÜŞÜLEN GRUPLAR ÜZERİNE BİLGİ 63

GÖRÜŞMECİLERİN ÖZELLİKLERİ 64
1) Tasavvuf Grubu 64
2) İslami Grup 65
3) Mesafeli Grup 65
GÖRÜŞME SÜRECİNDEKİ DENEYİMLER 66
1)Tasavvuf Grubu 66
2) İslami Grup 68
3) Mesafeli Grup 68
TEMALAR 69
1) Tasavvuf Grubu 70
2) İslami Grup 81
3) Mesafeli Grup 91
TABLOLARLA KARŞILAŞTIRMALI GRUP OKUMALARI 101
1) Tasavvuf Grubu 101
2) İslami Grup 102
3) Mesafeli Grup 103

SONUÇ 105

KAYNAKÇA 111

EKLER 115
EK 1) GÖRÜŞME SORULARI 115
EK 2) TOPLU DEĞERLENDİRME TABLOLARI 117
Tablo 1: Tasavvuf Grubuna Ait Temaların Toplu Değerlendirmesi ... 117
Tablo 2: İslami Gruba Ait Temaların Toplu Değerlendirmesi 120
Tablo 3: Mesafeli Gruba Ait Temaların Toplu Değerlendirmesi 122

ÖNSÖZ

İmgeler evreninde dönen beyazlar yürekleri 'yakıyordu', Konya'da kaşıkların, cam ve tahta çerçevelerin üzerindeki öğütler, öğütlerin arasındaki Mevlana, Konya'ya gelenlere kendilerini beğendirmeye çalışıyor, bin bir renk ve biçime bürünmüş olarak, vitrinlerde, vitrinlerden caddeye taşan uzantıların üzerinde sıralanmış, seçilmeyi bekliyorlardı. Boyunları büküktü, içlerinin boşaltıldığını biliyorlardı, ama yapacak bir şey yoktu. Onlar da alıcıların çantalarında, takı olarak parmaklarında, boyunlarında sema seyretmeye gidebilirlerdi.

Sufiler her zaman semayı ehline helal gördüler. Hal edinmek, Bir olmak semanın tek amacı değil mi? Vecd hali dünya sevgisini dağıtır, putlar yıkılır. Gönüller dünyaya yabancılaşırken, öfke, nefret, sevgiye, bağışlama gücüne 'dönüştürülür'. İnsan artık bir bütün olarak tüketim değil, 'üretim' etkinliği içindedir. İmgeler kendilerini satın alanlarla sema gösterisine gittiklerinde, cep telefonu ile çektikleri fotoğraflarla gönüllerine Mevlana'yı yerleştirmeye çalışanları gördüler. O zaman anladılar ki gösteriyi seyretmeye gelenler, gönülden gönüle iletişimi imgelerle kuruyorlar. Bu kaderleri miydi? Onlar Mevlana'nın içinin boşaltılmasında birer araç olmaktan öte bir anlam taşımıyorlar mıydı? Yıllar sonra popüler bir imgeye dönüşmenin acısını içlerinde duyumsarken aynı duygularla dolu araştırmacılara rastladılar.

Araştırmacılar da ibadet olarak nitelendirilen sema ve Ruh'un yükselişine yol açan öğütlerin, klişe imgelere dönüştüklerini gözlemliyor, bu gözlemin bir alılmama çalışmasının temel

sorunsalı olabileceğini düşünüyorlardı. Bu araştırma Mevlana yılına (2007) çok uygun olacaktı. İmge evreninde Mevlana'nın var oluş koşulları çeşitlenmiş, artmıştı. Bu koşullarda değişik toplumsal grupların kendi gerçeklikleri içinde Mevlana'yı nasıl alımladıklarını (yorumladıklarını) ortaya çıkarmak iyi olacaktı. Sorular hazırlandı, görüşmeciler seçildi ve gruplara ayrıldı, dahası görüşmeler gerçekleştirildi. Kağıtlara döküldü. Araştırmacılar çözümlemelere gelemeden, elini çabuk tutan Utku bebek geldi. O büyürken, *Yumurta*'da (Yön: Semih Kaplanoğlu, 2007) Yusuf'un yaptığı yolculuk yazıldı. Günler geçti, Utku bebek büyüdü, ama yaşlananlar da oldu, göçenler de, sonunda izin çıktı ve kitap sonlandı.

Şeyma Balcı, kitabı sayısız kez okuyarak yazım hatalarını düzeltti. Aslı Örge, kapağın içeriğe uyması için uğraştı. Burcu, Utku'nun bakımı için annesinin en büyük yardımcısı oldu. Eşlerimiz Semih ve Mustafa'nın destekleri hep güç verdi. Onların yardımları olmasaydı, işler daha da güçleşecekti. Hepsine teşekkür ediyoruz.

Seçil Büker – Aydan Özsoy
Ankara, 2009

GİRİŞ

DÖNEN DEĞİL DÖNÜŞEN MEVLANA

Mevlana'nın gönlündeki sırları araştırmak araştırmacıların gücünü, bilgisini aşıyor. Oysa O görülsün, işitilsin istiyor: "Hâlbuki benim sırrım, feryadımdan uzak değildir. Fakat her gözde onu görecek nur, her kulakta, onu işitecek, duyacak güç yoktur" (Mesnevi, 1. cilt, 6. ve 7. beyitler). Araştırmacılar onu anlayacak güçlerinin sınırlı olduğunu bilerek, O'nun hoşgörüsüne sığınarak, nasıl anlaşıldığını anlamaya çalıştılar araştırma boyunca.

Araştırmanın iletişim alanına (özelde alımlama çalışmalarına) katkı getireceğini düşünen araştırmacıların, Mevlana üzerine yazılan ve söylenenlerin genişliği karşısında ürkmemeleri olanaksızdı. Bu durumda onlar, çalışmalarını iletişim alanının bakışı ve tartışmalarıyla sınırlamanın en doğru yol olacağına inandılar ve sınırladıkları bağlamın dışına çıkmamayı seçtiler. Araştırmada Mevlana imgesine ve bu imgenin tüketilmesine ve yeniden üretilmesine odaklandılar. Günümüz Türkiye toplumunda Mevlana imgesinin tüketimine iki gösterge üzerinden yaklaştılar: *Mevlana'nın yedi öğüdü ve sema*. Özellikle de 2007 yılının UNESCO tarafından Mevlana yılı olarak kabul edilmesinin ardından bu tüketimin ve yeniden üretimin daha da arttığını gözlemlediler.

Görünürde gündelik yaşam koşulları ile ilgili olan öğütler, görüşmecilerin bilişsel düzeydeki anlamlandırmaları/okumaları/yorumları,[1] dünyevi olmayana ait olan sema ise duygusal düzeydeki anlamlandırmaları için araştırmada temel alındı. Sema konusunda tanımlara dayanmak bu görüşlere açıklık getirebilir: "Kur'an'ın manasının musikisini dinlemeye, dinlerken de vecde gelerek coşkuyla raks etmeye ve dönmeye sema denir. O halde insanı Yaradan'ına götürmeyen bir musiki ile dönmek, sema olamaz. Sema, ruhtan kaynaklanmalıdır, cesetten değil. Semanın sağdan sola kalbin etrafında çark atıp dönerek, Allah'ın sonsuzluğuna teslim oluşu anlatan bir ibadet olduğunu unutmamak gerekir" (www.cemalnur.org). Mevlana'ya göre dervişler semada vecde düşerler, Tanrı'yı özleyişleri artar, ahrete inançları ve sevgileri artar, gönüllerinden dünya sevgisi dağılır. Gönülleri dünyaya yabancılaşır (Gölpınarlı, 2006: 64). Sema bir tür ibadet, ahrete dönmenin, ulvi olana yönelmenin bir yoludur. Başın eğik olması, acizliği, kulluğu, kabullenmeyi gösterir. Başlarını hafif yana eğmiş semazenler, sema ederken sağ ellerini yukarıya sol ellerini aşağıya açarlar. Amaçları Allah'tan aldıklarını kendilerine mal etmeden halka ulaştırmaktır ve şunu vurgularlar: "Biz yoğuz; görünüşte var olan; vasıtalık eden bir suretten başka şey değiliz" (www.semazen.net). Bu yok oluştaki hazzı kaynaklara dayanarak şöyle açıklayabiliriz: "Semazenin başının 25 derece civarında eğik olması, dünya ekseninde görülen 23 derecelik eğime şaşılacak derecede benzemektedir. Sema, ferdi bir hareket olup yerçekimi merkezi uzaktan değil, semazenin vücudundan geçer. Semazenin dönüş ekseni, onun kafa kol ve sol bacağından geçmektedir. Sema sırasında içten zikir yapılarak zihin uyuşukluğu giderilir" (Yöndemli, 2004: 107-108).

[1] 'Görünürde' öğütler bu dünya ile ilgilidir, gündelik yaşam koşulları ile ilgilidir, ama öğütler kişinin gelişimine katkı getireceği için sonuçta Ruh'u yükseltecektir.

Günümüzde sema, 'seyirlik bir gösteri' olarak daha sık sergilenmektedir. Bu gösteriler, yer aldıkları salonlardan televizyon ekranı aracıyla kitlelere ulaşıyor. Böylece sema "katılım ya da izleyicilik aracıyla bedene ve bedenin hazlarına" (Rowe, 1996: 23) yönelen popüler kültür ürünlerine dönüşüyor. Estetik boyutu yüksek olan gösteriler çoğu kez gösteriyi sergileyen ve gösteriyi izleyen açısından bedene dayalı bir hazza dönüşmektedir. Daha hızlı dönmek için yere her vuruşta yerden alınan güç, hazzı da getirmektedir. Böylece kendi dönüşünü sergileyenler seyredilmenin hazzını yaşarken, gösteriyi ekranda ya da salonda izleyen izleyici, katılmadığı bir töreni 'katılıyormuş' gibi duyumsamakta ve 'gösteriden' haz almaktadır. Bu hazzın 'ibadet' olduğunu söylemek çok güç.

Rowe, popüler kültür ürünü olan *rock* ile politikanın ilişkisini kurarken 'politika-haz/eğlence karşıtlığını' benimser (Rowe, 1996: 97). Öte yandan John Docker, tek ölçütün politika olmaması gerektiğini söyler ve popüler kültürün ideolojik ve politik olmayan biçimler ve uzlaşımlar tarafından da oluşturulduğunu vurgular (aktaran Rowe, 1996: 97). Politika-haz/eğlence karşıtlığı gösteriye dönüşen sema, özündeki 'birlikten' (tevhit) kaynaklanan haz duygusunu sunmuyor, sıradan ürünlerin haz/eğlence temeline inmeyi yeğliyor. İnerken de 'politik' olduğunu saklıyor. Üzerine 'örtü' olarak serilen 'politika', alttan alta Mevlana'yı tek bir anlam ve imgeye indirgiyor. Mevlana, ruhlara (canlara) şifa vermek yerine bedenlere haz veriyor. Bedene odaklı hazza dönüşen Mevlana'nın özü, düşünceleri gösteri dünyasında yitip gidiyor, Mevlana'nın içi boşaltılıyor. Gönüllere şifa verecek olan Mevlana bu kez gerçekten yok edildiği için bu durum politik. Çünkü sema, artık BİR olmayı (tevhidi) amaçlayanların töreni olmaktan çıkıyor, rasgele bir araya gelmiş insanların haz-eğlence aracına dönüşüyor. Oysa gerçek törende bir araya gelenler bir cemaat oluştururlardı. Onu anlamaya çalış-

madan, gösteriye dönüşmüş sema töreni ve dolayımdaki nesnelerle ona ulaşmaya çalışanlar Mevlana'yı duyumsadıkları yanılsaması ile esenliğe ulaşmaktadırlar. Ulaştıkları esenliğin nasıl bir esenlik olduğunu düşünmeden kuşkusuz.

Böylece ibadet olarak nitelendirilen sema ve Ruh'un yükselişine yol açan öğütler, bireylere, hem düşünsel hem de duygusal alanlarda sonsuz olanaklar sunarken gösteriler klişe imgelere dönüşüyor, işte araştırmanın temel sorunsalı da bu noktada beliriyor. Mevlana klişe imgelere dönüşmüştür/dönüştürülmüştür. Ya da hiç dönüşmemiş midir? Araştırma, imge evreninde Mevlana'nın var oluş koşullarını ve bu koşullarda değişik toplumsal grupların kendi gerçeklikleri içinde Mevlana'yı nasıl alımladıklarını (yorumladıklarını) ortaya çıkarmaya çalışıyor. Böylece popüler bir imgeden hareketle, toplumsal gerçekliğimizin altındaki gerçekleri anlama çabası içinde olduğunu vurguluyor. Grupların yaklaşımlarının farklı olması da araştırmayı ilginç kılmaktadır. Hiç kuşku yok ki toplumdaki bireylerin ve ait oldukları farklı toplumsal grupların gerçeklikleri aynı değildir. Grupların içinde yer alan (kendilerini o gurubun içinde tanımlayan) görüşmecilerin içinde bulundukları toplumsal yapılar; aile, eğitim ve dinsel kurumlar birbirinden farklıdır. Bu farklı gerçeklik algıları, farklı özne konumları ve bu konumları var eden toplumsal yapılar araştırmada göz ardı edilmedi, bu konuya özen gösterildi. Ayrıca görüşmecilerin özgün yorumlar yapabilecekleri ve çalışmaya özgün temalar kazandırabilecekleri umudu ile yola çıkıldı. Alımlama çalışmalarının diğer çalışmalardan farklılaşan önemli ve ilerici bir yönü de gerek görüşmecilere gerekse araştırmacılara bu tür özgün yorumlar yapabilme (özgün temalar yakalayabilme) şansı tanımasıdır. Söze başlarken belirttiğimiz gibi bu çalışma, özelde yöneldiği alımlama çalışmalarına bu bağlamda bir katkı sağlamayı da amaçlıyor. Çünkü alımlama çalışmaları her ne kadar *micro* ölçekli de olsa, bireylerin özgün anlamlandırmalarından hareketle toplumu

anlamaya dair önemli ipuçları sunar. Farklı birey ve grupların yorumları arasında dolaşan araştırmacının, yakaladığı küçücük bir ipucu; özgün bir anlam ya da anlamlar sayesinde toplum adına önemli ve büyük kapıları aralayabilir. Bu amaçtan hareketle çalışma temelde şu sorulara yanıt bulmaya çalıştı: Mevlana için toplumsal olarak hangi imge/imgeler üretiliyor ve tüketiliyor? Bu imge/imgeler Türk toplumunda nasıl anlamlandırılıyor? Neleri ortaya koyuyor ya da açığa çıkarıyor? Bu imgeler neden böylesine yaygın? İmgeler temel alındığında Mevlana farklı gruplar tarafından nasıl alımlanıyor? Bu anlamların benzerlikleri ve farklılıkları neler? Görüşmecilerin yanıtları özgün temalar içeriyor mu?

Mevlana'ya ilişkin dolaşımda olan imge/imgelerin, tüketim ve üretiminde grupların kendi özgül bağlamlarını ve grupların içindeki bireylerin özne konumlarını göz önünde bulundurmak önemliydi. İslami, Tasavvuf ve Mesafeli olarak tanımlanan üç ayrı gurubun farklı özellikleri olduğu konusunda farkındalığı yitirmemek unutulmaması gereken bir konuydu. Mevlana imgesinin tüketimine, tüketim sürecinin aslında toplumsal bağlamda öznelerin bir tür üretimi, hatta yeniden üretimi olduğu yönündeki kültürelci bakış açısından yaklaşmak gerekiyordu. Bu durumda farklı grupların içinde yer alan farklı öznelerin, Mevlana üzerine geliştirdikleri yorumlara, anlamlandırmalara ve okuma an'larına; bir anlamda Mevlana imgesinin yeniden üretim(ler)ine odaklanıldı. Araştırmada sorular; öğütler ve sema gösterisi üzerine geliştirildi, özneler (görüşmeciler) anlamlandırmalarını/okumalarını kendi yaşamlarındaki Mevlana üzerinden kurdular kuşkusuz. Görüşmecilerin Mevlana'yı nasıl anlamlandırdıkları tematik çözümleme yöntemi ile ortaya çıkarılmaya çalışıldı. Araştırmanın yöntemi, tematik çözümleme örneklerinden yola çıkarak, kavramsal çerçeveyi çizen V. Braun ve V. Clarke'a (2006) dayandırıldı, ama araştırmanın özgül koşullarının gerektirdiği eklemeler de yapıldı, böylece bu araştırmaya özgü bir çözümleme biçimi de geliştirilmiş oldu.

Önce Braun ve Clarke'ın tema için sundukları ön koşulu verelim: "Tema veri üzerine, araştırma sorusu ile ilişkili olan, önemli bir şeyi yakalar ve veriye özgü herhangi bir düzeydeki *kalıplaşmış* yanıtı ya da anlamı temsil eder" (vurgulama Braun ve Clarke'ın, 2006: 82).[2] Bu tanımı şöyle de açmak olanaklı: Araştırmanın bütünlüğü içinde, sorulan soruya yanıt olarak nitelendirilebilecek anlamlı bir düşüncedir tema. Araştırmacılar olarak temayı görüşmecinin görüşü, düşüncesi, duygusu ve buluşu olarak da nitelendirmeyi seçiyoruz. Buluş derken yine Braun ve Clarke'ın 'yakalama' kavramına dayanıyoruz. Tema görüşmecinin bulduğu bir kavram ya da temel düşünce olabilir. Tema, 'bulma' üzerine kuruluyorsa, bir başka deyişle sorudaki kavramlara vurgu yapmak yerine, başka bir içeriği gündeme getiriyorsa, bu tür temalar *örtük*, yöneltilen sorulardaki kalıplaşmış bir anlamı ya da yanıtı yineliyorsa *açık* olarak nitelendirildi. Temadaki temel düşüncenin (kavramın, duygunun) kimi kez anlam daralması yolu ile tek olguya indirgendiğini, kimi kez de anlam genişlemesi yolu ile yüceltildiğini, genişletildiğini gözlemledik. Böylece araştırmada *indirgenmiş* ve *yüceltilmiş* temalar saptadık. Ama tüm temalar için geçerli bir kuralımız vardı, o da temanın 'örnek' olarak nitelendirilebilecek bir özelliği olmasıydı.

Tema 'örnek' olarak nitelendirilebilecek bir yanıt ya da anlam içermelidir ve araştırmacı bu 'örneği' temel alarak yorum geliştirebilmeli ya da belirli bir 'örnekle' diğer 'örnekler' arasında benzerlik-karşıtlık bağlantıları kurabilmelidir. Tema kimi kez de ideolojik bir duruştur, görüşmecinin tarzıdır, üslubudur.

[2] Yazının bütününü düşündüğümüzde *kalıplaşmış* nitelendirmesi ile yazarların konuya ilişkin daha önceden toplumun üyelerince oluşturulmuş yanıtları belirtmek istediklerini vurgulamak istiyoruz.

Braun ve Clarke'a göre bir düşünceyi tema olarak nitelendirmede 'boyut' da önemlidir. Metnin bütünüyle ve çapraz metinlerle karşılaştırıldığında temanın başat ya da yaygın bir konumda olması gerekebilir.[3] Ama bu başat olma durumunu saptamak da görece bir şeydir. Niteliksel çözümlemede görüşmeciler sorulara duraksamadan, çabucak yanıt veremezler, ayrıca yanıtların kesin ve açık olduklarını söyleyebilmek de güçtür. Bu durumda görüşme metinlerindeki temaları sergilemek için araştırmacı kanıtlar bulmak zorundadır. Bir bakıma araştırmasının temalarını 'gerekçelendirmek' zorundadır. Bu konuda sayısal ölçütleri temel almak olanaklı değildir. Örneğin metnin %50'sini kapsadığı için bir konu tema olarak nitelendirilemez. Aynı konu metnin %47'sini kapsadığı için 'tema değil' tanısı ile bir yana bırakılamaz (2006: 82).

Bu durumda metnin içindeki başat öğeler sorgulanmalıdır. Kuramcılara göre bir ya da iki cümlenin ötesine geçen her düşünce tema olarak nitelendirilemez, bir metinde kapsamlı olarak yer alan bir tema, diğerinde hiç yer almayabilir ya da birkaç cümle ile yer alabilir.[4] Bu nedenle temaları tanımlamak araştırmacının işidir. Tematik çözümleme için yol gösterdikleri yazılarında, kuramcılar, katı kurallar koymaktan kaçınırlar ve araştırmacıya esnekliği elden bırakmaması gerektiğini anımsatırlar (Braun ve Clarke, 2006: 83).

Temanın niceliksel ölçütlere bağlı olmadığını söyleyebiliriz. Bir düşüncenin tema olarak nitelendirilebilmesi için doğru ya da yanlış diyebileceğimiz bir yöntem yoktur. Tematik çözümlemenin araştırmacıya sunduğu esneklik araştırmacının temaları çok değişik biçimde saptamasını sağlar. Önemli olan araştırma-

[3] 'Gerekebilir' sözcüğünü kullanıyoruz, çünkü gerekmediği durumların da olduğunu kuramcılar da yazılarında vurguluyorlar.

[4] Çözümlemelerimizde bu durumu gözlemledik.

cının kendi araştırması için en uygun yöntemi bulmasıdır. Bu esnekliği, dolayısıyla seçtiğimiz tematik çözümleme yöntemini açıklamak istiyoruz.

Braun ve Clarke (2006: 77) yazılarına tematik çözümlemenin sınırlarının tam olarak çizilemediğini, bu nedenle de yöntemin onaylanmasının güçleştiğini vurgularlar. Oysa tematik çözümleme de bir tür niteliksel çözümleme yöntemidir. Yazarlara göre tematik çözümleme, niteliksel araştırmaların temel yöntemlerinden biridir. Tematik çözümlemeyi çeşitli gerekçelerle yöntem olarak tanımlamak istemeyen araştırmacılara karşın Braun ve Clarke, çözümlemeyi bir yöntem olarak tanımlamak gerektiğini düşünürler. Tematik çözümleme yöntemi esnek ve kullanılışlı bir araçtır, esneklik onun uygulanma biçimindedir (2006: 78). "Tematik çözümleme verideki (data) temaları tanımlama, çözümleme ve raporlama yöntemidir" (2006: 79). Veriyi ayrıntılı bir biçimde düzenler ve betimler. Böylesine yararlı bir yöntem olmasına karşın ne yazık ki diğer çözümleme yöntemleri gibi 'marka' olamamıştır. Veriden 'zuhur eden' temaları okumak, kuşkusuz tematik çözümlemeye özgü bir şey değil. Ama araştırmacılara göre yöntemin olumlu tarafları var. Çünkü çözümleme sırasında görüşme metinlerinin içine gömülü olarak duran temaları keşfediyorsunuz, bu da heyecan veriyor (Rubin'den aktaran Braun ve Clarke, 2006: 80). Belki de bu heyecanın iki yönlü olduğunu söylemek olanaklı. Taylor ve Ussher'e göre çözümleme sırasında 'zuhur edenler' ya da keşfedilenler, sürecin araştırmacı açısından edilgin yönü, bir de araştırmacının etkin olduğu yön var. Araştırmacı temaları seçiyor, tanımlıyor ve bir rapor yazıyor (aktaran Braun ve Clarke, 2006: 80). Araştırmacılar etkin olduklarında gerçekten heyecanlanıyorlar: Çünkü temaları seçmek, tanımlamak heyecan verici. Araştırmacıların 'zuhur edenlere' müdahale etmesi söz konusu değil, ama 'zuhuratı' beklemeleri heyecan verici.

Braun ve Clarke'e göre tematik çözümleme doğrudan bir kurama bağlanamaz, bu özelliği onu diğer çözümleme yöntemlerinden ayırır. Görüşmecilerin gerçeğini, deneyimlerini, anlamlandırmalarını sergilediği için gerçekçi tabana dayanabilir. Toplumdaki olayların, anlamların, deneyimlerin ve benzer öğelerin toplumda işleyen söylemleri nasıl etkilediğini incelediği için yorumbilimci tabana da oturtulabilir. Ama bu iki uç arasında duran bağlamsal temele de bağlanabilir: İnsanların deneyimlerini anlamlandırma biçimlerini, daha geniş düzlemde toplumsal anlamları bağlamsal düzeyde etkiler (Braun ve Clarke, 2006: 81). Bizi araştırmacılar olarak tematik çözümlemenin gerçekçi tabanı ilgilendiriyor. Çünkü görüşmecilerimizin gerçekliklerinin, anlamlamlandırmalarının, deneyimlerinin izini sürüyoruz.

MEVLANA İÇİN NASIL BİR TEMATİK ÇÖZÜMLEME

Araştırmacı yüzeysel düzeyde kalmak isteyebilir ve görüşmecinin söylediklerinin ötesine geçmez. Bu durumda *betimleme* önemlidir ve anlambilimsel içerikte verileri göstermek için düzenlemeler yapılabilir. Yorum için bilgiler özetlenebilir. Araştırmacı örtüyü kaldırmayı da seçebilir. Bu durumda 'yüz görümlüğü' vermelidir.

Düzanlamsal düzeyin ötesine geçmek çaba gerektirir. Bunun için araştırmacı "verilerin anlamsal içeriğini oluşturan *altı çizili* düşünceleri, varsayımları, kavramsallaştırmaları (ideolojileri) tanımlamalıdır" (vurgu Braun ve Clarke'ın, 2006: 84). Bu durumda çözümleme yalnızca betimleme ile sınırlı kalmaz, kuramsallaştırma da söz konusudur. Pürüzlü, yüzeyi düz olmayan bir pelte düşünün, anlambilimsel yaklaşım yüzeyi (yüzeyin biçimini) anlamaya çalışır, örtülü anlama yönelik çözümleme ise bu biçime yol açan özellikleri anlamaya çalışır (2006: 84). Mevlana'nın 'örtüsünü' kaldırmak, bu araştırmanın amacı olamaz; bu,

araştırmacıları aşan bir girişimdir. Araştırma, yalnızca onu alımlayanların söylediklerinin 'örtüsünü' kaldırmaya çalışmıştır.

Betimlemeyi seçen araştırmacı, okuyucunun önemli ve başat tüm temalar üzerine bilgi sahibi olmasını sağlar. Betimleme ne denli ayrıntılı olursa olsun okuyucu 'esas'ı kaçırabilir. Olanaklar el verdiğince 'esas'ı kaçırmamak için Braun ve Clarke'dan yola çıkarak yönteme, kendi özgül koşullarımız için eklemeler yaptık. Yönteme getirdiğimiz ekleri aşağıdaki gibi kümelendirdik.

Temanın dikey uzantısı: Temanın yüceltilmesi.

Temanın düşey uzantısı: Temanın indirgenmesi.

Temanın yatay uzantısı: Temanın genişlemesi.

Farklı içerik temaları: Soruda gündeme gelmeyen içeriğin görüşmeci tarafından ortaya atılması.

Benzetmeye dayalı temalar: Benzetme yoluyla sorudaki içerik ile ilişki kurulması.

Çalışmada görüşmecilere Mevlana'nın yedi öğüdü ve sema ile ilgili sorular soruldu. Braun ve Clarke'ın "Tema veri üzerine, araştırma sorusu ile ilişkili olan, önemli bir şeyi yakalar ve veriye özgü herhangi bir düzeydeki *kalıplaşmış* yanıtı ya da anlamı temsil eder" (vurgulama Braun ve Clarke'ın: 2006: 82) tanımı temel alınarak temalar saptandı. Ama temalar saptanırken temanın yaygınlığı, metinlerde başat olarak yer alması da göz ardı edilmedi. Ayrıca görüşme metinleri değerlendirilirken, örtülü anlamlara yönelik bir okumanın daha anlamlı olacağı düşünüldü. Örtük anlamları okuma edimi, örtük temalar olabileceğini çağrıştırdı. Bu durumda görüşme metinlerinde *açık* ve *örtük* olma üzere iki tür tema olduğuna karar verildi. Kimi kez de görüşmeci, soruda olmayan bir içeriği tema olarak aktardı. Sorulara verilen yanıtlarda temayı saptamak için saptanan ölçütlere uyan bir yanıt yoksa (tema olarak nitelendirebileceğimiz bir şey yoksa) yanıt değerlendirme dışı bırakıldı. Tabii ki temalar kümelendirildi. Bu kümelendirmeler de 'örtüleri' kaldırmada etkili oldu.

Temaları bulmak temel amaçtı, ama bu tür çözümlemelerde Aziz'in gönderimsel birimler (2003: 127) olarak tanımladığı konunun da önemli olduğuna karar verildi. Görüşmeci, herhangi bir kişi ya da olgudan söz ederken hangi sözcüklerle o kişi ya da olguya gönderme yapıyor? Bu göndermelerin çalışma açısından önemi büyük. Çünkü sözel dil yoluyla yaptığı gönderme, görüşmecilerin bireysel özne konumlarına bağlı olan kendi gerçekliklerine de ışık tutabiliyor. Örtük anlamların ortaya konmasında kuşkusuz gönderimsel birimler çok önemli. Gönderimsel birimler olarak sözcükler, görüşmecilerin anlam dünyasını kavramada araştırmacılara yardımcı oldular. Örneğin Mevlana ya da Muhammed'e nasıl gönderme yapıldığı araştırmaya önemli veriler sağladı: 'Hazreti Mevlana', 'Hazreti Muhammed Aleyhisselam', 'Allahü Teala', 'Allah Resulü', 'Besmele-i Şerife' gibi örnekler bu bağlamda değerlendirildi.

Tüketirken yeniden üreten, kimi kez kendisini klişe ve kalıpların içine gömen, kimi kez de kişisel ve özgül koşulları ile farklı yorumlar getiren görüşmecilerin tümü Mevlana'yı anlamlandırma çabası içindeydiler. Araştırmacılar ise onların yorumlarını anlama çabası içinde oldular. Görüşmecilerin sorularla ilgili tavırları, tepkileri araştırmanın gereği olarak açıklandı. Çünkü bu tavır ve tepkiler araştırmacılara görüşmecilerin yanıtlarını çözümlerken ve yorumlarken önemli veriler sağladı.

I

GÖNÜLDEN GÖNÜLE MEVLANA

> Herkes kendi anlayışına, zannına göre benim dostum oldu. Ama kimse benim gönlümdeki sırları araştırmadı, öğrenemedi.
>
> Mevlana

ANADOLU'DA İSLAM

Araştırmanın özgül sorununu unutmadan Türklerin Müslüman olmalarının kısa tarihçesi ile söze başlamak istiyoruz. Türklerin yaklaşık olarak MS 900'lerde Müslüman olmaya başladıkları biliniyor. Geçiş süreci ile ilgili değişik görüşler var kuşkusuz, ama bu tartışmaların araştırmanın özgül sorunu ile doğrudan ilgisinin olmadığını düşünüyoruz ve tartışmaları gündeme getirmiyoruz. Önce Karahanlılar'da daha sonra giderek diğer Türk devletlerinde İslam'ın başat din olduğunu da biliyoruz (Ocak, 2005b: 26-28). Bizim araştırmamız açısından gözden ırak tutulmaması gereken olgu, tasavvuf tohumlarının Horasan'da ekildiğine, tohumların Türkmenistan'da ağaca dönüştüğüne ve Anadolu'da ağacın 'meyvelerini' verdiğine ilişkin eğretilemedir. Köprülü'den özellikle de Horasan Melametiliği olarak nitelendirilen tasavvuf mektebinde yetişen İranlı ve Türk sufilerinin bu konuda çok etkili olduklarını öğreniyoruz (2003: 47-49).

Köprülü ve bu konuda araştırma yapan başka araştırmacılar, Orta Asya'da İslam'dan önce yaşayan Türk boylarında *Gök Tanrı kültü*, *doğa kültleri*, *atalar kültü* gibi öğeleri barındıran Şamanizm'in[1] başat olduğunu aktarıyorlar. Orta Asya Türklerini etkileyen Maniheizm, Budizm, Zerdüştlük gibi dinlerin tümünde güçlü bir mistik yön var. Türklerin İslam yorumunda ise koşut olarak var olan iki süreç vardır: Sünni ve Sünni olmayan (heterodoks) İslam. Sünni İslam'ın başat olduğu kentler ise Buhara, Semerkant, Merv ve Belh.[2] Büyük Selçuklu Devleti'nin ve Anadolu Selçukluları'nın Sünni İslam yorumunu korumuş olduklarını biliyoruz. Ayrıca Anadolu Selçuklularında geniş bir hoşgörü ortamı olduğu da bilinen bir gerçek (Ocak, 2005b: 40).

Sünni geleneğin yanı sıra göçebe Türk toplulukları arasında İslam'ın değişik yorumları gelişiyordu. Sünni İslam geleneğinden daha farklı olan bu süreci Ahmet Yaşar Ocak *heterodoks* İslam olarak adlandırır (2005b: 43). Bu gelişim yazara göre mistik bir tabanın üzerinde gelişti. Bu tabanda eski dinlerin kalıntıları ile sözlü gelenek de vardı. Bu geleneğin "Sünni İslam gibi yazılı bir teolojisi yoktu, kabile geleneklerinin şifahi bir teolojisi vardı ve bu teoloji tabii olarak mitolojik bir karakter arz ediyordu" (Ocak, 2005b: 44). Yazara göre konargöçer yaşama çok uygun olmayan şer'i emir ve yasaklar bu çerçevede yer alamazdı. Eski ritüeller İslam adı altında varlıklarını sürdürüyorlardı. *Heterodoks* İslam, Ahmed-i Yesevi'den çok önce, Horasan Melametiye mektebinde yetişen sufilerce yayıldı. Bu mistik *heterodoks* İslam, atalar kültüne bağlı olarak güçlü bir evliya kültü yarattı. Doğaüstü güçlerle donanmış olduğuna inanılan

---

[1] Türk Şamanizm'i konusunda Mircea Eliade'nin yapıtları önem taşır. Bu konuda Ahmet Yaşar Ocak'ın *Bektaşi Menakıpnamelerinde İslam* adlı yapıtına başvurulabilir.

[2] Mevlana, Horasan'ın Belh kentinde 30 Eylül 1207 yılında doğmuştur. Belh kenti o yıllarda camileri, medreseleri ile ün salmıştı.

kutsal kişinin türbesine gitme, ona bağlanma ve inanma biçiminde gelişti. Bu olgu Türk halk İslam geleneğinin (kuşkusuz Sünni geleneğin de) bir özelliğidir. *Heterodoks* İslam, 11. yüzyılda Orta Asya'da Türkler arasında tasavvufi tarikatlar aracılığıyla yayıldı, yine aynı yüzyıl sonlarında Türkmen göçleriyle Anadolu'da da etken olmaya başladı. 13. yüzyılın ilk çeyreğinde Sufilik boyutunda Kalenderilik, Yesevilik, Haydarilik, Vefailik gibi tarikatlarla Anadolu'da gelişti. Heterodoks İslam 16. yüzyılın başında Bektaşilik olarak son biçimini aldı.

İslam'ın Anadolu'da Görünümleri

Yapısal özellikler göz önüne alındığında İslam aşağıdaki gibi bir görünüm sergiler: *Halk İslamı* ya da başka bir deyişle popüler İslam, *kitabi İslam* (medrese İslamı), *tekke İslamı*, *devlet İslamı*. *Halk İslamı*'nda geleneksel İslam'ın genel kuralları işler kuşkusuz, ama geleneksel yaşantı ve hurafeler yorumları belirleyebilir. Halk İslamı, Sünni ve heterodoks İslam geleneğini içinde barındırır. İki yaklaşımdan yalnızca birine özgü değildir (Ocak, 2005b: 52). Mevlana'yı nereye yerleştirebiliriz? Bu sorunun yanıtını bulmaya çalışalım!

Medrese geleneği günümüzdeki Sünni el-Ezher Üniversitesi'nin başlangıcı olan el-Ezher medresesi ile başlar. Büyük Selçuklular'da da medreseler gelişmişti. Medreselerin başlangıçtaki ilk işlevi *Ehl-i Sünnet*'i (Sünni İslamı) savunmaktı. Karahanlılar döneminde Semerkand, Buhara ve Merv kentlerinde de medreselerde İslam fıkıhı ve teolojisi konusunda öğrenim veriliyordu.

Konumuz açısından önemli olan Büyük Selçuklular'da ve dolayısıyla Anadolu Selçukluları'nda tasavvufun devlet himayesi ve denetimi altında olmasıdır. "İslamiyet'i aşk ve coşku ile savunan Selçuklular âlimlere ve şeyhlere büyük saygı ve riayet gösteriyorlardı" (Köprülü, 2003: 49). Medreselerin Sünni halk ile ilişkisi var, ama medreseler devlet İslam'ının üretilmesinde de

etkili oluyorlar. Selçuklularda etkili olan medreseler kentlerde odaklanmıştı (Ocak, 2005b: 55). Özellikle Cengiz istilasından sonra mutasavvıflar Türkistan ve İran'dan Anadolu'ya göç ettiler. Kuşkusuz geçmişten bu yana alimlere ve mutasavvıflara büyük saygı gösteren Selçuklu hükümdarları onlara kapılarını açtılar. 13. yüzyılın ilk yarısında, Anadolu, Mevlana ve diğer mutasavvıflara kucak açtı (Köprülü, 2003: 201). Bu bilgiden hareketle, Mevlana ile Sadrettin Konevi'nin[3] medrese kökenli olduklarını söyleyebiliriz.

Tekke İslamı medrese İslamı'nın tam karşıtı değildir, çünkü 13. yüzyıldan itibaren her ikisinin uzlaştığı, içi içe geçtiği dönemler olmuştur. Müslümanlığın kelam ve fıkıh anlayışını yorumlayan bu kurumlar, Mevlana, Hacı Bektaşi Veli, Yunus Emre ve 14. yüzyılda Hacı Bayram Veli ile temsil edilen Vahdet-i Vücut'çu tasavvuf anlayışını tanıtırlar. İslam'ın kuralcı ve zahiri yanı, insancıl hoşgörü ile dengelenir (Ocak, 2005b: 58).

Bu hoşgörüye Mevlana rubailerinden bir örnek verebiliriz. "*Bazen görünmeyen, gizli kalan, bazen görünen, belli olan biziz. Biz bazen mü'miniz, bazen Musa'nın dinindeyiz, bazen de Hıristiyan'ız. Bu gönlümüz, her gönlün örneği olmak için, her gün bir başka suretle görünür, kendini gösterir*" (Can, 2001: 1527 numaralı rubai). Kur'an'ı Kerim'de: "O'nun elçilerinden hiçbirini ayırmayız" diye buyrulmuştur (2\285). Mevlana, Vahdet'i Vücud'u da hoşgörüyü de Kur'an-ı Kerim'de bulur.

Bu saptamaların üzerindeki *tasavvufu* da araştırma açısından tanımlamak gerekmektedir. Sümnun, tasavvufu şöyle tanımlar: "Tasavvuf bir şeye sahip olmamandır, bir şeyin de seni kendisine kul etmemesidir" (aktaran Gölpınarlı, 1969: 11). Bağdatlı

[3] Muhyiddin Arabî'nin üvey oğlu, Vahdet-i Vücut anlayışını babasından öğrenmiştir. Arabî'den sonra vahdet anlayışına bağlı sufilere daha sık rastlamak olanaklıdır (Köprülü, 2003: 197).

Cüneyd ise tasavvufu tanımlarken "tasavvuf dünyada eli boş, midesi aç olmaktır" der. Bistamlı Beyazid, "tasavvufta dereceye, nefsi otuz yıl dövdükten sonra varılabileceğini" söyler (aktaran Altıntaş, 1986: 6). Altıntaş, tasavvuf erbabının bu özverisini anlamlı bulur; ama daha kapsamlı bir tanımı ve seçimi yeğler: İç temizliğini sağlayan, nefsine hakim olan, kemale eren mutasavvıf sonunda topluma dönmelidir. Kendisinde beliren olgunluğun, bilginin, aşkın başkalarında da ortaya çıkması için çalışmalıdır (1986: 7).

Tasavvufun değişik tanımları var, ama Mevlana söz konusu olduğunda tasavvufu "insanın kendi dünyasına yaptığı, kendini soruşturduğu, kendini bilmeye çalıştığı bir yolculuk" olarak tanımlayan Sargut'un tanımını tercih ediyoruz (2006: 83). Bize göre bu yolculukta insan kendi 'kitabını' yazıyor. Kitabını yazarken de nefsin isteklerinden özgürleşiyor. Nefsin isteklerinin kulu olmamak gerçek anlamda özgürleşmeyi gerçekleştirmek değil midir?

Tasavvuf çok kaynaklı bir olgu. Bu olgudaki iki temel kavram arasındaki farkı vurgulamak gerekiyor. Bu kavramlar: Vahdet-i Vücut ve Vahdet-i Mevcut. Vahdet-i Vücut, varlığın birliği anlamını taşıyor. Dünyada ve âlemde var olan her şey Allah'ın sıfatlarının ortaya çıkışıdır. Her şeyi var eden Allah'tır. Bu nedenle o Mutlak Varlık'tır. Vahdet-i Vücut'daki varlık birliği Vahdet-i Mevcut kavramında varlığın birliğine dönüşür. Buna göre Allah mevcutların birliğidir. Böylece yaradılış yadsınmış olur. Yaradılışın yadsınması resmi İslam'ın onları 'Tanrı tanımaz' olarak nitelendirmesine yol açmıştır. Ama resmi İslam, Vahdet-i Vücut'çuları da Kur'an'da 'vücut' adı geçmediği için dışlar (Çamuroğlu, 1999: 117-118).

Resmi İslam ile tasavvuf arasındaki önemli farklardan biri de 'Allah sevgisi' ve 'ilahi aşk' kavramlarında yatar. Resmi İslam, kuşkusuz 'sevgi' kavramını yadsımaz, ama resmi söylemde 'mah-

şer günü', 'sırat köprüsü', 'cehennem' gibi kavramlarla korku yaratılır. Tasavvuf söylemlerinde başat olan kavram sevgidir. Vücut/Mevcut ikileminden kaynaklanan ayrılık, bu konuda da gündeme gelir. Sünni tasavvuf 'yollarında'[4] (özellikle Yesevilik ve Nakşibendilik) Allah sevgisi, başka bir deyişle 'aşk' kavramı başattır, ama 'korku' kavramı ile aşk kavramı yan yana da olabilir. Dahası korkunun ağır bastığı da olur. Heterodoks tasavvuf erbabının söyleminde 'aşk', söylemin biricik temasıdır (Çamuroğlu, 1999: 119).

Resmi İslam ile tasavvuf arasındaki üçüncü fark zahiri (görünen) ve batini (içrek) anlamları konusundadır. Resmi İslam, Kur'an'ın lafzına bağlı kalır ve lafzı ulema sınıfının çıkarları doğrultusunda zorlar. Oysa tasavvuf akımları, Kur'an'ın, hem içrek hem de görünen anlamları olduğunu kabul eder. Ama tasavvuf da hemen içinde yukarıda sözü geçen kavramlar (Vücut/Mevcut) açısından ikiye ayrılır. Vücut'çular Kur'an'ın görünen hükümlerine de uymaya çalışırlar (Çamuroğlu, 1999: 120-121).

Şimdi Vücutçu olarak nitelendirilen Mevlana'ya bakalım: "*İnsan her işi yapabilir, fakat yaradılışındaki esas maksat, onun Allaha kulluk etmesidir. 'Ben insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım' ayetini oku da anla ki: İnsanların yaratılmasından maksat ibadetten başka bir şey değildir*" (Mesnevi, 3. cilt, 2989-90. beyitler).[5] Öte yandan Mevlana, Kur'an ayetlerini şiirlerine ekleyen Senai'nin Müslümanlığından kuşku duyan Emir Bahaeddin'e şunları söyler: "*O Müslüman değildi de sen ve benim gibisi mi Müslüman? O Kur'an'ın sırlarını açıklayan sözlerini o tarzda süslemiş ve söylemiştir ki, 'biz denizden*

---

[4] Çamuroğlu'ndan özet biçiminde yapılan bu alıntıda, yazarın 'yollar' sözcüğü seçimi korunmuştur.

[5] Burada Zâriyât Suresi'nin 56. ayetine gönderme yapılıyor: "Ben cini ve insanı kulluk etsinler diye yarattım".

aldık, yine denize döktük' sözünü onun hakkında söylemek doğru olur" (Eflaki, 2006: 215). Mevlana, Kur'an'ı 'tabulaştırmaz', ama ibadetlerini düzenli olarak yerine getirir. Batıniler, "Rabbine sana yakınlaşıncaya dek kulluk et" ayetini, belli bir düzeye gelene dek ibadet etmek biçiminde yorumlarlar. Dini hükümlerin belli bir düzeye gelmemiş olanlar için geçerli olduğunu düşünürler (Gölpınarlı, 1969: 97).

Mevlana bir rubaisinde kendi konumunu çok açıkça sergiler. Bu sözler temel alındığında Mevlana'nın duruşu konusunda kuşku duymak yersizdir. "*Yaşadığım sürece ben, Kur'an'ın kuluyum. Ben Muhammed-i Muhtarın yolunun toprağıyım. Birisi, sözlerimden, bundan başka bir söz naklederse, ben nakleden de, o sözden de şikayetçiyim*" (Can, 2001: 1311 numaralı rubai). Metnimiz için seçtiğimiz alıntılar, Mevlana'yı 'kurmaya' gerek olmadığını, açıkça göstermektedir. Bir Mevlana yaratmaktan çok onun söylediklerine bakmalıyız.

Anadolu'da bir aşıktı Mevlana: "Aşıklık ister nefsani olsun, ister ruhani olsun, sonunda bizi ötelere götürecek bir rehber, bir kılavuzdur" (Mesnevi, 1. cilt, 111. beyit).

MEVLANA'NIN SELÇUKLUSU: RUHLAR AŞKA GEREKSİNİM DUYAR

Adamlar Moğollardan kaçıyorlar.
Biz ise Moğolları yaradana tapıyoruz.
Divan-ı Kebir 1764

Cahen "1205-43 yılları arasını Selçuklu devletinin doruk noktası" (2008: 64) olarak tanımlar, bu yılların başlangıcında Konya'da bulunan Mevlana (1207-73), babası Bahaddin Veled'in eğitimini almakta olan bir çocuk ve genç bir erkektir. 1244'te gelecek olan Şems'i beklemektedir. 1221'de ise Keykavus'un yerine

geçen Alaeddin Keykubat, "hanedanın en saygın hükümdarı" (2008: 72) olarak ünlenecektir. Ama "gücünün doruğundaki hükümdar" (2008: 87) Anadolu'nun "tek ve tartışmasız efendisi" (2008: 87) olsa da Moğol tehdidini iliklerine kadar duyumsamaktadır. Cahen, akınların en azından başlangıçta fetih amacı taşımadığını söylese de, akınların yıldırma ve yağmalama amaçlı olduğu söylenebilir (2008: 88). Tüm bu koşullara karşın Alaeddin, bağımsızlığı koruyor, ülkede huzur ortamını yaratmaya çalışıyordu. Köprülü'ye göre Keykubat, Moğol istilasını güttüğü siyasetle önlemiş, Celalettin Harezmşâh'ın saldırılarını engellemiştir. Konya, Sivas, Erzincan gibi kentlerin çevrelerini surlarla kaplatır, bu merkez kentlerde camiler, türbeler, kervansaraylar yaptırır (2003: 191). 1246'da iktidar el değiştirdiğinde tehdit kuşkusuz sürmektedir ve 2. Keyhüsrev (1237-46) döneminde "Moğollar gerçekten gelir. 1242-43 kışında Baycu komutasındaki Moğol ordusu, Erzurum'a girer". Artık "Moğolların yaklaştığı her yerde görülen panik duygusuyla, sultanlığın yarısını işgal ve yağma etmelerini beklemeksizin onları durdurmak isteyenlerin sabırsızlığı gözlenmektedir" (Cahen, 2008: 95).

Keyhüsrev, Erzincan'ın Kösedağ geçidine doğru yola çıkar. "Savunmadan çok hücum etmeyi yeğleyen Selçuklu ordusu imparatorluğun sonunu belirleyen savaşa girişmiş olur. Selçuklular ağır bir vergi vermeyi kabul ederek Moğollarla uzlaşırlar. Böylece Anadolu Selçukluları Moğollara bağımlı bir beyliğe dönüşür" (Gölpınarlı, 1999: 3-5). "Sultan, Tokat'ta bıraktığı hazinesini alarak Ankara'ya kaçar. Moğollar Sivas'ı alır, Kayseri'yi yağmalarlar" (Cahen, 2008: 89).

Erzurum, Sivas, Kayseri gibi kentler site yapısında değildi, bu kentler "büyük ticaret ve sanayi merkezleriydi" (aktaran Çamuroğlu, 1999: 113). Tuncer Baykara, Konya üzerine yazdığı kitapta, Konya'nın başkent olduğu için nüfus yoğunluğuna sahip olduğunu vurgular. Bu özelliği ortadan kalktıktan sonra

nüfusu azalmıştır. 14 yüzyılda, 6127 kişinin Konya'da yaşadığı belirtilir (aktaran Çamuroğlu, 1999: 113).

Anadolu Selçukluları'nda pek çok kesim bir aradadır. Selçuklu kentindeki belirgin yapılanma şöyledir: Siyasi ve askeri iktidar sahipleri (sultanlar, melikler, emirler), dinsel ve ilmi iktidar sahipleri (şeyhülislam, müderrisler, Mevlana gibi kentte yaşayan 'halk İslamı' şeyhleri, gayri resmi din uluları, müritler), ekonomik iktidar sahipleri, zanaatkarlar, özellikli otorite sahibi olan ahiler ve ahi babaları, güvenlik sağlayan askerler, Hıristiyanlar, Yahudiler. Buna karşın köylüler hiç de küçümsenmeyecek sayıları ile bir karşı kültür oluştururlar. Bu kültürde heterodoks dervişler vardır (Çamuroğlu, 1999: 107).

Cahilin eziyetine sabretmek, ehil olanlara ciladır.
Nerede bir gönül varsa sabırla cilalanır.
Mesnevi, 6. cilt, 2040. beyit.

Moğollara verilmesi gereken vergiler nedeni ile "halk zalim ve gaddar memurların elinde inlerken, bu vergilerin elde edilmesi için her şey meşru ve doğal görülmektedir. Merkezi yönetim olarak nitelendirilebilecek bir olgu artık yoktur (Köprülü, 2003: 192).

Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi Moğollar 1243'te[6] Kösedağ Savaşı'nda Selçuklu ordusunu tam anlamıyla bozguna uğratmıştır. Uzlaşımcı bir tavır sergilemeyen Moğollara karşı kuşkusuz büyük bir tepki vardı. Ama "bu direniş sadece Moğollara değil, onlarla işbirliğine yönelen Selçuklu devletine karşı da gelişmiştir" (Çamuroğlu, 1999: 108). Güçlü bir siyasi merkezin yokluğu, toplumsal düzenin bozulması, Haçlı seferleri, Moğol istilaları, tekkelerin ve şeyhlerin nüfuzunu arttırdı; çünkü onlar acılı insanlara en çok gereksindikleri ruhsal huzuru ve sükunu sağlıyorlardı (Köprülü, 2003: 198). Merkez tümüyle yitip gitmişti.

[6] 1244'te Şems-i Tebrizi Konya'ya gelir.

1256'da Moğollar bir kez daha Selçuklulara saldırdı. Savaş Konya yakınlarındaydı bu kez. Gıyaseddin Keyhusrev'in oğlu IV. Rükneddin Kılıçarslan tahta çıkarıldı ve Muineddin Süleyman pervânelik[7] makamına getirildi. Moğol komutanı Baycu, Konya'dan çok da uzakta olmayan Kızılviran'da oturuyor, Rükneddin'i yanından ayırmıyordu (Gölpınarlı, 1999: 5).

Sultan Veled anlatıyor: "Fahreddin Sivasi, Sivas'tan gelmişti. Pervane ve emirler de babamı ziyarete gelmişlerdi. Mevlana Hazretleri Fahrettin'e nerede konakladıklarını sordu: Pervane'nin hanında konakladıklarını söylediler ve eklediler: Onun zamanında güvenlik o derecedir ki, kervan ulaştığı her konak yerinde ve sahrada endişesiz ve korkusuzca konaklayabilir" (Eflaki, 2006: 274). Bu cevap Pervane'nin hoşuna gitmişti. Babam şöyle buyurdu: "Benî İsrail zamanında boynuna muska asılmış bir deve varmış. Her kim onu görürse itibar edermiş. Bahçelerden meyve verirlermiş. Bir gün biri o muskayı devenin boynundan koparmış, ondan sonra deveyi zorla yakalayıp yük yüklemişler. Şimdi ey fakir yaradılışlı ulu emir! Bil ki, O muska biziz ve dünya devesinin boynuna asılmışız. Bu çok aldatıcı ve atlatıcı dünyadan, iyilerin huzur ve karar evi olan ahrete göçtüğümüzde durumun nasıl olacağı belli olur" (2006: 275).

Moğolların ülkeden ayrılması ile kardeş kavgası başlar. İzzeddin ve Rükneddin ülkeyi bölmeye karar verirler, ama Muineddin Moğollardan yardım ister. Rükneddin, 'iktidarı' Moğolların yardımı ile elde eder, ama iktidarın gerçek sahibi Muineddin ile başa çıkamaz. 1265'te öldürülür ve yerine oğlu III. Gıyaseddin Keyhusrev tahta çıkarılır. 1277'de Muineddin de Moğollarca öldürülür. Mevlana'nın 1273'teki kendi deyişi ile 'çok aldatıcı' ve 'atlatıcı' dünyadan ayrılmıştır.

---

[7] Pervane: ferman, ferman götüren çavuş ve vezir anlamına gelir (Gölpınarlı, 1999: 5).

Söze Mevlana başlasın istiyoruz: "*Gerçektende gönülden gönüle pencere vardır. İki insan birbirine gönülden bağlanınca, artık onlar, birbirinden ayrı değillerdir. Bedenleri ayrı düşse de gönülleri beraberdir*" (Mesnevi, 3. cilt, 4391. beyit). Biz de Mevlana'ya kendi bakış açımızdan bir pencere açmaya, onu ve onun nasıl anlaşıldığını anlamaya çalıştık araştırmamız boyunca. Araştırmamız ve okumalarımız sonunda şunu gördük: Mevlana'nın tasavvufu, *aşk* ve *cezbe* evreninde tekâmülü vaat ediyor. Sonsuz hoşgörüsü ile 'kötü'yü sevgiye dönüştürüyor. O anlatmak istediğini bitip tükenmez tartışmalar ve mantıksal çıkarımlarla sunmuyor, bir öykü ya da bir atasözü ile hoşgörünün önemini 'sessizce' (ya da üzeri örtülü olarak) okuyanın, dinleyenin (ya da müridin) bilinçaltına geçiriveriyor. Gönlünden gönüllere sesleniyor. "Onun için önemli olan 'akıl' (filozofların çok önem verdiği akıl) değil, duygu ve oluştur" (Gölpınarlı, 1999: 169). İslam felsefesini yadsımaz kuşkusuz, ama o felsefeden oluş ve ahlak adına yararlanır. O göklerde dolaşmaz, miraç ve rüyalarından söz etmez. O mekansızlık âlemini de yaşadığımız boyuta indirgeyiverir. Mevlana, kendisine mekansızlık âlemini soran bir kişiye de şu yanıtı vermişti: "Erlerin canı ve gönlü" (Eflaki'den aktaran, Gölpınarlı, 1999: 171).

O gönlün doğruyu söyleyeceğini bilir. Mevlana Kayseri'ye gittiğinde hocası Seyit Burhanettin'in önerisi ile halvete girer. Kırk gün halvette kalır ve kırk gün sonra hocası kapıyı açtığında Mevlana'yı batın âleminin düşüncelerine dalmış bir halde bulur. Mevlana şunları söyler (Eflaki, 2006: 123):

Senin dışında, dünyada her ne varsa yoktur.
Her aradığını kendinde ara.
Çünkü her aradığın sendedir.

Aradığını kendinde bulan kişi gönül dili ile konuşur. "Gönlü ile kişilik kazanan kişiler gönül ile görür, gönül ile konuşur. Bu dilin sesleri, sözcükleri yoktur, bu sezgisel bir dildir" (Yiğitler, 2004: 35). Gölpınarlı'ya göre onun tasavvufu, mistik ve idealist bir tasavvuf değildir, kişisel ihtiras ve hırslardan kurtularak, güzele, iyiye doğru bir gidiştir. Bu yolda amel çok önemlidir (Gölpınarlı, 1999: 205). Onun elinde tasavvuf, artık bir tür kişisel gelişim yoludur. Bu yolda korku yoktur. Sevginin karşıtı olan korkunun bu yolda olmaması da çok doğaldır.

O tasavvuf ehli ile de zaman zaman uyuşmaz. Tasavvufun geçim kaynağı yapılmasına karşıdır: "*Sufi istediği yemeği zor bulur da, o yüzden obur olur. Ancak Allah'ın nurundan, manevi nimetinden doyuncaya yemiş olan sufi başkadır. O, kapıları çalma, ekmek dilenme ayıbından kurtulmuştur. Ama sufilerin binde biri böyle ilahi nurla dolup, yemeye muhtaç olmaz. Öbürleri onun sayesinde yaşarlar*" (Mesnevi, 2. cilt, 532-33-34. beyitler). Mevlana'ya göre sufi, her açıdan temiz ve saf olmayı istemelidir. "*Sufilik sof aba, yamalı cübbe giymek ve ağır ağır yürümek değildir*" (Mesnevi, 5. cilt, 363. beyit). O emekten yanadır, müritlerinin zenginlerden hediye almalarına ya da dilenmelerine göz yummaz. Eflaki'nin aktardığına göre onlara peygamberin "*Gücün yettikçe istemekten sakın*" sözünü öğrencilerine anımsatır (2006: 231). Müridinden bir zanaat ya da yetenek sahibi olmasını bekler, insanın kendi emeğinin karşılığı olarak yediği yemekten daha lezzetlisi yoktur (2006: 232). Ona göre Tanrı, boş, yararsız ve yalancı kişileri sevmez (2006: 238).

Dış görünüşe (dışardan görülen giysiye) önem verenleri 'suret sufi' olarak nitelendirir. Kuşkusuz burada arif kişinin kendi maddi varlığını 'öldürmesi' gerektiğini vurgulamak ister. Öykülerinden birinde hasta bir adamdan tokat yiyen sufiye Mevlana şunları söyletir: "*Ben tevekkül ve teslim hırkası giymişim. O hırka bana sille yemeği kolaylaştırıyor*" (Mesnevi, 6. cilt, 1338.

beyit). Dış görünüş (şekil) ile gönül bağlantısını kurmak için yine ona dönelim. "*Cenap-ı Hak: Biz daima gönüllere bakarız, su ve çamurdan ibaret olan surete, şekle değil*" diye buyurdu (Mesnevi, 3. cilt, 2244. beyit). Mevlana, müritlerini, şeyhlerin, münzevilerin, dervişlerin çevresinde dolaşarak, onlardan medet ummamaları için uyarır (Eflaki, 2006: 172). Peygamberin "*müftüler doğru ve sağlam fetvalar verseler de siz gönlünüze danışın*" sözünü anımsatır (Mesnevi, 6. cilt, 380. beyit). Benliğini terk etmeyen hakkın kapısına varamaz. "*Hak aşıkları için mezhep de din de yokluktur*" (Mesnevi, 6.cilt, 231. beyit).

Aşkı seç, aşkı ki, sen de seçilmiş bir insan olasın.
Sana en sağlam düşünceyi aşk verir.
(Eflaki, 2006: 213)

"*Aşka düşen kişide, zerre kadar korku yoktur: Aşk mezhebinde her şey aşka kurbandır! Aşk Allah'ın vasfıdır. Fakat korku; midesine ve şehvetine esir olmuş kulun sıfatıdır!*" (Mesnevi, 5. cilt, 2185. beyit). Mevlana'ya göre sevginin, hoşgörünün karşıtı olan korku ile yol alınmaz. Bu yolda korku yoktur. *Cezbe* ve *aşk* korkunun yerini almıştır. Şems ile Mevlana'nın ilişkisini de bir 'aşk' cezbe ilişkisi olarak tanımlamak gerekiyor. Bu durumda Şeyh'e bağlanma yerine aşk var. Şeyh ve mürit ilişkisinde her çizgi belirgin. Ama aşık ile maşuk ilişkisinde maşuk kimi kez aşık olur ya da tam tersi, irşat karşılıklıdır. Bu yol onları ariflere özgü gönül cömertliğine götürür (Yiğitler, 2004: 88-89). Aslında Şems ile tanıştığında Mevlana zaten mürşitti. Seyid Burhanettin, onu kendisinden yüce gördüğü için Konya'yı terk etmişti (Yiğitler, 2004: 94).

Hak aşıklarının 'mezhebi' ya da 'din'i aşktır: "*Aşk; büyüklere, yani kemale ermiş kişilere baldır, zevktir, neşedir*" (Mesnevi, 6. cilt, 3998. beyit). Böylece Mevlana'daki Melameti neşesini de

gözlemlemiş oluyoruz. "*İnsan gülmekle Allaha yaklaşır, ağlamak 'uzaklık' demektir, ağlamak soğanın hoşa gitmeyen kokusudur*" (Mesnevi, 6.cilt, 4042. beyit). Mevlana'ya göre işin aslı cezbedir (Gölpınarlı, 1999: 173).

Mevlana kendisini tanımlarken 'temkin ehli' (huzur ve sükûn makamı) ile '*abdal*' (hak deryasına dalan) kavramları arasında karşıtlık kurar ve kendisini 'abdal' olarak nitelendirir. Şöhretin tekâmülü engelleyeceğini bilir. Deryalarda yüzmeyi seçer. Ama deryalarda yüzerken nefsin isteklerinin farkında olmak gerekir. Bu farkındalık içinde olanlar gönüllerine danışabilirler. Eflaki'den öğrendiğimize göre başkalarının gönlüne de saygılı olduğundan, o el öptürmekten, ona secde edilmesinden hiç hoşlanmaz, o toplumsal konum açısından aşağıda olan insanlara secde eder, selam verir (aktaran Eflaki: 2006: 194). "*Biz şöhretten kaçındık, evimiz şöhretten kaçınmak için bir sığınaktır*" (2006: 179). Şöhreti arttığından bu yana rahat edemediğinden yakınır, meşhur olmanın insanın gelişimini (Tanrı'ya yönelmesini) engellediğini söyler. Hazreti Muhammed'in sözlerini yineler: "*Şöhret afettir, rahat şöhretsizliktir*" (aktaran Eflaki, 2006: 218).

Muineddin Pervane, Mevlana'ya geçmiş şeyhlerin *la ilahe illallah* (Tanrı'dan başka Tanrı yoktur) *hu hu* gibi zikirleri olduğunu anımsatarak, Mevlana'nın zikrinin ne olduğunu sorar. "*Bizim zikrimiz Allah Allah ve Allah'tır. Allah'tan geliyor ve tekrar Allah'a gidiyoruz*" der[8] (aktaran Eflaki, 2006: 234). Allah'a nasıl gidilir? İnsan-ı kâmil olmayı başararak kuşkusuz. Kâmil insan

[8] Bir yanlış anlaşılmaya yol açmak istemiyoruz. Mevlana Pervane'ye verdiği yanıtta gönlünü ne denli Allah'a açtığını vurgulamak istiyor. Ona bir 'ders' vermek istiyor kanımızca. Mevlana, varlığın tekâmülünü yüksek seviyelere yükseliş olarak nitelendirir ve bunu merdiven eğretilemesi ile anlatır. Ondan önce Senai de bu eğretilemeyi kullanmıştır. Bu merdivene *La ilahe illallah* kelime-i tevhidi, oruç, Kâbe'ye yolculuk (gönül Kâbesi), hac gibi yollarla çıkılır (Schimmel, 2005: 125-127).

nasıldır? "Bütün varlıkların en güzeli olan, en üstünü olan kâmil insanın gönlü bomboş bulunur mu? Onun gönlü nasıl olur da Allah evi olmaz?" (Mesnevi, 6. cilt, 869. beyit). Mevlana'ya göre başkaları (ötekiler) dünyevi ya da uhrevi bir gereksinim için Kâbe'ye giderler. Oysa kâmil insan her kâmil zaman oradadır (Kabe'dedir). Kâbe'nin kapısı kâmil insana her zaman açıktır. insanın gönlü Kâbe (Allah'ın evi) olmuştur. Bundan dolayı da o sürekli Kâbe'dedir. Mevlana Divan'ı Kebir'de hacca gidenlere şöyle seslenir: "Ey hacca gidenler neredesiniz, neredesiniz, sevgiliniz buradadır. Geliniz, geliniz!" (Divan-ı Kebir, 2. cilt 648. gazel). Mevlana'ya göre Kâbe'nin sahibini düşünmeden Kâbe'yi tavaf etmek kâmil insanın işi değildir. Dört köşe, yalın binanın manevi büyüklüğünü, ancak kalp gözü açık olanlar görür. Kalp gözünü açmak da rebap ve sema ile olur.

Kentin bilginleri kadıya giderek rebap ve semanın haram olduğunu söyleyerek Mevlana'yı şikayet ederler. Mevlana şöyle bir yanıt verir: "*Haram ettikleri ve yasakladıkları o rebap, onların işine yarasaydı, biz rebaptan elimizi çeker, onu din ileri gelenlerine bırakırdık. İlgisizlikten ötürü onu biz çaldık; çünkü gariplere rağbet, din erlerinin ve ilmi yakın peygamberi İbrahim'in işidir*" (Eflaki, 2006: 179). O meyvesi bol olan ağacın dallarının aşağıya sarktığını örnek göstererek, ilk selam verenin, ilk secde edenin kendisi olması gerektiğini düşünürdü (Eflaki, 2006:170). Gariplere selam verdiği gibi garip kalmış, din önderlerinin rağbet etmediği rebap'a da Mevlana 'selam' verir. Onun rebap ile ilgilenmesi bir tür 'selam'dır.

Yine bir Müslüman topluluğu Mevlana'ya "eskiden ölenlerin cenazesinin önünde hafızlar, müezzinler olurdu. Sizin zamanınızda cenazenin önünde şarkı söyleyip, tef çalanlar bulunuyor" derler ve ümmetin bilginleri ve *şeriat* fakihlerinin bunu onaylamadığını söylerler. Mevlana şöyle yanıt verir: "*Hafızlar ve müezzinler ölünün mümin olduğuna, İslam şeriatında öldüğüne,*

bizim şarkıcılarımız ise ölünün hem Müslüman hem mümin hem de aşık olduğuna tanıklık ediyorlar" (Eflaki, 2006: 222).

Aşk'ı da eğretilemeleri ile dile getirir: "*Her kimin elbisesi aşkın pençesiyle parçalanırsa, o kimse hırstan ve cümle ayıplardan temizlenir, pak olur*" (Vakkasoğlu, 2005: 71). "*Her kim kimin gurur, benlik, bencillik elbisesi yırtılmaz ve varlığından fani olmazsa onda tevhit gerçekleşmez*" (2005: 71). Ona göre 'nefs elbisesi' ancak Allah aşkı ile parçalanır.

O nedenle de "*ne olursan ol gel*" der Mevlana. Ayrıca nefsin gücünü bilir ve başaramadığımızda ümitsizlik alanına girmememiz için yeniden GEL der. "Ümitsizliğin semtine uğrama, dergâh ümitsizlik dergâhı değil" (Vakkasoğlu, 2005: 13). Mevlana'ya göre insanlar, ceset ve maya olarak farklı olsalar da ruh bakımından tektir (Yiğitler, 2004: 191). Mevlana, gelenin geldiği gibi çıkamayacağını, değişeceğini bilir. Değişmeyle ilgili yolları eğretilemelerle anlatır. Gelen 'nefs elbisesini' çıkartmayı göze almalı. 'Nefs elbisesini' çıkartmayı göze alan kadınlar da onun müridleridir.

Kadının 'kötü'sü iyisi olur mu? Birlik düşüncesinde kimi kadınlar 'kötü' olarak nitelendirilebilir mi? Kadınlar da sema yapabilir, 'kötü' de olsalar onun müridi olabilirler. "Mevlana'nın müritleri arasında büyük miktarda bir kadın topluluğu vardır. Mektuplarının pek çoğu bu kadınlara yazılmış övgülerle doludur. Tabii bu hanım bazen bir tekke kurup başına geçen bir hanım olabileceği gibi, bazen de Hüdavendigar'ın şaibeli bir handan kurtardığı adı kötüye çıkmış bir kadın olabiliyordu. Bu olay üzerine diğerleri de ona derin bir saygı duyuyorlardı. Toplumdan birçok hanım, bu arada emirlerin hanımları da evlerinde buluşup *sema* ediyorlardı. Mesnevi'de kadınlara karşı öyle pek lütufkar başlamayan bir hikayeyi, ansızın yeni bir boyuta taşımayı bilir; artık kadın, tabir-i caizse yaratılmış değil, bilakis yaratıcı olarak adlandırılabiliyor" (Schimmel, 2005: 33-34). Sul-

tan Rükneddin'in eşi Gömeç Hatun, Muineddin Pervane'nin eşi Gürcü Hatun Mevlana'ya bağlıydı. İktidar seçkinleri ve eşlerinin Mevlana'ya saygı gösterdiklerini, onu sevdiklerini biliyoruz, ama onu esnaf ve işçiler ve eşleri de seviyorlardı. Bir gün Muineddin Pervane, Şeyh Sadrettin'in zaviyesinde büyük bir toplantı düzenlemişti. Orada Mahfil emiri Kemalettin, Mevlana'yı çevresine terzi, bakkal gibi halk insanlarını topluyor diye eleştiriyordu. Sema yapan Mevlana bunu hissetti ve şöyle bağırdı: "*Bizim Mansur hallaç değil miydi? Şehy Ebu Bekir Buhari dokumacı değil miydi? Onların sanatları marifetlerine ne ziyan getirdi ki*!" Pervane ve Kemalettin, Mevlana'yı kınayan sözlerini tövbe ederek geri aldılar (Eflaki, 2006: 169). O esnaf, fakir, işçi, kasap, terzi gibi garip ve fakir insanlarla birlikte olur. Gönlünü onlara açar. Bu özelliklerini halkın içinde hak ile olmak olarak tanımlar.

"Biz pergel gibiyiz; bir ayağımız sağlamca Kur'an hükümleri üzerinde durur, öteki ayağımız yetmiş iki milleti dolaşır". Ona "en derin ilham Kur'an'dan gelir. Bu nedenle Mesnevi Fars dilindeki Kur'an olarak nitelendirilir" (Schimmel, 2005: 47). O hakim ve yaratıcıdır, Rahman ve Rahim'dir. O nedenle bu dünya Allah'ın ilahi güzelliğinin yansıdığı bir aynadır (Schimmel, 2005: 69-70). Mevlana bu olguyu şu sözleri ile vurgular (Yiğitler, 2004: 110):

Ben yaşadığım sürece
Kur'an'ın bendesi ve Fahr-ı Kainatın
Yolunun tozuyum.
Bana başka bir söz atfeden
Olursa eğer
O sözden de
Onu söyleyenden de şikayetçiyim.

çev. A. Zeybekler

Sözü ona bırakalım ki bizden şikayetçi olmasın! Mesnevi şöyle başlar: "*Şu Ney'in söylediğini can kulağı ile dinle, o ayrılıklardan şikayet etmektedir*". "*İlahi aşk yüzünden, nefsaniyyetten kurtulan, benlik elbisesi yırtılan kimse, hırstan da, ayıptan da, kötülüklerden de tamamıyla temizlenir*" (Mesnevi, 1. cilt, 22. beyit). Benlikten kurtulmak, *enaniyet, büyüklük* iddiasından kurtulmakla gerçekleşir (Vakkasoğlu, 2005: 62). Burada 'murakebe' kavramı da önemlidir. Murakebe, görünür görünmez bütün hal ve hareketlerimizin Yüce yaratıcı tarafından görüldüğünü bilmektir (2005: 79-80). *Şer gibi görünen hayırlar* vardır. Allah'a kopmamak üzere bağlanmak ve dünya sınav yeri olduğu için sınavları başarı ile tamamlamak insanı yükseltir (2005: 98). Rabbimizin güzel isimlerinden biri Settarül-Uyub'tur. Yani ayıpları örten ve gizleyen. Hem ayıpları gizlemek, ayıplardan kaçınmak haya gereğidir (2005: 135). Başkalarının kusurunu görmek aslında kendi kusurunu görmektir. Çünkü kusur görmek kusurdur (2005: 139).

Kusur görmemek için de 'nefs elbisesini' çıkartmak gerekir. Başkalarının kusurlarını görmemize yol açan hep o nefs değil mi? 'Nefs elbisesini' çıkartmak da yenilenmektir. Yenilenme evren için de gereklidir. Mevlana evrenin yıprandığına değil, yenilendiğine inanır (Gölpınarlı, 1959: 177). Ama bu gerçeği kabullenemeyenler geçmişe bağlanırlar. Mesnevi'de bunu şöyle belirtir: "*Kısa görüşler, köhne anlayışlar, düşünceye yüzlerce kötü hayaller getirir. Herkes, gerçeği duyamaz, işitemez, her kuşçağız, bir inciri bütün olarak yutamaz*" (Mesnevi, 1. cilt, 2762-2763. beyitler). Zamanın akışını da şöyle vurgular: "*Asırlar geçti; bu asır yepyeni bir asır; ay, hep o ay! Fakat su, 'ayın geceleri içine aksini düşürdüğü su' değil! Yani ay aynı ay, fakat su başka bir su. Yüzyıllar boyu ne insanlar, ne mahlukat geldi, su akıp gitti! Aynı ay onlara aksetti, bizlere de aksediyor,kıyamet kopuncaya kadar, bizden sonra gelenlere de aksedecek!*" (Mesnevi, 6. cilt, 3175).

Yine bir rubaisinde şunları dile getirir: "*Dün de geçti, düne ait söz de dün gibi gelip geçti. Bugün bir yeni söz söylemek gerek*" (Gölpınarlı, 1945: CLXXVII). O gerçekten yeniye tutkundur, yeniden ürkmez.

Ya ölüm? "Aşılan her acı insanı ruh yolculuğunda (seyr-i sülük) bir adım daha ileri götürür. Mevlana da öteki sufiler gibi '*Ölmeden önce ölünüz!*' hadisini yaşamın ilkesi yapmıştır. Fitili kesilen mum daha iyi aydınlatmaz mı? Senai ve daha sonra Mevlana, bilge kişinin durumunu *bîbergî* olarak tasvir etmişlerdir. Kış aylarında kendi içine dönen ve baharın rahmetini bekleyen yaprakları dökülmüş (bîberg) bir ağacın varlık ve kaygıdan uzak hürriyetinin ifadesidir" (Schimmel, 2005: 141).

Ölmeden önce ölmek için 'yolculuğa' çıkmak gerekir. Yaşam sürekli bir yolculuktur, ruhların kervanı bir duraktan başka bir durağa, tepeler üzerinden ovalara ulaşır. "Bu yolculukta bir örtünün altından bir başkası yırtılır. Bunun koşulu mola verilmemesi ve devamlı harekete hazır olunmasıdır. Bu nedenle Mevlana mısralarında *ar rahil!* (haydi yolculuğa!) çağrısını devamlı yineler. Yolculuk her şeyi kemale götürür, cılız yeni doğmuş ay, parıldayan dolunay olur. Yağmur damlaları okyanusa düşüp, kendisini içine alan sabırlı bir midye bulunca dolunay olurlar" (Schimmel, 2005: 142). "Hamdım, piştim, yandım" sözü, benliğin nasıl yok edildiğini çok güzel açıklar. 'Pişmek' için önce dinlemek gerekir.

Tasavvuf nedir diye bir uluya sordular dedi ki.
Sıkıntı zamanı, gönülde neşe, ferah bulmak!

Fakat bu tecrübe ile öğrenilir, o babasının nazariyelerini Burhanettin'den öğrenmesine karşın hiç teknik terim kullanmaz. İlahi aşkın tecrübesi ona Şems ile gelmiştir ve deneyim her şeyden önemlidir (Schimmel, 2005: 130-131). Yolun başlangıcı tövbedir (Schimmel, 2005: 131). Sabır, sonra şükür gelir.

Şükür en büyük panzehirdir, çünkü öfkeyi rahmete döndürür (Schimmel, 2005:135). Veli kişi temizdir: "*Onlar Allah'ın velileridir ki onlar için hiçbir korku yoktur ve tasaya düşmezler*" (Ahkaf Suresi: 13). Onlar Allah'a kendi çocukları gibi yakındır. Onlar iradelerini Allah'a teslim ettikleri için keramet gösterebilirler. Allah'a itaat edene bütün dünya itaat eder (Schimmel, 2005: 146-147). İnsanlar doğal olarak dış temizlik ile ilgilenirler, aşık kendini konuşmaktan temizler ve konuşmayı keser (Schimmel, 2005: 152).

II

GÖNÜLDEN GÖNÜLE MEVLANA İMGESİ

POPÜLER KÜLTÜR TARTIŞMALARI

Popüler kültür tartışmalarındaki farklı yönelimleri gözden geçirmeyi tasarladığımızı vurgulayarak söze başlayalım. John Fiske'ye göre yakın dönemlere dek popüler kültürün iki temel yönelimi vardı (1999: 32): "Popüler kültür bir iktidar modeli ile ilişkilendirilmeden kutsanabiliyordu. Çünkü 'o' bizi iyi dileklerle, çok sıcak karşılıyordu ve bize aidiyet sunuyordu ve onun kutsanan mantığı aynı kafada olanların varlığını zorunlu kılıyordu" (Hermes; 2005: 3). Böylece Fiske' ye göre popüler kültür farklılıklardan uyum üretiyordu. Ayrıca bu yönelim, kültürel yaşamın aydınlardan değil, halkın arasından yeşerdiğini de savunarak demokratik bir görünümü vurguluyordu.

İkinci yönelim iktidarı unutmuyordu. Popüler kültür yerine kitle kültürü kavramı kullanarak, iktidarı göz ardı etmeden, popüler kültürün egemenlik altına alma gücü üzerine yoğunlaşıyordu. Egemenlik altına alma güçleri üzerine *öylesine* yoğunlaşıyordu ki bu kez popüler kültürün var olması olanaksızlaşıyordu (vurgulama Büker ve Özsoy'un). Böylece popüler kültürün yerine kültür endüstrisi aracılığıyla dayatılan kitle kültürü kavramı gündeme getiriliyordu. Kitle kültürünün edilgen bir halk kitlesi ürettiği, bu halk kitlesinin sınıf bilincinden uzak, çeşitli toplumsal ve kültürel dayanışmalar üzerine farkındalık geliştiremeyen aciz, zerrecik bireylerden oluştuğu varsayılıyordu.

Ama Fiske sözünü iki yönelimle sınırlamaz, yenilerde üçüncü yönelimin ortaya çıktığını kendisinin de bu yönelime odaklanacağını vurgular (1999: 33). Popüler kültür artık bir mücadele alanıdır. Bu yönelimde egemen güçlerin iktidarı *önsel olarak kabul edilir*,[1] artık egemen güçlere direnme, onlarla başa çıkma gibi konular üzerine yoğunlaşmak yönelimin başat eğilimidir. Ve üçüncü yönelim yaşamın her alanında kendisini 'gizleyerek' egemen olan ideoloji pratiklerinin üzerine yoğunlaşmadan, ideolojinin kendisini koruma altına aldığı gündelik direnişleri ve *kaçmaları* anlamaya çalışır (vurgulama Büker ve Özsoy'un). 'Kaçma' bu araştırmanın anahtar sözcüklerinden biri olarak nitelendirilmelidir. Bu yaklaşımın tarihine göz atmada yarar var.

Popüler kültüre bu iyimser açıdan bakan ve onu bir mücadele alanı olarak gören yaklaşımların temelinde de İngiliz Kültürel Çalışmalar geleneği vardır. Kültürel incelemeler, İngiltere'nin Birmingham Üniversitesi'nde 1964 yılında kurulan Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin çalışmalarıyla başladı. İngiliz Kültürel Çalışmaları, anlam verme ve temsil etme süreçleri ve sistemlerinin anlaşılması üzerine odaklandı.

Popülerden hareketle kültürel alana yayılarak genişleyen popüler kültürü, değişen toplumsal ve kültürel ilişkiler, anlamlar ve metinler dizisi olarak tanımlayabiliriz (Rowe, 1996: 22). Endüstri toplumlarında popüler kültür kendi özüyle çelişkili görünmektedir. Bir yandan popüler kültür, bir endüstri haline getirilmekte, öbür taraftan popüler kültür, halkın malı olarak temsil edilmektedir. Bu noktada "popüler kültüre dönüştürülen bir metanın, aynı zamanda halkın çıkarlarını da temsil etmesi gerekir" diyen Fiske'ye (1999: 35) gönderme yaparak sözlerimizi sürdürmek ve araştırmamızın bağlamına uygun bir örnek vermek istiyoruz. Halk 'çıkarı'na uygun olduğu için 'kaçma'yı se-

[1] Vurgulama ile Fiske'ye yapılan ek Büker ve Özsoy'un.

çebilir. 'Kaçma'nın her popüler olgu için, niceliksel olarak değişen bir doğası olabilir. Ama özünde 'kaçma' haz yaratır, hoşlanma duygusuna yol açar, bu iki özelliğin değişmediğini, niteliksel olduğunu vurgulamak istiyoruz. Bu durumda araştırma 'kaçma'nın niceliksel özellikleri üzerinde odaklanıyor. 'Kaçma', niceliksel özelliklerini temsil eden ürünlerle dolaşımda olmalıdır, çünkü dolaşım koşullarında ürün haz dağıtacaktır, haz dağıttıkça popülerleşecek, popülerleştikçe haz dağıtacaktır. Bu durumu 'haz döngüsü' olarak adlandırıyoruz. Döngü olduğuna göre yalnızca tüketmek söz konusu olamaz. "Popüler kültür tüketim değildir, kültürdür -toplumsal bir sistem içerisinde anlamları ve hazları yaratan, onları dolaşıma sokan etkin bir süreçtir" (Fiske, 1999: 35). Etkin olan süreçte kodlamalar ve kod açımlamalar da 'etkin' olmak zorunda kalırlar. Kodlanan "içeriğin etkileşim tarzı, anlamların çerçeve *değiştirmesine*, bundan ötürü de kültürün bastırılmış içeriklerinin 'kapalı' biçimlerle yüzeye çıkmasına yol açar" (Hall, 1974: 326). 'Anlamların çerçeve değiştirmesi' tüketimin değil, alımlamada üretimin odak noktası olduğunu bir kez daha göstermektedir.

Bu durumda Hall'ü izleyerek etkin olarak nitelendirilen bu sürecin kodlama ve kod açımlama an'larındaki anlam üretim ilişkilerine odaklanmamız gerekiyor. Tek ve durağan olmayan 'ürün', "nasıl ve ne ile eklemlendiğine bağlı olarak" (1974: 326) değişik 'üretimlere' yol açmaktadır. Öyleyse bu etkin süreci şöyle özetleyebiliriz: *üretim*, *dolaşım*, *tüketim* ve *yeniden üretim*. Böylesi bir bütüncül süreç ile karşı karşıyayız. Anlamları özgül alanlarda sınırlama olanağımız yok.

Çalışmamızda dolaşımdaki popüler öğütlerin üretim sürecine odaklanmak tutulması gereken yol gibi görünüyor. Çünkü Hall'ün de vurguladığı gibi "iletinin yapılara aktarılması bir kez gerçekleştikten sonra, iletişim çevriminin bütünlenmesi için, bu olgu yinelenmelidir" (1974: 323). Yinelendikçe popülerleşen

başka bir deyişle dolaşımda beklenmedik anlarda ortaya çıkan 'ürün', bireylerin gündelik yaşamlarında, Mevlana imgesi (ya da yedi öğüt aracılığı ile) tüketim/üretim sürecine girmelerine yol açmaktadır. İletiler büyük olasılıkla da kodlanma biçimine uygun olarak açımlanmamaktadır.

Fiske (1999: 154), popüler metinlerin/ürünlerin gündelik yaşamda yaygınlaşmasını üç düzlemde ele alır. Öncelikle "popüler kültür metinlerarası düzlemde dolaşır". Birincil metinler, bunlara doğrudan gönderme yapan ikincil metinler ve gündelik yaşamda sürekli işleyen üçüncül metinler. Bizim açımızdan birincil metinler: renkli cam, karton, tahta, bakır gibi levhalara ya da tahta kaşıklara değişik yazı stilleri ile yazılmış yedi öğüt ya da değişik büyüklükte görselleştirilmiş Mevlana imgesi ya da sema yapan derviş imgesi. Bu imgelerin internet sitelerinde yer alan çeşitlemeleri. İkincil metinlerimiz ise bu metinlere gönderme yapan haberler, seyirlik bir nesneye dönüştürülen sema törenleri ile ilgili duyurular. Üçüncül metinler ise Mevlana üzerine gerçekleştirilen söyleşiler,[2] söylentiler, sema izleme edimleri (otel, konser salonu gibi mekânlarda gerçekleştirilen, açıklamalı ya da açıklamasız 'gösterileri'lerin izlenmesi).

Bu metinlerin (ve kuşkusuz tüm popüler kültür ürünlerinin) yaşamın akışına kolayca uyum sağlayabilmesi yeniden üretimine, açıkçası sürekliliğine, yeniden tekrar edebilme gücüne bağlıdır. Hiçbir metin yeterli değildir, haz ilkesi yeni çeşitlemeleri gerektirir. Mevlana imgeleri yüzüklerde, kolyelerde vb. ürünlerde tekrar üretilir. Kolay ulaşılabilir olanlar gümüş, kolay erişilebilir olmayanlar altın, pırlanta kullanılarak yaratılır, ama bu ürünlerin dolaşımda olduğu sürekli olarak, değişik ortamlarda,

---

[2] 'Sohbet' sözcüğünü özellikle kullanmadık, tasavvuf sohbetleri bu bağlamın dışındadır kuşkusuz. Derin okumalar üzerine kurulmayan, kulaktan dolma bilgilerle geliştirilen söylentileri vurgulamak istiyoruz.

reklam, duyuru, haber biçiminde sunulur. Metinler yeterli ve bitmemiş olduklarından tekrar kaçınılmazdır. "Tamamlanmamış olduklarından tüm popüler metinlerin sızıntıya açık sınırları vardır; birbirlerinin içine sızarlar. Gündelik yaşamın içine sızarlar" (Fiske, 1999: 156). Sızıntı içinde ideolojileri barındırır.

Gündelik yaşamın ürünü olan popüler kültür, kaçışlar sunarken yapay mutluluklar da vaat eder. Mutluluğun yapay olduğunun bilinmemesi ön koşuldur. Oskay, popüler kültür ürünlerinde dile getirilen fantazyaların, günümüzün teknoloji temelli toplumlarında aldatıcı/anlatımcı bir özellik taşıdıklarını, egemen olan kültürün ürettiği ve biçimlendirdiği toplumsal/bireysel beklentileri içlerinde barındırdıklarını ve bundan dolayı da son kertede gerçekliğin görülmesini engelledikleri vurgular (1979: 23). Bu saptamaya katılmamak olanaksız. Yaşamlarımızı kuşatan ürünler yaşamımızın güçlüklerinden 'kaçma' (aslında kaçarak güçlüklere bir anlamda direnme) olanağı sağlıyor. Bu hayali süreçte gerçek olan yaşam koşullarımızın yerini bizim yarattığımız (tükettiğimiz ürünler aracılığıyla kıyısından köşesinden de olsa dâhil olduğumuz zannına kapıldığımız) yeni koşullar alıyor. Giydiğimiz markalı ayakkabılar, kot pantolonlar, mayolar vb. ile endüstrinin yıldızlarına öykünen, kendi dünyalarımızın yıldızları oluyoruz.

Popüler kültür ürünlerinin üretim ve dağıtım süreçlerinin ardılı, kuşkusuz popüler kültür ürünlerinin alımlanması olgusu. Alımlama araştırmaları, üretim ve dağıtım üzerine odaklaşan, ekonomik ve ideolojik temelli araştırmalardan ayrılır, popüler metinlerin anlamlandırılmasını olanaklı kılan kültürel süreç ve dinamikler üzerinde yoğunlaşır. Böylece popüler kültür ürünlerinin, gündelik yaşam içinde işlerlik kazanması ve bireylerin yaşamlarındaki etkenliği ile bağlantılı olan üçüncü düzlemi temel alır. Bu yönü ile ekonomi/politik araştırmalardan ayrılıyor gibi görünse de popüler kültür alanının politik içeriğini göz ardı etmez.

Yeniden Oskay'ın saptamalarına dönelim: Toplumsal yaşam içinde popüler kültürün en önemli işlevlerinden biri de hiç kuşku yok ki gerçek yaşam koşullarının (başka bir deyişle *reel* yaşamın) fantazyada tekrarlanarak, sürdürülmesini, var olanı benimsemeyi kolaylaştırmasıdır. Çağdaş toplumsal yapılar içinde gündelik yaşamın hızlı akışında bireylerin eski dünyaları ile yeni dünyaları arasında bağ kuracak ikonlara gereksinimleri olması doğaldır. İkonların temelde benzer işlevleri vardır. Ama popüler ikonların yeni özellikleri vardır. Ucuz olmaları, yaygın olmaları vb... Ayrıca özgün gibi görünmelerine karşın tümü aynı özü taşırlar (1979: 224–226). Bu olguyu göz önünde tutmak politik içeriğin gündeme getirilmesi değil midir? Bize kim olduğumuzu anımsatan popüler metinler "benzer izler kitleler ya da okuyucuların arasına katılmamızı da sağlıyor. Toplumsal bir yurttaş olarak [bir yere] ait olma duygumuzu düzenliyor" (Hermes, 2005: 1). Bu düzenleme temsiller aracılığı ile gerçekleşiyor.

POPÜLER BİR İMGE OLARAK MEVLANA

Temsil kavramına değinmeden kültürel bir olguyu açıklayamayacağımıza göre öncelikli olarak kavramın genel bir tanımını vermek gerekiyor. "Temsil anlamlı bir şey söylemek için dilin kullanımıdır ya da dünyayı başkalarına anlamlı bir biçimde temsil etmektir" (Hall, 1997: 15). Hall'a göre sürecin en önemli öğesi, anlam temsil aracılığı ile üretiliyor ve toplumun üyelerince temsiller aracılığı ile aktarılıyor olmasıdır. Anlamın üretimi dil ile gerçekleşirken nesneler ortada yokken nesneler üzerine düşünebiliyoruz. Dilbilimcilerin çok sevdikleri bir benzetmeyi Hall anımsamamızı istiyor: 'Köpek' kavramı havlamaz. Ama köpek havlar. İşte *temsil* işliyor. Kısaca temsil dil aracılığı ile anlaklarda (zihinlerde) oluşan anlamdır. Temsil, bizim, hem gerçek dünyanın nesneleri, kişileri, olayları hem de imgelemsel dünyaların yapıntısal nesneleri, kişileri

ve olayları ile bağlantı kurmamızı sağlar (1997: 17). Hall, iki temsilden söz eder. Biri anlaklarımızda yer eden nesne, kişi ve olaylara ilişkin tüm temsiller, diğeri değiş-tokuş için gerekli olan sözel (sesçil ya da yazılı) ya da görsel göstergeler sistemi. Kavramlar, tasarımlar aktarılırken anlaktaki ilişkilerin yerini, onları temsil etmek üzere sesçil ya da görsel göstergeler alır. Herhangi bir olgu (şey) kavramsallaştırıldıktan sonra kavramların yerine geçen bir dizi gösterge aracılığı ile ortama sunuluyor. *Olgu* (şey), *kavram*, *gösterge* arasındaki ilişkinin gerçekleştiği sürece temsil adını veriyoruz. Benzer paylaşılabilecek 'haritalar' olmadan temsil sistemlerinin 'içine girebilmek' olanaklı değil. Aynı kavramsal 'haritaları' kullanma zorunluluğu var gibi görülüyor.

Genel olarak temsil sistemine kısaca değindikten sonra gelelim toplumsal temsillere! Moscovici'yi (aktaran Paker, 2003: 250-253) temel alarak toplumların deneyimlerine dayanarak ürettikleri ortak kurumları, görüşleri ve bilgileri toplumsal temsil olarak adlandırabiliriz, ama toplumsal temsillerin genel sistemin içinde yer aldıklarını unutmadan. "Toplumsal temsiller bireyin dünyayı anlamlandırma gereksinimini karşılamak için ortaya çıkan, çoğunluğun paylaştığı düşüncelerdir. Wagner'e göre toplumsal temsiller, bir grup için, sözlü ve açık davranışlarla ifade edilen düşünceler ve uygulamaların bütünü olarak ele alınabilir, toplumsal kimlik için gerekli olan bütüncül dünya görüşü için bu çok önemlidir" (2001:149). "Daha açık söylemek gerekirse toplumsal temsil grup ya da toplum içinde bireyleri birbirlerine bağlar, birlikte hareket etmelerini sağlar" (Moscovici, 2001: 21). Toplumsal temsilin bir tür açıklama olduğunu söyleyebiliriz. Toplumsal temsiller bireylere yaşadıkları belirli deneyimler üzerine diğerlerinin ne düşündüğüne ilişkin bilgi verirler. Bu bilgiyi verirken bireyin diğerlerinin düşüncelerine katılmasını da sağlarlar. Böylece toplumsal temsiller, kendi gerçekliğimizi ve toplumsal gerçekliğimizi anlamlandırmamıza, sınıflandırmamıza ve tar-

tışmamıza yol açarlar. Temsiller olmasa bu anlamlandırmalar da olanaklı olmazdı. Toplumsal temsiller toplum içinde yaratılan ve topluma yayılan kavramlar, ifadeler ve açıklamaların toplamı olarak da düşünülebilir. Temsiller bireylere yaşadıkları belirli deneyimler hakkında diğerlerinin ne düşündüğüne ilişkin bilgi de verirler. Böylece temsiller, toplumsal gerçekliğimizi adlandırmamızı, sınıflandırmamızı ve tartışmamızı olanaklı kılarlar.

Toplumsal temsiller nasıl ortaya çıkıyorlar? Moscovici'e göre toplumsal temsiller, iletişim süreçlerinin ürünleridir. Bu ürünlerin arkasında profesyonel etkinlikler var. Toplumsal temsilleri bilerek ya da bilmeyerek kültürün ya da din kurumunun temsilcileri olan görevliler, pedagoglar ve ideologlar vb. yaratıyor. Belki de onların görevi bu ve kuramcıya göre bu kişilerin çalışmaları giderek daha sistematik bir hale geliyor (aktaran, Paker, 2003: 249). Moscovici, 1961'lerde toplumsal temsil kavramını tartışırken iki önemli kavramı gündeme getirdi. Bunlardan biri *çapalama*, diğeri *nesneleştirme*. *Çapalama* var olan ansal (zihinsel) içeriğin, yeni toplumsal temsilin yaratımdaki ya da var olan temsilin dönüşümündeki etkisini belirtmek için Moscovici'nin kullandığı bir terim. Nesneleştirme ise soyut bir kavramın somut bir nesneye dönüşümünü gösteriyor (Moscovici'den aktaran Zavolloni, 2001: 287). Toplumsal temsillerin işlevleri nelerdir? Bu soruya yanıt bulmaya çalışalım.

Wagner ve Kronberger bu konuda özetle şunu vurgularlar: Temsiller yeni olanı anlaşılır ve anlamlı kılmak için toplumun üyelerince oluşturulur, paylaşılır, bu konuda medyanın etkenliği tartışılamaz, ama medya da yeterli değildir, medyadaki söylemler kişisel buluşmalarda, konuşmalarda medyadaki söylemlerle *eştür* olarak üretilmelidir (2001: 148-149). Böylece temsiller kültürel olarak 'doğru' kılınırlar ve gündelik yaşamda gereksinimlere yanıt verme işlevini üstlenirler. Bilimsel açıdan 'doğru' ya da 'kesin' olmaları gerekmez. *Toplumsal temsil yalnızca iyi olarak anılmak*

ister. İyi olarak anılmak bireylerin deneyim dünyasına, başat estetik duygularına uygun olmak koşulunu getirir. (2001: 150). Toplumsal temsil öncelikle bireylerin yaşantı evrenine *sızmalı* ve *yerleşmelidir* (vurgulama ve sözcük seçimleri Büker ve Özsoyun). Bunun gerçekleşme koşullarından birisi yalınlık ya da basitliktir. Toplumsal temsilin kullandığı simgeler, seslendiği toplumun estetik seçimlerine uygun olmalıdır. Yazarlara göre temsile ilişkin imge ve inançlar *iyi olarak anılıyorlarsa* toplumsal olarak da doğru olarak nitelendirilirler. Bu durumda temsilin ussallaştırma işlevi olduğunu söyleyebiliriz. Ussallaştırma ediminin bireyler arasında uyuma yol açtığını da vurgulamak istiyoruz. Sonuç olarak temsiller meşrulaştırma aracı olabilirler. Ama meşrulaştırma aracı olmaları için somuta dönüşmeleri de gerekir.

Nesneleştirme sürecinde soyut kavramlar somuta dönüşürler. Toplumsal temsil oluşumunu tamamladığında "eğretilemesel, simgesel anlamlar ortaya çıkar ve bu anlamlar *paylaşılır*, herhangi bir tartışma sürecinde onlara *göndermeler yapılır*, ama bu anlamlar *uylaşımsal* (consensual) değildir" (Clemencé, 2001: 85). Temsiller soyut bir kavramın somutlaşması ve dolayıma girmesi ile bireylerin gönderme yapabileceği bir içeriğe dönüşürler, Clemencé'in deyişiyle bir tür 'anlam haritası'na dönüşürler. Ama tüm toplumsal temsiller karşıt anlamlar da barındırabilirler, paylaşılabilen bilgiler bu çeşitlemelerin (variations) oluşturduğu ağın içindedir (network) (2001: 86). Toplumsal temsili karmaşık kılan da çeşitlemelerdir. Toplumsal temsilin anlamının uylaşımsal olmaması araştırmamız açısından önemli. Paylaşılan, göndermeler yapılan, gündelik yaşamın içine iyice yerleşen bu temsiller uylaşıma, başka bir deyişle rızaya bağlı değil, yukarıda sözü edilen ağın içine bir kez yerleştikten sonra, anlam haritasına dönüşüyor ve artık kimsenin rızasını almadan dolaşımda (elini kolunu sallayarak) dolaşıyor. Dilerse kılık değiştiriyor, değişik görünümlüymüş gibi yaparak çeşitlilik sunuyor.

Bundan dolayı da Breakwell de toplumsal temsil evreninin karmaşık olduğunu vurgulayarak söze başlıyor. Hemen Moscovici'ye gönderme yaparak toplumsal temsillerin modern toplumlardaki çeşitliliklerini ve kolayca değişebilir olduklarını anımsatıyor (2001: 271). Ama toplumsal temsil kavramına bir sonuç olarak bakabileceğimiz gibi bir süreç olarak da bakabiliriz (Jodeletten aktaran Breakwell, 2001: 271). Breawell'e göre toplumsal temsil, iletişim sürecinde (bireyler arası ve gruplar arası iletişim süreçlerinde) *çapalama* ve *somutlama*[3] aracılığı ile bir sonuç olarak üretilebilir, ama toplumsal temsiller hızla değiştiği, çeşitlilik gösterdiği için, birey temsillerin tümüne erişemez. Kaldı ki birey, toplumsal temsile eriştiğinde de toplumsal temsili kendi bakış açısı ve konumundan anlamlandırır ve temsili paylaşır. Bu durumda bireylerin temsillere yaklaşımlarının 'biricik' olduğunu da söyleyebiliriz. Yazara göre bu yaklaşımı gerçekleştirmede beş etmen çok önemlidir (2001: 272-274). Bunlardan birincisi *farkındalık*: Kimileri toplumsal temsilin yapısını, içeriğini bilir, oysa kimileri de böylesi bir temsilin var olduğunun farkında değildir. Farkındalık içinde olanların da temsili *anlama* düzeyleri farklıdır. Bireyler temsile inanma ve temsili *kabul etme* konusunda aynı görünümü sergilemezler. Toplumsal temsilin pek çok yönünü paylaşabilirler ama yine temsil kişiselleştirilir ve 'biricik' kılınır. Toplumsal temsiller bireyin var olan bilişsel temelli sistemleri üzerinde gelişir ve özümsenir. Yeni temsil daha önceki temsiller üzerine çapalanır ve nesneleştirilir. *Özümseme* diğer temsillerden bağımsız olarak gerçekleşmez. Toplumsal temsil bi-

[3] "Moscovici gibi Wagner ve Kronenberg de çapalama ve nesneleştirme süreçlerinde, bilinen, eski deneyimlere dayanılarak yeni, daha önce bilinmeyen temsiller yaratıldığını söylerler. Bu çok da inandırıcı olmayan ve kanıtlanmamış bir varsayımdır. Tam tersi de doğru olabilir: Kimi toplumlarda yakın çevrede var olmayan kavram ve süreçler toplumsal temsiller aracılığı ile yaşam bulabilirler" (Jost ve Ignatow, 2001: 195).

reylerin ilgisini aynı oranda çekmez. *İlgi çekme* aynı birey için dönemden döneme bağlamdan bağlama değişebilir.

Değişiklik ya da yeni bilgi ve değerler kimi kez kaçınılmaz olsa da eskinin de değişen toplumsal koşul ve değerler doğrultusunda yeniden tanımlandığı, yeni uzlaşımların ortaya çıktığı da bir gerçek. Bu konuda Moscovici gibi düşünmeyi seçiyoruz. Mevlana'nın yananlamlarını, eğretilemelerini anlamak için emek vermek, çaba göstermek gerekiyor. Böylesi bir derin okumayı gerektiren metinler için yeni temsiller üretiliyor, üstelik bu metinler eskisi ile *eştür*müş gibi sunuluyor: yedi öğüt ya da sema 'gösterileri'. Augoustinos'a göre temsil, toplumsal düzeyde, bilişsel bir 'şema' gibi işlev görebiliyor. Toplumsal bilişsel süreç açısından kategoriler otomatikleşiyor, bu kategorileşmenin tek nedeni ise kategorilerin toplum ya da gruplar için yararlı[4] (pragmatic) olması (aktaran Fiske, 2001: 250). Bu kategoriler öylesine yararlı ki toplum içindeki devinimleri kendiliğinden, doğal bir biçimde gerçekleşiyor. "Kültürel sterotipleri yinelenen sunumlar aracılığı ile edinen bireyler onları otomatikleştiriyorlar" (Devine'dan aktaran Fiske, 2001:250). Nesnelerin hızla dolayımlandığı ve hızla tüketildiği günümüzde, insanlar Mesnevi gibi bir yapıtın eğretilemesel öyküleri aracılığı ile kişisel gelişim yolunu tutmayı deneyebilirler. Bu yol önce sabırla okumayı, sonra da düşünmeyi ve bilgileri içselleştirmeyi, kendini değiştirmeyi gerektiriyor. Görselliğin başat olduğu günümüzde Mevlana metinlerinin oylumları, dili, okuyucuyu 'ürkütüyor'. Bu aşamada Mevlana'nın da 'tek bir imgeye' (sakallı, ellerini kavuşturmuş, başını hafifçe öne eğmiş, tefekküre dalmış yaşlı derviş imgesine) dönüştürülmesi sanki sürecin doğal bir parçası. Susan Fiske'nin (2001) *şemalar*, içerikleri boşaltılmış *otomatikleştirilmiş* kültürel sterotipler olarak tanımla-

[4] 'Yararlı' sözcüğünü tırnak içine almak gerekiyor, kolaya kaçma, eğlenceye ya da seyirlik nesneye dönüştürme, tüketme anlamında 'yararlı' kuşkusuz.

dığı olgu da tam da bu duruma uyuyor. Şemalar Mevlana'nın yedi öğüdü, sterotipler ise sema yapan derviş imgesi kuşkusuz.

MEVLANA İMGESİ ARTIK DOLAŞIMDA

Öğütlerin, sema ve tefekkür yapan Mevlana imgelerinin dolaşımda olması yananlamsal olarak Mevlana'nın gerçek anlamda var olmadığına ya da 'yokluğuna' ilişkin bir 'tahayyüldür'.[5] Bu 'tahayyül' imgeler dolayıma sokularak gerçekleştirilmektedir. Yedi öğüt ya da öğütlerden biri ya da birkaçı ise herhangi bir metne kolayca eklemlenebilecek uzunluktadır. Böylece Mevlana'nın 'içi boşaltılırken' onun öğüt ve imgeleri değişik düzenlemeler içinde görsel bir haz nesnesine dönüştürülerek dolayıma sunulmaktadır. Dahası kimi kez öğütlerin ya da sözlerin tümü yazılmamakta, öğüt ya da söz tek öğeye indirgenmektedir: şefkat, merhamet, ayıp örtme, yumuşaklık, ağırbaşlılık, tevazu, cömertlik gibi. Böylece 'indirgeme' edimi ikinci kez gerçekleşmektedir. Birincil düzlemde 'kalıplara' dökülen imgeler, tek sözcüğe indirgendiklerinde, kalıplarından çıkarak 'klişe'lere dönüşmektedir.

Dahası 'kalıp' ve 'klişe'lerle Mevlana'nın anlaşıldığına, bilindiğine ilişkin yanılsama yaratılmaktadır. Mevlana konusunda artık internet sitelerinde ya da değişik bağlamlarda 'klişe' imgeler karşımıza çıkıyor. Bu bağlamlara değişik örnekler verilebilir; imge hediyelik eşyalarda, lokanta ve apartmanların üzerinde, turizm şirketlerinde ansızın karşımıza çıkar. Mevlana dolaşımda imgelerle kurulur. Sema 'gösterisinin' estetik boyutu düşünüldüğünde görsel haz aracına dönüşmesi kolaylaşmakta, izleyeni sunduğu seyirlik ile kendisine bağlamaktadır.

---

[5] Görünürde bu araştırmanın içeriği ile doğrudan ilgisi olmasa da Binarkın 'Oryantalist Söylem ve Japonya' adlı yazısından esinlendiğimizi ve onun kavramsallaştırmasını kullandığımızı vurgulamak istiyoruz.

Sema yapan derviş imgesi gümüş ya da altın değerli malzemelerle kadınların boyunlarına, parmaklarına taşınırken gündelik yaşamın ve kadın bedeninin bir parçası oluyor. Öte yandan hediyelik eşya mağazalarında, özellikle Konya'da ya da benzeri merkezlerde öğütler, sözler (gel gel ne olursan ol) tahta ya da cam malzemenin üzerine işlenerek anı nesnesi olarak satılıyor. Bu söz ve öğütler tahta kaşıklara işlenmiş olarak mutfaklara ulaşıyor. Gelenek bir başka biçimde diriliyor. Sözer'e göre tekniğin olanakları ile çoğaltılabildiği çağda teknik çoğaltım geleneksel sanatımıza (Karagöz) öldürücü vuruşlarda bulunmuştur ve bizi Karagöz'ün büyülü dünyasından ayırmıştır, perde 'yıkılıp viran' olmuştur. Öte yandan Benjamin'in kendi toplumunda tanık olamayacağı bir olay ülkemizde gerçekleşiyor: Teknik çoğaltım, geleneği yeniden canlandırıyor. Örneğin eskiden kahvede toplanan küçük bir topluluğa seslenen halk ozanı (aşık) artık kitlelere seslenebiliyor. Türkünün 'kalıcılık' değeri yerini 'yinelenebilirliğe' bırakmıştır (1977: 13). Sözer'in deyişi (1977: 12) ile ideolojiye ya da 'turistik meta'ya dönüşmeyen Karagöz yavaş yavaş ölüme terk edilmiştir. Turistik metaya dönüşenler ise varoluş ve ortaya çıkış amaçlarından saparak, başka metalara; kendi özlerinin kötü kopyalarına dönüşmüşlerdir. Bu kötü kopyalar özlerden farklıdır. Öz ile kopya arasındaki uzaklık arttıkça kopya özünden farklı, başka bir metine dönüşecektir. Öz'den esintiler taşıyacak, ama kopya ya da taklit olmanın ötesine geçemeyecektir.

Yeniden Sözer'e dönelim: "Geleneksel sanatlarımız Avrupa anlamında bir Rönesans ile laikleşip bu dünyalı olamadı, ama bu Benjamin'in savlarının bize uygulanamayacağını göstermez. Din objelerinin teknik çoğaltımları, bunları estetik açıdan görmek için değil, ideolojik anlam katmak için yapılmaktadır. Herkesin her zaman okuyabileceği yerlere asılan, kenarları Latin harfli Türkçe açıklamalı, dua, dinsel yazı, Kâbe tasviri çoğaltma-

ları bu yazı ve tasvirlerin yanına tam bir saygı ile yaklaşan eskilerin tutumuyla tam bir karşıtlık içinde olduğumuzu göstermektedir. Bakır üzerine ya da serigrafla cam üzerine yapılan benzer çoğaltmaların birer 'turistik meta' haline gelmesi de buna paralel başka bir olaydır: İdeoloji ve turizm maskesi altında yaşayan din objelerinin yeni kazandıkları mal değeridir" (1977: 12).

Sözer'in sözünü ettiği 'mal değeri'ni dolayımdaki Mevlana imgeleri açısından nasıl değerlendirebiliriz? Bu konuda popüler kültürün işlevlerinden söz eden Hermes'e başvurmak istiyoruz. Popüler kültürün temel işlevlerinden biri bireylere aidiyet sunması (2005: 3). Bu ürünler bize bir yere, bir şeye ait olduğumuz duygusunu veriyor. Hermes'in vurguladığı ikinci işlev popüler müzik, roman türü ürünlerin çekiciliği. Bu ürünler öylesine çekici ki bizim toplumsal umutlarımız ve ideallerimiz konusunda düşlemler (fantasy) kurmamızı sağlıyor. Üçüncü olarak popüler kültür, özel alanla kamusal alanı bağlıyor ve bu iki alan arasındaki sınırı, bireylerin etnik ve toplumsal cinsel kimliklerinden bağımsız olarak, başka kurumlardan çok daha iyi bir biçimde belirsiz kılıyor.

Mevlana imgesine internet aracılığıyla, bir cam ya da ahşap hediyelik eşya aracılığıyla ile sahip olduğumuzda Mevlana'nın yüce yüreğine, düşüncelerine, gönlüne sahip olduğumuzu düşünüyoruz. *Bu yanılsama ya da düşlem.* Neyin düşlemi ya da yanılsaması? O'nun (Mesnevi'nin sunduğu evren) ile aramızda bir sınır olmadığının, ona 'sahip' olduğumuzun yanılsaması. Etnik ve toplumsal cinsel kimliklerimizin bağımsızlaşarak ve klişeye indirgenmiş imgelerle Mevlana'nın 'içini boşalttığımızın' farkında olmadan, Mevlana'yı kavradığımızı düşünebiliyoruz. Böylece Elsaesser'in popüler kültür tanımına uygun olarak 'paylaşılan (tarihsel) bir imgeleme' (aktaran Hermes, 2005: 1) sahip olduğumuz duygusuna kapılabiliyoruz. Sonuç olarak popüler kültürün genel tanımına dayanarak ürünlerin bize imgelemsel

bir kurgu sunduklarını ileri sürüyoruz. Ve Fiske'ye (1999: 174-175) dayanarak popüler kültürün, imgelerin tüketimi olmaktan çok üretimi olduğunu söylüyoruz. Yani farklı grupların ve öznelerin içlerinde bulundukları farklı özne konumlarına bağlı olarak ürettikleri Mevlana imgesinden söz edilebilir ancak.

İmge kişiye 'ayna' tutabilir mi? Mevlana'nın sunduğu öyküler 'bireysel gelişim' ve 'kendini toplumsal bir varlık olarak anlama ve yaratmada' çok etken. Çünkü yaşama ilişkin yanıtlar sunuyor bu öyküler. Okuyucuya 'kurmaca' aracılığı ile kendi yaşamı için bir sorgulama yapma olanağını veriyor. Özgün metinleri ile *okuyucuya* ulaşamayan Mevlana, bu durağan imgelerle içi boşaltılmış olarak *izleyiciye* 'ulaşıyor'. İzlemek ile okumak arasında büyük fark var. Okumak kişisel gelişim ile ilgili: "Kişisel gelişim disiplinleri ve psikoterapi anlamında Mesnevi'nin eşsiz bir eser olduğunu burada vurgulamak istiyorum. Kişisel gelişimi *kendini tanıma*, *kendini disipline etme*, *kendini ifade etme* olarak algılarsak, bu anlamda Mesnevi başlı başına yol göstericidir. Mevlana Mesnevi'sine öncelilikle 'kendine doğru yola çık' der" (Özdengül, 2008: 1). Kendi özüne doğru yola çıkarken okuyucu Mesnevi'nin yöntemine kendisini kaptırmalı: "Mesnevi'nin yaptığı şu: Hikayelerle bezenmiş Mesnevi. Mesneviyi daha önce hikaye kitabı gibi algılıyordu insanlar, orada meselenin hikaye olmadığını söyleyebiliriz, yani Mesnevi hikaye anlatmıyor. Hikayeleri kullanıyor. Bilinçle yapılmıyor terapi. Bilinçaltına yapmamız lazım terapiyi. Bunun en nitelikli yöntemi hikaye anlatmaktır. Hikayeler baştan sona anlatılıp bitirilmiyor. Hikayenin başından biraz başlıyor. Ondan sonra ortasından mevzuya geçiyor, orada telkin veriyor. Ama okuyanın aklı hikayenin sonunda. Okuyanın bilinci hikayenin sonuyla ilgilendiği için orada bilinçaltına giden sürgü açılıyor o telkinin hepsi orada kalıyor... yani çok ilginç bir terapi yöntemi var Mesnevi'nin" (2008: 2). Özdengül'ün tanımladığı bu edimi, okuma olarak adlandırıyoruz. İzleme ise metni

seyretme. Metni seyretmenin getirdiği hazzı alma ya da o hazza odaklanma. Günümüzün hızlı yaşam koşullarında Mevlana'yı anlamak için böylesi bir çabayı gerçekleştirmekten kaçınanlar için dolaşımdaki bu ürünler bu güçlüğe karşı geliştirilmiş 'kolayına kaçma' aracıdır. Ayrıca kimi durumlarda tüketirken hoş vakit geçirmek de olanaklıdır. İmgeler artık özgün olanın 'yerine geçmeye', tüketilirken üretilmeye adaydır.

YİTİRİLEN MÜZİKALİTE: BOŞALMA, SIĞLAŞMA, KALIPLAŞMA

Tüketirken üretecek olanlar için '*culture moyenne*'[6] çekicidir, çünkü meşru kültürü herkese sunduğu gibi bir izlenim verir, meşru olandan izler taşır, ama meşru olanı içinde barındıran bir karışımdır *culture moyenne*; klasik müzik eserlerinin popüler uyarlamaları, roman ve oyunların film uyarlamaları, meşru olanın göstergelerini taşıyarak kendilerini haklılaştırırlar (Bourdieu, 1984: 323). Bu haklılaştırma olmasaydı Mevlana 'benimsenemezdi', özgünü ile aynı etkiyi yarattığı düşünülmese bu ürünler tüketilemezdi. Ülgener "yüksek dozdaki iddia ve telkinleri alıp sindirme istidadı yeterli olmayanlardan" söz ederken "Weber'in deyimiyle din açısından belli ses tonlarını almada kulak yatkınlığı-*müzikalite*'leri *-eksik* olanları" kastediyor (vurgulama Büker ve Özsoy'un). 'Zirve ve taban ayrımında' da tabanda yer alan kütlenin 'yüksek dozdakileri' (2006a: 40) alma yeteneğinin olmadığını vurguluyor. Biz bu yeteneğin *eksik*'liğini yetenek sorunundan çok 'kolayına kaçma' eğilimine bağlıyoruz. Yeteneği geliştirmenin seçilmediğini söylemek istiyoruz. Yeteneği geliştirme seçildiğinde tüketim/üretim çizgisinden bağımsızlaşmak, değişimin tepede olduğu bir 'üçgen' yaratmak gerekiyor. Üçgeni yaratmak yerine

---

[6] *Culture moyenne*: Seçkinmiş duygusunu veren ya da taklit ürünlerden hoşlanan orta üst kültür olarak tanımlanabilir (yazarların notu).

(tüketim/üretim için) düz bir çizgi yaratmak oldukça kolay görünüyor. Yaşamın diğer alanları düz çizgi üzerine kuruluyorsa, Mevlana söz konusu olduğunda da düz çizgide kalmak kolay geliyor.

Bu konuda yeniden Ülgener'e dönerek üst ve alt ayrımının din ve kültür tarihindeki önemini vurgulamak ve "fikir ve inançların üst düzeyde şekillendikçe –bir çeşit mesaj iletimi ile– alta ve aşağılara sızmalarına; inançların asli renklerini koruyamamalarına" değinmek istiyoruz. Ülgener yine Weber'e dayanarak, "kütleye mahsus ve onun kolayca sindirebileceği 'basit imajlardan kurulu bir inanç türünün' ortaya çıkmasının" (2006a: 37) doğal olduğunu söyler. Kimi kez de "üst düzeydeki itikatların bazen aslına yakın, bazen de yüz çizgileri tanınmayacak kadar değişikliğe uğramış halde aşağıya sızması da mümkündür" (2006a: 38). Bourdieu'nun deyişi ile 'haklılaşmaları' olanaklıdır. *Cehd'deri*[7] yana olan Mevlana kendi metinlerinin okuma çabasından yoksun bırakılmasına ne derdi acaba? Bunu bilmiyoruz, ama çalışıp çabalama konusunda ne söylediğini biliyoruz. "*Çalış çabala da akıl ve din piri ol... bu suretle aklı kül gibi iç âlemini gör*" (Mesnevi, 4. cilt, 2178. beyit). "*Mecaz ehlinin çalışıp çabalamasını araştırsan görürsün ki soğan gibi kat kattır. Fakat her katı, öbüründen daha içsiz, daha boş. Halbuki doğruların her işi öbüründen daha iyi daha yerindedir*" (Mesnevi, 2.cilt, 2900.beyit). Popüler ürünlerde katmanlar çok (çeşitlilik olarak da adlandırabiliriz bu olguyu) ama katmanların içleri boşaltılmış.

Tavandan aşağıya süzüldükçe öz ve mana tarafı gide gide sığ, monoton bir düzlüğe gelip oturmuş kültür dünyası ve onunla birlikte her türlü manadan soyunmuş olarak başta yüzen bir yığın kuru, cansız kalıplar, şemalar. Sıra ile o halde: Boşalma, sığlaşma *ve* kalıplaşma (Ülgener, 2006a: 148).

---

[7] *Cehd*: çalışma, çabalama

Ülgener'in bu saptamaları Mevlana için geliştirmediğini söylemeye gerek yok diye düşünüyoruz. Ülgener sözcüklerin "asıllarından kopup kuru, yavan bir düzlüğe oturmasından" (2006a: 142) söz ederken Mevlana'nın popüler kültür ürünü gibi tüketilmesini ve yeniden üretilmesini hiç düşünmemişti büyük olasılıkla. Ve o sözcüklerin içinin boşaltılacağını ön görürken, boşalma ve sığlaşmayı kaçınılmaz 'son' olarak nitelendiriyordu. "Tarihin hiçbir döneminde görülmediği kadar baş döndürücü bir slogan yarışmasının tam ortasındayız" (2006b: 215) diyordu yıllar önce. "En küçük bir zahmeti dahi göze alamadığımız bir çağ" olarak tanımlıyordu günümüzü. 'Renkli camlardan' bakmak tarzımız oldu, rengin arkasındakini görmeye çalışmak çaba ister çünkü: "*Renk renk camlar kalmadı mı, o vakitler seni renksiz nur hayran eder. Nuru, camsız görmeyi adet edin de cam kırılınca kör kalmayasın*" (Mesnevi, 5. cilt. 990. beyit).

Tüketirken yeniden üreten, bir yandan da kendisini klişe ve kalıpların sınırlarına 'gömen' kişi, artık o sınırların içinde bir tür tutsak: "Hazır klişelerin bir yerde, hem 'imalatçısı' hem de tutsağıyız. Bir yandan yoğurup şekil veriyor, sonra da gerçeğin yerine koyarak ortada dönüp dolanan yalnız onlarmış gibi, kavgamızı gövde yerine gölgeler üzerine sürdürüyoruz" (2006b: 216). Biçim öndedir artık. Çünkü izleyici 'yakalanmalıdır'. "Dinleyen veya okuyanını öz ve mana tarafı ile değil de kulakta yankılanış tarafı ile yakalayan söz ve cümleler bu anlamda İngilizce *catch-words* ve *catch-phases* deyimleri ile aynı yapı özelliklerini taşır" (Ülgener, 2006b: 221).

Bu durumda kültürün Eksik (Lack) olduğunu düşünmek ve kitleleri eğitmeye kalkışmak da olanaksız. "*Eğer görünüşe göre hüküm veriyorsan bu aydınlıktan daha aydın, daha görünür ne var. Söyle*" (Mesnevi, 6. cilt, 2080. beyit). 'Görünüşler' başat ise 'bakıp görenler' ile bakıp görmeyenler arasındaki 'uçurum' kimin umurunda? "*Bakıp görenler, hali görenler ve görünüşe*

aldananlardan ayrılır" (Mesnevi, 5. cilt, 422. beyit). Gösteriye, görünüşe dönüşen 'klişe'ler bu ayrımı yok ederken Mevlana'ya ilişkin katmanlar da yokmuş, başka bir deyişle katman tekmiş gibi sunuluyor. Uçurum artık tekdüze, eştür bir sunum ile doldurulmaktadır. "*Görünüşü cennet ama hakikatte bir cehennem. Üstü güllü nakışlarla bezenmiş bir zehirli yılan*" (Mesnevi, 6. cilt, 245. beyit).

"Fakat ahmaklar, görünüşe sarıldıklarından o ince şeyler, onlardan adamakıllı gizli kalmıştır" (Mesnevi, 5. cilt, 1332. beyit). Kamışlık neyin vatanıdır. Ney derdini şöyle döker: "Beni kamışlıktan kestiklerinden beri, feryadımdan, duygulu olan erkek de, kadın da inlemekte, ağlamaktadır. Şu var ki beni dinleyen insan, benim neler dediğimi anlamaz, benim feryadımı duyamaz. Beni anlamak, beni duymak için ayrılık acısını çekmiş, gönlü yaralanmış, içli bir insan isterim ki, acılarımı, dertlerimi ona anlatayım" (Mesnevi, 1. cilt, 2-5. beyitler). Görünüşlerin ve imgelerin bolluk evreni olan popüler kültür, neyin sözünü ettiği hasreti yok eder. İmgeler her an elimizin altındadır. Cazibeyi oluşturacak hasret ya da özlem yoktur. Bolluk hasreti oluşturacak 'uzaklığı' yok eder. Görünüşte yakın ve bolluk içinde oluruz, ama aslında Asıl'dan uzak olduğumuzu fark etmeyiz. Başbaşa olduğumuz görünüşler dünyası özlemimizi yok eder, özlem olmadığında arayış da olmaz. Yakın olduğumuzu düşündüğümüz aslında çok uzaktadır. İmgelerin fazlalığı uzaklığı örter, örtmekle kalmaz, 'yakınmışız' gibi duyumsamamıza yol açar. Aslında yakın olduğumuzdan çok uzakta olduğumuzun bilincinde olmadan tüketirken üretiriz. Neyi ürettiğimiz düşünmeden çoğu kez!

III

MEVLANA'YI OKUMAK

ALIMLAMA ÇALIŞMALARI

Alımlama çalışmaları, kültürel alanda çalışan biz araştırmacılara yeni olanaklar sunmaya çalışıyor. İletişim sürecinde dikkatleri; üretim sürecinin yanı sıra tüketim sürecine daha açıkçası izleyiciye kaydırıyor. Böylece biz araştırmacılara sonsuz olanaklar sunmaya çabalıyor. Bu olanaklara karşın kültürel alanın farklı dallarında izleyici üzerine çalışmak karmaşık, zor ve sürprizlerle dolu bir süreç. Çünkü alımlama çalışması (sınıf, cinsiyet, etnik köken açısından) farklı gruplarda yer alan bireylerin mesajları nasıl anlamlandırdıklarına odaklanır. İzleyicinin ('okuyucunun') etkin olduğu düşüncesine ulaşır. İzler/okuru sistemin kurbanı olarak değil, kendi anlamlarını yaratan etkin özne olarak konumlandırır. Onlar seçimlerini yapabilen etkin ve özerk öznelerdir. Bundan dolayı da anlam toplumsal koşullara ve izleyicinin içinde bulunduğu bağlamla ilişkili olarak değişebilir.

Bu süreç saydam, yalın bir süreç değildir, metinler (araştırmamızda görüşmecilerin metinleri) 'doğru' anlamı yansıtmazlar, çünkü 'doğru' anlam yoktur. Görüşmeciden varsayılan 'doğru' anlamı bulması da beklenemez. Anlam görüşmecinin metinle girdiği etkileşim sonunda oluşur. Görüşmeci, metni kendisine

özgü bir biçimde değerlendirir, okur ve yorumlar. Böylece farklı tepkiler ortaya çıkar.

Kuşkusuz görüşmecinin art yetişimi, konuya olan ilgisi, önyargıları onun yorumlarını etkiler, bu kaçınılmazdır ve olması gerekendir. Alımlama çalışması başka neleri gerçekleştirmeyi amaçlar? Alımlama çalışması tarihsel açıdan özgül olarak konumlanmış görüşmecilerin (izleyicilerin) metinlere verdiği çeşitli tepki biçimlerini ve tepkilerin nedenlerini araştırır. Araştırmada Mevlana'nın popüler bir ürün gibi tüketimi temel alındı, Mevlana üzerine sorulan sorulara verilen yanıtların değişmez olmadığı, anlamların daha çok Mevlana ile ilişki kurma bağlamında şekillendiği ve görüşmecilere bağlı olarak anlamın değişebileceği düşüncesi ile yola çıkıldı. Görüşmecilerimiz, soruların içeriğinin, anlamının alıcıları değil, bu anlamın oluşmasında etkin olan katılımcılardır; anlam yalnızca metin odaklı değildir, metin ve bağlamın etkileşim sürecinin sonucudur. Çalışma Mevlana'nın metinlerinin ne olduğuna, nasıl okunması gerektiğine ya da uzmanların Mevlana'yı nasıl okuduğuna odaklanmadı, görüşmeciler için soruların ne ifade ettiğine odaklandı.

Görüşmecilerin soruları 'yanıtlama' (yorumlama-okuma) süreci karmaşık bir süreç. Görüşmeci açısından da bir seçme ve düzenleme edimi söz konusu (Görüşmecilerin duraksadıklarını, seçimler gerçekleştirdiklerini, bir süre sessiz kaldıklarını gözlemledik). Yalnızca Mevlana ile ilgilenmiş olmak, birikimli olmak yorumun gerçekleşmesini sağlamıyor. Çünkü süreç çizgisel değil. Okuma karmaşık ve etkileşime dayalı yapısı ile görüşmecinin konuya ilişkin düşüncelerini yeniden ve sürekli gözden geçirdiği bir yorumlama etkinliğidir. Bu karmaşık etkinlikte okur, metnin 'öne çıkardıkları' ve 'geriye ittikleri' çerçevesinde, aynı anda birkaç anlam düzeyinde dolanır. Stanley Fish'e (1980) göre ise okuma, metnin ne anlama geldiğini keşfetmekten çok, metnin size ne yaptığını deneyimleme sürecidir. Okuma bir yorum sorunudur (aktaran Eagleton, 2004: 104, 110, 113).

Bu yaklaşım okurun da gönderici kadar etkin olduğunu varsayar. İletinin göndericinin amacından çok izleyicinin ona verdiği anlam olduğunu savunur. Anlamların metinlerin okurla buluştuğu anda üretildiği ve oluştuğu yönündeki yeni bakış, alımlama çalışmalarını gerekli kılar. Bu yeni yönelimin sonucunda metin ve bağlam ilişkisi yerini, metin ve okuyucu/izleyici ilişkisine bırakır. Metin (görüşmecilere sorulan sorular) bir okura seslendiğine göre, 'okuma' edimini alımlayıcı gerçekleştirir. Metinde pek çok ileti bir arada ve iç içedir. Metin bir dokudur. Metin hiçbir zaman durağan, değişmez bir birim olarak algılanmamalıdır. Bir metin sürekli olarak toplumsal ve dilsel bağlamı ile yeni anlamlar ve boyutlar edinebilir. Bu tarihsel boyutta gerçekleşebilir, aynı dönemin eş zamanlı kesitlerinde de gerçekleşebilir. Hiçbir metin anlamı tek başına yaratamaz. İçinde bulunduğu bağlamda, okur, o metnin anlamını belirler. Metin açık ve çoğuldur. Saydam değildir.

GÖRÜŞÜLEN GRUPLAR ÜZERİNE BİLGİ

Çalışmanın alımlama bölümünde kullanılmak üzere anlamlandırmalarından/okumalarından/yorumlarından yararlanılan görüşmeciler/bireyler/özneler, üç ayrı kategoride sınıflandırılmıştır/gruplandırılmıştır. Görüşmeciler; İslami, tasavvuf ve mesafeli olarak adlandırılan gruplamalar içinden, bu gruplara ait benzer inanç ve değerlere dayanarak kategorize edilmiştir. Çalışma kapsamında her gruptan ikisi kadın ikisi erkek olmak üzere toplam dörder kişi ile görüşme yapılmıştır. İslami gruba dahil olan görüşmecilerin en tipik ortak özellikleri dini bir gruba (cemaat ya da tarikat gruplarına) üye olmaları ve dini görevlerini (namaz, zekat, oruç, fitre, hac ya da umre) tam olarak yerine getiriyor olmalarıdır. Tasavvuf grubuna dahil olan görüşmecilerin tamamı bir tasavvuf grubuna üyedir. Mesafeli gruba dahil olan görüşmeciler ise ne dini ne de tasavvuf ile ilgili bir gru-

ba üye değildir. Bu grupta yer alan görüşmeciler her iki grubun bakışlarına da mesafeli durmaktadır.

GÖRÜŞMECİLERİN ÖZELLİKLERİ

1) Tasavvuf Grubu

Birinci görüşmeci: E.B. (Erkek). Otuz dört yaşında, üniversite mezunu, bekâr. Grafiker, İstanbul'da yaşıyor. Bir tasavvuf grubuna üye. Bu grupla hemen hemen her gün bir arada oluyor. Yaşamına ilişkin bilgileri ve bilgilerin manevi temellerini paylaştığını söylüyor. Evinde Mevlana üzerine kitaplar var, Mesnevi'nin ilk cildini okumuş.

İkinci görüşmeci: Ş.B. (Kadın). Kırk bir yaşında, yüksek lisans yapmış bir ekonomist. Aynı zamanda ressam. Bekar. Ankara'da on sekiz yıldır kendi evinde oturuyor. Bir tasavvuf grubuna üye, toplantılara ayda bir katılıyor. Mevlana, insanlığın yükselen değerleri gibi konular üzerine çalışıyor. Evinde *Mesnevi*, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, *Ariflerin Menkıbeleri* kitapları var.

Üçüncü Görüşmeci: N.G. (Kadın). Üniversite mezunu, öğretmen, kırk sekiz yaşında. Bir çocuğu var, eşinden ayrılmış, ailesine ait bir evde, Ankara'da oturuyor. Bir tasavvuf grubuna katılıyor, ama bu katılımını üyelik biçiminde tanımlamıyor, haftada bir toplantılara katılıyor. Toplantılarda Kur'an açıklamaları yapılıyor. Kur'an'ın alt anlamlarının katılanların bilinç düzeyine uygun biçimde açıklandığını söylüyor. Evinde Mevlana ile ilgili pek çok kitap var.

Dördüncü görüşmeci: S.K. (Erkek). Kırk bir yaşında, yüksek lisansı eğitimi almış. Bankacı, bekâr. Dört yıldır Ankara'da kirada oturuyor. Tasavvuf gruplarının pek çoğunu biliyor, ama üyelik olarak tanımlamıyor bu durumu. Sohbetlere katılıyor. Bu grupların dergâha bağlı olmadığını vurguluyor. Sohbetlerle farkındalığın geliştiğini söylüyor. Evinde Mesnevi ve Mevlana üzerine kitaplar var.

2) İslami Grup

Birinci Görüşmeci: A.Ç. (Erkek). Elli yaşında, üniversite mezunu, finans müdürü olarak bir kurumda görev yapıyor. Evli, üç çocuk babası. İstanbul'da yaşıyor, kirada oturuyor, ama kendi evi de var. Cemaat üyesi. Cemaat toplantılarına katılıyor. Dini görevlerini yerine getiriyor. Evinde Mesnevi yok, ama Mevlana üzerine yazılmış kitaplar var.

İkinci Görüşmeci: E.E. (Erkek). Kırk üç yaşında, üniversite mezunu, bir bankada çalışıyor. Evli, üç çocuğu var, ailesine ait bir evde, Ankara'da oturuyor. Tarikat üyesi, sohbet ve zikir için toplantılara katılıyor. Dini görevlerini yerine getiriyor. Evinde Mevlana'nın yaşamını anlatan kitaplar var. Mesnevi sahibi.

Üçüncü görüşmeci: R.P. (Kadın). Otuz beş yaşında, lise mezunu, ev hanımı. Üç çocuğu var. Ankara'da kendi evlerinde yedi yıldır oturuyor. Bir cemaat grubunun üyesi. Sohbetlere katılıyor. Görüşmeci sohbetlerin amacının imanı geliştirmek, ruhları terbiye etmek, eşlerle ilişkileri düzenlemek, evlilikte mutluluk ve hatalardan korunma yöntemlerini öğrenmek olduğunu söylüyor. Sohbetlerde kadın ve erkeklerin ayrı ayrı oturduğunu dile getiriyor. Evinde Mesnevi'den alıntılar yapan hikaye kitapları var. Dini görevlerini yerine getiriyor.

Dördüncü görüşmeci: S.E. (Kadın). Elli üç yaşında, ev hanımı, lise mezunu. Üç çocuğu var. Ankara'da kendi evlerinde yirmi yıldır oturuyor. Cemaat üyesi, ayda bir toplantılara katılıyor. Dini görevlerini yerine getiriyor. Mevlana üzerine kitapları var.

3) Mesafeli Grup

Birinci görüşmeci: İ.D. (Erkek). Kırk beş yaşında üniversite mezunu. Bankada çalışıyor. Evli, iki çocuğu var, kendi evinde, Ankara'da on yedi yıldır oturuyor. Herhangi bir tasavvuf gru-

buna ya da cemaate üye değil. Dini görevlerini yerine getirmiyor. Mevlana ile kitabı ve bilgisi olmadığını söylüyor.

İkinci görüşmeci: N.Y. (Kadın). Üniversite mezunu, otuz dokuz yaşında, bekâr. Psikolog olarak çalışıyor. Ankara'da kirada oturuyor. Bir tasavvuf grubuna ya da cemaate üye değil. Dini görevlerini yerine getirmiyor. Evinde Mevlana üzerine birkaç kitap var. Mesnevi'yi yıllar önce bir arkadaşından ödünç alarak okumuş.

Üçüncü görüşmeci: G.T. (Kadın). Elli dört yaşında, üniversite mezunu, stilist, evli ve tek çocuklu bir kadın. Kendi evinde, Ankara'da on yıldır oturuyor. Herhangi bir tasavvuf grubuna ya da cemaate üye değil. Evinde Mevlana üzerine pek çok kitap var. Mesnevi babasından kalmış. Gölpınarlı'nın *Mevlana*'sı ile *Sevginin Yolu*'nu okumuş, ama Mesnevi'yi henüz okumadığını söylüyor. Görüşmeci kimi kez Mesnevi'yi gün içinde rasgele açarak okuduğunu ifade ediyor.

Dördüncü görüşmeci: H.K. (Erkek). Kırk sekiz yaşında, üniversite mezunu, yüksek lisans yapmış bir mühendis. İki çocuk babası. Ankara'da on üç yıldır kirada oturuyor. Herhangi bir tasavvuf grubuna ya da herhangi cemaate üye değil. Dini görevlerini yerine getirmiyor. Evinde Mevlana üzerine kitap yok.

GÖRÜŞME SÜRECİNDEKİ DENEYİMLER

1)Tasavvuf Grubu

E.B. ile görüşme tasavvuf kursunun yapıldığı bir kişisel gelişim merkezinde sakin bir ortamda gerçekleşti. Görüşmeci kimliği, oturduğu yer, geliri konusundaki soruları rahatlıkla yanıtladı. Kayıt cihazından tedirgin olmadı. Çok dingindi, düşünerek yanıtlamayı yeğledi. Soruları yanıtlarken kendisini de sorguluyor gibiydi. En 'doğru' yorumu bulmaya çalışıyordu. Soruları yanıtlamakta acele etmedi. Görüşmeci ile ilişkisi dostça oldu.

Ş.B. ile görüşme araştırmacının evinde gerçekleşti. Görüşmeci özel soruları yanıtlarken zorlanmadı. Kayıt yapılması onu rahatsız etmedi. Görüşmeci olarak araştırmada yer aldığı için mutluydu. Çok içten, sevinçle soruları yanıtladı. Deneyimlerini, özellikle sema deneyimlerini içtenlikle aktardı. Dahası çok özel bir deneyimini anlatırken araştırmacı cihazı durdurabileceğini söylemesine karşın, bir sakınca görmedi. Bu özel deneyimleri araştırmanın kapsamı dışında tutmanın doğru olacağını düşündüğümüz için değerlendirmeye almadık. Araştırmacı ile görüşmeci arasında çok güzel bir ilişki kuruldu.

N.G. ile görüşme araştırmacının kolay ulaşabileceği bir pastanenin boş olduğu bir saatte gerçekleşti. Özel olarak nitelendirilebilecek tüm sorulara araştırmacı içtenlikle yanıt verdi. Kayıt yapılması onun için önemli olmadı. Görüşmeci çok dingindi, yorumlarını düşünerek ve doğru sözcüğü seçme konusunda titiz bir tavır sergileyerek gerçekleştirdi. Mevlana'ya gönülden bağlıydı. Duygu yüklüydü, sanki onun üzerine yanlış bir şey söyleyeceğinden korkuyordu. Her zaman düşünerek ve tartarak soruları yanıtladı. Araştırmacının 'soru soran' ya da 'sorgulayan' gibi bir konumu olmadı, her şey doğaldı.

S.K. ile görüşme yoğun iş koşulları nedeni ile görüşmecinin işyerinde yapıldı. Kendisi camla ayrılmış bir bölmede oturuyordu, yönetici konumundaydı, ama kayıt yapılmasından rahatsız olmadı. Görüşmecinin odası kapalı bir camlı bölmeydi, salonda çalışanlar görüşmeci ile araştırmacıyı görüyorlardı. Görüşmeci dışarıdaki herhangi bir görevli ile karşılaşma ve rastlantı ile tanışma durumunda hangi konuda görüşme yapıldığının söylenmemesini istedi. Kayıt cihazında herhangi bir arıza olur gerekçesi ile kendi cihazını açtı, bu tür bir engelleme olursa kendi kaydını gönderebileceğini söyledi (Buna gerek kalmadı). Görüşmeci çok dingin, ama kararlıydı: Soruların yanıtlarını önceden düşünmüşçesine çok fazla zaman kaybetmeden yanıtladı.

Bu konuları her zaman düşündüğü gibi bir izlenim bıraktı. Araştırmacı ile güzel bir ilişki kuruldu, görüşmeci Mevlana üzerine bir araştırmaya katılmaktan mutluydu.

2) İslami Grup

A.Ç. ile görüşme çalıştığı özel şirketin ofisinde gerçekleşti. Kayıttan ve kendisine yöneltilen kişisel sorulardan rahatsız olmadı. Kendisine yöneltilen sorulara rahat yanıtlar verdi. Özellikle Mevlana'ya yönelik sorularda daha dikkatli ve düşünerek cevap verdiği görüldü. Cevaplarından oldukça emindi. Görüşme samimi bir havada gerçekleşti.

E.E. ile görüşme işyerindeki odasında gerçekleşti. Kişisel sorulardan ve kayıttan rahatsız olmadı. Mevlana'ya yönelik soruları cevaplarken tedirgin olduğu gözlendi. Soruları yanıtlarken uzunca düşündü ve sorulara topluca yanıt vermeyi yeğledi. Görüşme diğer görüşmelere oranla daha kısa sürdü.

R.P. ile evinde görüşüldü. Evin pek çok yerinde Kur'an-ı Kerim'den alınan sözler, dualar, Kâbe resimleri değişik çerçeveler içinde asılı duruyorlardı. Görüşmeci kayıttan ve sorulardan rahatsız olmadı. Oldukça rahattı ve görüşme samimi bir havada gerçekleşti. Yanıtlarda 'Allah', 'Peygamber', 'din' gibi sözcükleri çok sık kullandı.

S.E. ile görüşme evinde gerçekleşti. Kayıttan ve kişisel sorulardan rahatsız olmadı. Samimi, içten ve duraksamadan yanıtlar verdi. Yanıtlarında yer yer kendine ve araştırmacıya sorular yöneltti.

3) Mesafeli Grup

İ.D. ile görüşme kişinin işyerinde gerçekleşti. Kayıttan ve kişisel sorulardan rahatsız olmadı. Soruları yanıtlarken temkinliydi, düşünerek, acele etmeden yanıtlamaya çalıştı.

N.Y. ile görüşme işyerinde kendi odasında gerçekleşti. Kayıttan ve kişisel sorulardan rahatsız olmadı. Psikoloji eğitimi almıştı ve eğitimine uygun bir görev yapıyordu. Yanıtlarında mesleki bilgisinin ön planda olduğu gözlendi. Soruları yanıtlarken temkinliydi. Zaman zaman kendisi de soru yöneltti. Onay bekledi. Görüşme samimi sıcak bir havada gerçekleşti.

G.T. ile görüşme araştırmacının kendi evinde gerçekleşti. Özel sorulara hiç çekinmeden yanıt verdiği açıktı. Ayrıca adını açıklayabileceğimizi söyledi, araştırmanın gereği olarak bunun yapılamayacağı söylendiğinde, bu konunun kendisi için önemli olmadığını, adının açıklanmasında bir sakınca olmadığını vurguladı. Kayıt cihazının kurulmasına, denenmesine yardım etti. Görüşmeci oldukça esenlikli ve rahattı, Mevlana üzerine bir araştırmaya katılmaktan, yorumlarını aktarmaktan dolayı hoşnuttu. İnanç ve kararlılıkla yorumlarını anlattı. Başkalarının yorumlarını duymasından rahatsız olmayacağını birkaç kez yineledi. Araştırmacı ile görüşmeci arasındaki ilişki çok içten ve sıcaktı.

H.K. ile görüşme bir kişisel gelişim merkezinde yapıldı. Özel soruları yanıtlarken başlangıçta tedirgin değildi, ama gelirini söylemek istemedi. Görüşmeci kısa ve açık yorumlar yaptı. Duygusal değildi, akla dayandığı izlenimini verdi. Yanıtları konusunda kararlıydı, doğru olduğuna inanıyordu. Görüşmeci ile araştırmacı arasındaki iletişim olağandı.

TEMALAR

Araştırmada görüşmecilere toplam 24 soru yöneltildi. Bu sorulardan 12 tanesi görüşme yapılan kişileri tanımaya yönelikti (KYS). Diğer 12 tanesi ise Mevlana'ya (kişiliğine, öğütlerine, sema törenlerine) yönelik sorulardı (MYS) (Bakınız EK 1). Bu sorulara verilen yanıtlardan hareketle, araştırmacılar özgün temalar yakalayabilme umudu ile yola çıkmışlardı. Görüşmecile-

rin de özgün yanıtlar verme şansı vardı kuşkusuz. Onların özgürce verdikleri yanıtlar tematik çözümleme yöntemi ile ortaya çıkarıldı. Araştırmada temel alınan Braun ve Clarke'ın (2006) sözünü ettiği *kalıplaşmış* yanıtlar ve anlamlar bulundu, ayrıca yine onların sözünü ettiği *buluş*'lara da ulaşıldı. Bu 'buluş'ların özgün olduklarını söyleyebiliriz. Anlamlı bir düşünce olarak tanımlayabileceğimiz temalar düz olarak kolayca 'okunabiliyorsa' açık olarak nitelendirildiler ve 'açık' nitelendirmesi ayrıca metnin içinde belirtilmedi, ama örtük olanları özellikle belirtildi. Çünkü örtük temalar giriş bölümünde de vurguladığımız gibi başka bir içeriğe gönderme yapıyorlardı.

Temalardaki temel düşüncelerin kimi kez anlam daralması yolu ile tek olguya indirgendiğini, kimi kez de anlam genişlemesi yolu ile yüceltildiği, genişlediği gözlemlendi. Böylece araştırmada indirgenmiş ve yüceltilmiş temalar ortaya çıktı. Bu tür saptamalar özellikle belirtildi. Şimdi bulunan tüm temalara bakalım!

1) Tasavvuf Grubu

Birinci görüşmeci: E.B. Otuz dört yaşında, üniversite mezunu, bekâr bir erkek. Grafiker, İstanbul'da yaşıyor. Bir tasavvuf grubuna üye. Bu grupla hemen hemen her gün bir arada oluyor. Pratik yaşama ilişkin bilgileri ve bilgilerin manevi temellerini paylaştığını söylüyor. Cemaat üyesi değil. Hacca gitmediğini, ama kılabildiği kadar namaz kıldığını, düzenli oruç tuttuğunu, zekat verdiğini söylüyor (KYS 1-12). Evinde Mevlana üzerine kitap var, Mesnevi'nin ilk cildini okumuş. *Fihi Ma Fih* ve *Mektubat* da var. Rubaileri okumuş, *Mecalis-i Saba*'yı da okumuş, yalnızca *Divan-ı Kebir*'i almamış (MYS 2).

Mevlana dendiğinde (MYS 1) görüşmeci tek sözcükle soruya yanıt veriyor. Vurgusu: sevgi. Başka bir şey eklemeyi düşünmüyor. Böylece Sevgi vurgulanıyor, ama kavram herhangi bir düşünce, duygu, görüş ile ilişkilendirilmiyor.

"Gel! Gel! Ne olursan ol gel!" sözünü açıklarken görüşmeci (MYS 3) "bizim dergâhımız ümitsizlik dergâhı değildir" bölümüne odaklanıyor. Bu bölümün ona güç verdiğini söylüyor. Çünkü görüşmeciye göre insan her zaman olması gerektiği gibi davranamıyor, bu durumda Mevlana'nın yeniden dönme olanağını sunmasının güzel olduğunu ifade ediyor. Tema: *Dönmek ve yeniden başlamak için her zaman umut vardır.*

"Ya olduğun gibi görün ya göründüğün gibi ol" sözü için görüşmecinin (MYS 4) ortaya attığı ilk kavram samimiyet. İlk soruya verdiği yanıtta olduğu gibi tek sözcükle yetinme eğilimi içinde. Ama araştırmacının açıklama beklemesi onu yönlendiriyor. Görüşmeci yine ümide yaslanmanın gerekliliğinden söz ediyor. Bu sözün de 'olduğun gibi görünme' kısmına odaklanıyor. Bunu gerçekleştirmenin zorluğundan söz ediyor ve olduğun gibi görünmek için ümit olduğunu söylüyor. Örtük tema: *Olduğun gibi görünmek için umut vardır.*

Görüşmecinin göründüğün gibi olma bölümüne yaklaşımı ise eleştirel: İnsan nasıl göründüğüne bakmalı, kişinin bu konuda çalışma yapması gerekir. İnsan manevi konularla ilgilendiğinde tekâmül çizgisinde bir yerlere geldiğini düşünür ve gözüne kestirdiği noktaya yakışır görüntüler vermeye çalışır. Görüşmeciye göre Mevlana, "verdiğin görüntünün hakkını ver" demek istiyor. Verdiğin görüntünün halini gerçek yaşam koşullarında sergileyemiyorsan, bunu sorgulamak gerekir. Gündelik yaşam koşullarının getirdiği olaylar karışışında gerçekten "o noktada olan" biri gibi davranamıyorsan bunun farkındalığı içinde ol! Örtük tema: *Göründüğümüz gibi olup olmadığımızı yaşam koşullarında denetlemeli ve sorgulamalıyız.*

Cömertlik ile ilgili soruya verdiği yanıtta görüşmeci (MYS 5), cömertliği bana bir şey kalır mı kalmaz mı diye düşünmeden sürekli verme yetisi olarak tanımlıyor. Bu yanıtta da cömertlik ve yardım etmede akarsu gibi olmak yalnızca maddi şeyleri

vermeye (para vermeye) indirgenmektedir. İndirgenmiş tema: *Başkalarına kendine ne kalacağını düşünmeden vermek gerekir.*

Şefkat ve merhamet ile ilgili soruya verdiği yanıtta, görüşmeci (MYS 6) güneş gibi ayırt etmeden vermenin gerekliliğini vurguluyor. Güneş aracılığı ile yapılan benzetme tasavvuf grubu üyesince de yineleniyor. Güneş ışığını iyi-kötü ayrımı yapmadan herkese sunar. Görüşmeciye göre iyi olarak nitelendirdiğine merhametli, kötü olarak nitelendirdiğine merhametsiz davranmak yapılmaması gereken bir şey. Zor olan seçilmeli, herkese merhameti sunmalı. Tema: *Merhamet iyi-kötü herkese sunulmalı.*

Kusur örtme ile ilgili soruda, görüşmeci (MYS 7), kişinin kimi kez başkalarının kusurlarını biraz örttüğünü, ama biraz da görüşmecinin deyişi ile 'ucundan' bıraktığını söylüyor ve yine eleştirel bir duruş sergiliyor. 'Ucundan' bırakmak kendisinin ne kadar iyi olduğu anlaşılsın diye kişinin başkasının kusurunu tümüyle örtmemesi. Onun kusurunu örtmediğinde kendisinin iyiliği ortaya çıkıyor çünkü. Böylece kendi benliğini yok ederek kusur örtmenin önemi ortaya çıkıyor. Yüceltilmiş ve örtük tema: *Gerçek kusur örtmede benlik yok edilerek kusurlar tam anlamıyla örtülmelidir.*

"Hiddet ve asabiyette ölü gibi olmak" ile ilgili soruya verdiği yanıtta görüşmeci (MYS 8) bu durumun kişiye verdiği zararı vurguluyor. İnsanın kendi özü ile olan bağlantısının kesildiğini söylüyor. Bu duygular (hiddet ve asabiyet) haklılık hissi veriyor kişiye. Öfke yıkıcı bir şey, bir israftır. Öfke başkalarını kırmaya yol açar. Sonuçta görüşmeci "Bir gönül kırdıysan kıldığın namaz değildir" diyerek kırmamanın ne kadar önemli olduğunu vurguluyor. Örtük ve yüceltilmiş tema: *Asabiyet öz ile bağlantıyı keser.* Örtük temalar: *Asabiyet içindeki insan "ben haklıyım duygusuna kapılır". Gönül kıranın kıldığı namaz gerçek namaz değildir.*

Tevazu konusunda görüşmeci (MYS 9), toprağın ayaklar altında olmasına karşın nasıl da yaşamımız için gerekli olanı bize sunduğunu vurguluyor ve tevazuyu kibrin karşıtı olarak tanım-

lıyor. Toprak ayaklar altında, 'Ben' demiyor, kibir ise 'Ben'i yüceltiyor. Ayaklar altında, ama toprak güçlü. Görüşmeciye göre tevazu, gelen her şeye eyvallah demek, olanı kabul etmek. Örtük temalar: *Tevazu olanı kabul etmemizi sağlar. Tevazu güç getirir. Tevazu nefsi yok eder.*

Hoşgörüde deniz gibi olma konusunda görüşmeci (MYS 10) arınmaya odaklanıyor. Denizin arıtma yeteneğini vurguluyor ve şunu söylüyor. "İçine nasıl bir zehir girerse girsin onu arıt". Böylece deniz ile insan benzetme ile özdeş kılınıyor ve benzetme yolu ile sorudaki içerik ile ilişki kuruluyor. Zehir ise insanda ortaya çıkan kin, nefret, öfke gibi olumsuz özellikler. Örtük tema: *İnsan kendi kendini arıtmalıdır.*

Sema törenini pek çok kez izleyen görüşmeci sema da yapmış (MYS 11). Sema ile ilgili soruya verdiği yanıtta görüşmeci (MYS 12) başlangıçta semaya 'uzak' olduğunu, daha sonra üç günlük bir sema törenine gittiğini ve sema ile arasında bir bağ kurulduğunu söylüyor. Semayı izlerken insanların uçmuş gitmiş olduklarını, âlemleri seyrettiklerini düşünürmüş. Öyle olmadığını görmüş. Sema yaparken zihni susturmanın güçlüğünden söz ediyor. Aklından öfke, kıskançlık, kibir gibi düşüncelerin de geçtiğini söyleyen görüşmeci zamanla bunların azalacağını, semada derinleşeceğini umut ediyor. Olumsuzlukları bin başlı yılana benzeten görüşmeci semanın bir temizlenme süreci olduğunu söyleyerek zamanla tüm yılan başlarının biteceğine inanıyor. Örtük tema: *Sema insanın ruhunu arındırır.*

İkinci görüşmeci: Ş.B. Kırk bir yaşında, yüksek lisans yapmış bir ekonomist. Aynı zamanda ressam. Bekâr bir kadın. Ankara'da on sekiz yıldır kendi evinde oturuyor. Bir tasavvuf grubuna üye, toplantılara ayda bir katılıyor. Mevlana, insanlığın yükselen değerleri gibi konular üzerine yoğunlaşıyorlar. Cemaat üyesi değil. Hacca gitmemiş. Namaz, oruç ve zekat ile ilgili şeyleri tam olarak yaptığını söylüyor (KYS 1-12). Evinde *Mesnevi*,

Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ariflerin Menkıbeleri var. Arabî'nin *Fusûsü'l-Hikem*'ni seminerlerde çalışmış (MYS 2).

Mevlana dendiğinde (MYS 1) görüşmeci hoşgörüyü vurguluyor. Yanıt pek çok kez olduğu gibi tek sözcükle gerçekleşiyor. Daha önceki görüşmecimiz de tek bir sözcük ile yanıtlamaya çalışmıştı bu soruyu. Soru yönelten beklentili olduğunu duyumsatınca ikinci görüşmeci de konuyu açıyor. Sema sırasında sevgiyi, onun sevgisini hissettiğini ekliyor. Dahası Mevlana'yı ziyarete gittiğinde sevgisinin kendisini kuşattığını somut olarak yaşamış.

"Gel Gel! Ne olursan ol gel!" sözü ile ilgili olarak görüşmeci (MYS 3) Mevlana'nın başka dini formasyonlara ya da başka düşüncelere sahip olanlara da kapısını açtığını vurguluyor. Herhangi bir kişiye ırkı, duruşu, görüşünden dolayı kapı kapatılamaz. Bu durumda görüşmeciye göre Mevlana da bizi yargısız olmaya çağırıyor. Tema: *Kapımızı herkese açmalıyız, ırkı, görüşü, duruşu nedeni ile kapıları kimseye kapatmamalıyız.* Örtük tema: *Yargıdan bağımsızlaşmalıyız.*

"Olduğun gibi görünmek" ile ilgili soruya verdiği yanıtta görüşmeci (MYS 4) saf ve yalın olmanın, birisine bir şey söylerken yutkunmanın gerekliliğinden söz ediyor. Bu soruya verdiği yanıtta görüşmeci Hazreti Mevlana'nın içsel yolculuk için 'kaçma'yı önermediğini, önemli olanın insanların içine karışarak arınmak olduğunu söylediğini vurguluyor. Yaşamın içinde duruşumuzla sevgiye yol açmamız gerektiğini ve hoşgörülü olmamız gerektiğini vurguluyor. Örtük temalar: *İçsel yolculukla arınma yaşamın içinde gerçekleştirilmelidir. Yaşamın içinde başkalarına hoşgörü, sevgi göstererek arınmalı!*

Cömertlik ile ilgili soruda 'akışkanlık' kavramına odaklanıyor görüşmeci (MYS 5). Duyguların akmasına izin vermediğinizde, hastalıkların geldiğini söylüyor. Görüşmeciye göre cimrilik duyguların akmasına izin vermemektir. Bu yanıtta cömertlik kavramı geniş bir açıdan değerlendiriliyor ve yüceltiliyor. Gö-

rüşmeci Allah'ın doksan dokuz adından birine gönderme yaparak cömertliği tanımlıyor: Görüşmeciye göre cömertlik Ganiyy olmak, Allah'ın Ganiyy olması demektir. Allah'ın Ganiyy olduğuna inandığımız zaman her şey bir araçtır. Örtük ve yüceltilmiş temalar: *Cömertlik duyguların akmasına izin vermektir. Allah seçtiği aracıları ve Ganiyy özelliği ile cömertliğini sergiler.*

Şefkat ve merhametle ilgili soruya verdiği yanıtta görüşmecinin (MYS 6) başvurduğu ilk kavram ışık. Kimin ışığa gereksinimi varsa bu ışığın o kişiye sunulması gerektiğine inanıyor. Çünkü ışıksız kalan kişi umudunu yitirir. Görüşmeci Mevlana'nın sözünü ettiği şefkati hiçbir şeye, anne şefkatine de indirgeyemeyeceğini söylüyor, ona göre anne de hoşgörüsüz olabilir. Görüşmeciye göre Mevlana'nın engin bir hoşgörü gücü var. Mevlana'nın bu özelliğini *Ariflerin Menkıbeleri*'nden bir öykü ile açıklıyor. Böylece ışık sunmak annenin ışık sunmasından da farklı bir konuma yerleştirilerek yüceltiliyor. Yüceltilmiş tema: *Anne şefkatinden üstün bir merhamet ve şefkat ışığı herkese sunulmalıdır.* Örtük tema: *Işıksız kalan umudunu yitirir.*

"Kusur örtmede gece gibi olmak" sorusunu yanıtlarken görüşmeci (MYS 7) kendi tasavvuf hocasının Asr süresine yaptığı göndermeyi anımsıyor. Aslında insanın hüsran olduğunu, "Ancak iman edip birbirine hayra ve barışa yönelik işler yapanların müstesna" olduğunu hocasına dayanarak açıklıyor. Hüsranda olan insanlar acz içindeler ve kusur işliyorlar, nefslerine söz geçiremiyorlar. Üst boyuttaki kâmil insan bunun farkında olduğu için kusurluya yardım eder, onun kusurunu örter, *ona örnek olur. Örtük temalar: Acz içinde olan insanların kusurlarını kâmil insanlar örter ve onlara yardım ederler. Kusur örtme becerisi kâmil insana özgüdür.*

"Hiddet ve asabiyette ölü gibi olmak" görüşmeciye (MYS 8) göre ruhun yükselmesine bağlı. Görüşmeci Hazreti Muhammed'e gönderme yapıyor ve peygamberin "en güçlü insan öfke-

sini yenebilen insandır" sözünü anımsatıyor. Mevlana ile Hazreti Muhammed'in aynı doğrultuda düşündüğünü söylüyor. Örtük tema: *Ruhun yükselmesi öfkeden arınmaya bağlıdır.*

"Tevazu ve alçak gönüllükte toprak gibi olmak" ile ilgili soruya yanıt verirken görüşmeci (MYS 9) Aşık Veysel'in dizelerini okuyor: "Ben çiğnedim o bana çiçek verdi, ben ezdim o bana tekrar gül verdi." Toprağın vericiliğinden söz ettikten sonra görüşmeci incitmemek ve incinmemeyi öğrenmenin gerekliliğinden söz ediyor. İncinmemek ise ona göre duygu denetimi ile olanaklı, ayrıca doğamızda var olan toprak elementini etkin bir duruma getirebilirsek tevazu ve alçak gönüllükte toprak gibi olabiliriz. Örtük temalar: *İncinmeyin ve incitmeyin. Toprak elementi etkinleştirilirse alçakgönüllü olabiliriz*

"Hoşgörüde deniz gibi olmak" görüşmeciye (MYS 10) göre tasavvuf erbabının ulaşmak istediği bir nokta. Her 'damla' değişik nehirlerden denize ulaşmaya çalışıyor. Böylece görüşmeci deniz ile aydınlanma (ulaşılması amaçlanan nokta) arasında benzetmeye dayalı bir ilişki kuruyor ve denize ulaşmanın yolunun hoşgörüden geçtiğini söylüyor.[1] Örtük tema: *Hoşgörü kişiyi tevhide ulaştırır.*

Sema töreni izleyen ve sema yapan görüşmeci (MYS 11-12) semanın farklı bir boyut ya da yolculuk olduğunu söylüyor. Hocasının bir sözünü anımsatıyor: Altı yönde insanın nefsine hâkim olması gerekir.[2] Altı aşamadan sonra insan, kâmil insan

---

[1] Deniz konusunda Mevlana'ya dönelim: "Bu tevhit, bu tek renklilik, Hakk'ı arayan kişiye usanç verecek, bıktıracak bir tek renklilik değildir. Balıkların duru su içinde tek renkli deryada, hayat ve rahat buldukları gibi onlar da tek renklilikte hayat ve rahat bulurlar. Tek renkli denizlerin aksine, her ne kadar karalarda kesret âleminde binlerce renk varsa da, vahdet denizinin balıkları, kurulukla ve çeşitli renklerle savaştadır" (Mesnevi, 1. cilt, 501. ve 502. beyitler).

[2] Nefs-i emmare, nefs-i levvame, nefs-i mülhime, nefs-i mutmaine, nefs-i raziye, nefs-i marziye, nefs-safiye.

olabiliyor. Sema kişinin bu aşamaları geçmesini sağlar. Görüşmeciye göre fiziksel olarak bir dakika daha yapamayacağını düşündüğü an'dan sonra, iki saat daha yapabildiği bir şey sema. Ve semayla öz enerji ortaya çıkıyor. O boyuta bir kez girildikten sonra o boyutu anımsatan bir ses, hareket yeniden o boyutu yakalamayı sağlıyor. Örtük temalar: *Sema kapalı kalpleri açar. Sema kâmil insan olmayı sağlayan bir yoldur. Sema bütünlük duygusu verir. Sema insanı tevhide ulaştırır.*

Üçüncü Görüşmeci: N.G. Üniversite mezunu, öğretmen, kırk sekiz yaşında. Bir çocuğu var, bekâr ailesine ait bir evde, Ankara'da oturuyor. Bir tasavvuf grubuna katılıyor, ama bu katılımını üyelik biçiminde tanımlamıyor, haftada bir toplantılara katılıyor. Kur'an açıklamaları yapılıyor. Kur'an'ın alt anlamlarının katılanların bilinç düzeyine uygun biçimde açıklandığını söylüyor. "Tam olarak namaz kılma" konusu açıldığında gülümsüyor, aralıksız kıldığını söylüyor, tam olarak kıldığını düşünmüyor. Şekilde kıldığını, namazı henüz yakalayamadığını düşünüyor. Kazancının bir bölümünü her ay zekat olarak veriyor. Orucu midesi iyi olmadığı için birkaç gün tuttuğunu söylüyor (KYS 1-12). Evinde Mevlana ile ilgili pek çok kitap var (MYS 2).

Mevlana dendiğinde (MYS 1) yine tek sözcük ile yapılan bir vurgu var: Aşk. Görüşmeci aşkın, koşulsuz sevginin yansıması olduğunu düşünüyor (Aşk dedikten sonra duraksamıyor, hemen açıklama yapmak istiyor). Aşk ve koşulsuz sevgi açıklamada bir kez daha vurgulanıyor.

"Gel! Gel! Ne olursan ol gel!" sözünün de koşulsuz sevgiyi imlediğini düşünüyor görüşmeci (MYS 3). Bu sözün yargıdan uzak olduğunu ve birlik ruhunu yansıttığını düşünüyor. Örtük tema: *Yargılamaktan bağımsızlaştığımızda tevhide ulaşabiliriz.*

"Ya olduğun gibi görün ya da göründüğün gibi ol" sözünü açıklamadan önce görüşmeci (MYS 4) gülümsüyor ve her şeyin açık olduğunu söylüyor. İçimizdekiler iyi de olsa kötü de olsa

yansıtılmalı. Görüşmeciye göre önemli olan dışarıya verdiğin mesajın altyapısını taşımak. İçindeki ne ise onu yansıt. Bir tür yaşayıp başka türlü görünmenin tutarsızlık olduğunu düşünüyor. Tema: *İç dünyada ne varsa iyi-kötü ayırt etmeden yansıtılmalıdır.* Örtük tema*: Tutarlılık iyidir.*

Mevlana'nın yedi öğüdü ile ilgili soru (MYS 5) gündeme geldiğinde görüşmeci çantasından üzerinde yedi öğüdün yazılı olduğu bir küçük çanta çıkarıyor. Soruları bu çanta üzerinden takip ediyor. Cömertlik ile ilgili soruya akarsu gibi akmamız gerektiğini söylüyor. Yumuşak zeminlere de girebiliriz, sert taşların üzerinden de akabiliriz. Akarsuyun yatağı her ne ise onun üzerinden akmayı başarmalıyız. Bu yanıtta temalar benzetmeye dayalı. Cömertlik kavramı doğrudan verme düşüncesi ile ilişkilendirilmiyor. Yaşamda akış içinde olmakla ilişkilendiriliyor ve o akışta ayırt etmeksizin cömert olmamız gerektiği vurgulanıyor. Örtük temalar: *Yaşamın akışına direnme, akışla ak! Akışta ayırt etmeden cömert ol.*

Şefkat ve merhametle ilgili soruya da görüşmeci (MYS 6) herkese eşit ölçüde yaklaşmak gerektiğini söyleyerek yanıt veriyor. Tıpkı güneş gibi. Temalar: *Herkese eşit ölçüde yaklaşmak gerekir. Ayrım yapılmamalıdır.*

"Kusurları örtmede gece gibi olmak"la ilgili soruya verdiği yanıtta görüşmeci (MYS 7) gecenin her şeyi kapattığını vurguluyor. Tema: *Kusurlar örtülmelidir.*

"Hiddet ve asabiyetle" ile ilgili soruya verdiği yanıtta görüşmeci (MYS 8) nefs kavramını gündeme getiriyor. Hiddet ve asabiyet ile nefs ilişkisini kuruyor. Örtük temalar: *Nefs kontrol altına alınmalıdır. Hiddet ve asabiyet nefsten kaynaklanır.*

"Tevazu ve alçakgönüllülükle ilgili soruya verdiği yanıtta görüşmeci (MYS 9) toprağın kendisini hırpalayacak işlemlerden geçtiğini ama yine de verdiğini vurguluyor. Örtük tema: *Olumlu olumsuz her tür tepki karşısında vermeye devam etmek gerekir.*

"Hoşgörüde deniz gibi olmak"la ilgili olarak görüşmeci (MYS 10) şunları söylüyor: "Bana kötülük yapanların neden böyle davrandıklarını düşünüyorum, aslında kötülüğü kendilerine yapmış olduklarını buluyorum. Bunu bulduktan sonra o noktada öfkem kalkıyor, ona yardım etmek istiyorum". Bu durumda örtük temalar şöyle: *Kötülük, aslında kötülüğü yapanın kendisine yöneliktir. Kötülük yapana da yardım etmek gerekir.*

Görüşmeci (MYS 11-12) sema izlemiş ve sema yapmış. Sema deneyiminde yere düşmüş. Bunu sorguluyor görüşmeci. Sema görüşmeciye göre hak edilmelidir. O enerjiyi kaldıracak düzeye gelmeden yapılmamalı, çünkü ego devreye giriyor. "Nasıl göründüğünüzü düşünürseniz egonuz devreye girer ve BİR olup dönme biter". Çünkü sema yalnızca dönmek değildir. BİR olmaktır. Örtük temalar: *Sema hak edilmiş bir şeydir. Gerçek semada BİR olduğunuzu duyumsarsınız.*

Dördüncü görüşmeci: S.K. Kırk bir yaşında, yüksek lisansı var. Bankacı, bekâr bir erkek. Evi kira, dört yıldır Ankara'da oturuyor. Tasavvuf gruplarının pek çoğunu biliyor, ama üyelik olarak tanımlamıyor bu durumu. Bu gruplara katılmanın dergâha gitmekle aynı şey olmadığını vurguluyor. Sohbetlerle farkındalığın geliştiğini söylüyor. Dini görevlerini tam olarak yerine getirme gayreti içinde. Günde bir kez olsun namaz kılmaya çalışıyor. Oruç tutuyor, zekat veriyor (KYS 1-12). Evinde Mesnevi ve Mevlana üzerine kitaplar var (MYS 2).

Mevlana dendiğinde görüşmeci (MYS 1) Mesnevi'yi vurguluyor. Mesnevi Mevlana'nın kitabı. Böylece bir kavramdan çok görüşmeci doğrudan kavramların ve düşüncelerin yazılı olduğu kitabı (somut nesneyi) vurguluyor.

"Gel! Gel! Ne olursan ol gel!" sözü ile görüşmeci (MYS 3) Mevlana'nın umudun bitmeyeceğini vurguladığını söylüyor. Ama bu, durmadan tövbeni bozabilirsin anlamında değil. Çok

büyük günah işlesen de dönebilirsin anlamını taşıyor. Bu söz insanlara kucak açıyor. Rahmet gösteriyor. Tema: *Mevlana'da umut kapısı kapanmaz.*

Olduğun gibi görünmekle ilgili olan soruya verdiği yanıtta görüşmeci (MYS 4) olduğun gibi görünmemeyi iki yüzlülük, insanları kandırma, samimi olmama olarak tanımlıyor. Tema: *Samimi olan olduğu gibi görünür, göründüğü gibi olur.*

Cömertlik ile ilgili soruya verdiği yanıtta görüşmeci (MYS 5) sema ile bağlantı kuruyor. Semada sağ elle aldığını sol elle dağıtırsın. Her şeye sahip olan Yaradan, ondan alıyorsun, aldığın senin değil, vermelisin. Görüşmeciye göre cömertlik şu: Yardım edersen yardım gelir, para verirsen para gelir. Örtük tema: *Verdiklerimiz bizim değil, Yaradan'ın. Verdiğimiz bize döner.*

"Şefkat ve merhamette güneş gibi olmak" sözünü açıklarken görüşmeci (MYS 6) kapsayıcı olmayı vurguluyor. Böylece temanın yüceltildiğine tanık oluyoruz. Canlı cansız her tür şeye şefkat ve merhamet gösterilmesi gerektiği vurgulanıyor. Yüceltilmiş tema: *Şefkat ve merhamet herkesi, toprağı, eşyayı, tüm coğrafyayı kapsasın!*

"Kusurları örtmede gece gibi olmak" sözünü görüşmeci (MYS 7) Kur'an-ı Kerim'e bağlıyor. "Kur'an'da Ebu Cehil de vardır, Peygamber efendimiz de vardır" diyor. Kusurları örtmenin o kişiyi düzelteceğine ilişkin Mevlana'dan bir menkıbe anlatılıyor.[3] Yüceltilmiş ve örtük tema: *Kusurlu kişinin kusurunu örtmekle kalmamalıyız, onun iyi ve şefkatli olduğunu da düşünmeliyiz.*

---

[3] Bir kişi arkadaşını Hz. Mevlana'ya götürmüş. Mevlana o kişinin çok iyi olduğunu söylemiş. Dışarı çıktıklarında arkadaşı: "Mevlana senin için çok iyi şeyler söyledi, ama sen hiç öyle değilsin". Kendisine güzel sözler söylenen kişi: "Hz. Mevlana söyledikten sonra ben onun dediği kişi oldum" demiş. Görüşmeci tasavvufta hal giydirme olarak tanımlanan olguya gönderme yapıyor ve kötünün iyi nitelendirmelerle değişebileceğini vurguluyor.

"Hiddet ve asabiyette ölü gibi olmak" ile ilgili olan soruyu yanıtlarken görüşmeci (MYS 8) öfkenin üçüncü gözü kırmızıya boyadığını söylüyor, öfkeli insanın karışışındakini anlayamadığını vurguluyor. Öfkenin yöneldiği kişi ölü gibi sessiz ve sakin kalırsa öfkeyi yönelten de sakinleşir. Bu sözün ölmeden önce ölünüz sözü ile eş anlamlı olduğunu söylüyor. Örtük tema: *Sakin kalabilen kâmil kişidir.*

"Tevazu ve alçak gönüllükte toprak gibi olmak" ile ilgili soruya verdiği yanıtta görüşmeci (MYS 9) diğer görüşmecilerin yanıtlarına benzer bir biçimde toprağın ezilmesine karşın bitkileri, meyveleri sunduğuna değinerek, her şeye karşın tevazu sahibi olmanın önemini vurguluyor ve toprağın insanın hammaddesi olduğunu söylüyor. Tevazu konusunda toprağı örnek almalıyız. Örtük tema: *Tevazu göstermek olanaklıdır, çünkü toprak var oluşumuzun temelidir.*

"Hoşgörüde deniz gibi olmak" sözünü de görüşmeci (MYS 10) denizin temizleyici özelliğini vurgulayarak yanıtlıyor. Tema: *Deniz gibi temizleyici ol.*

Sema törenlerini Konya'da izleyen görüşmeci (MYS 11-12) sema yapıyor. Semanın Yaradan'dan alıp dağıtmak olduğunu söylüyor ve neyin dağıtıldığını ancak sema yapanların bildiğini söylüyor. Sema yapanın teslim olduğunu söylüyor. Sema sırasında kişinin farklı hallere girdiğini ekliyor. Örtük temalar: *Sema teslimiyeti sağlar. Sema farklı hallerin yaşandığı bir tür seyahattir.*

2) İslami Grup

Birinci Görüşmeci A.Ç. Elli yaşında, üniversite mezunu, finans müdürü olarak bir kurumda görev yapan bir erkek. Evli, üç çocuklu. Ankara'da kirada oturuyor, ama kendi evi de var. Cemaat toplantılarına katıldığı oluyor. Dini görevlerini yerine getiriyor (KYS 1-12). Evinde Mesnevi yok, ama Mevlana üzerine yazılmış kitaplar var (MYS 2).

Mevlana dendiğinde (MYS 1) görüşmecinin aklına gelen ilk iki şeyi açıklarken, yaptığı gönderme ve nitelendirmeler dikkat çekiyor. Mevlana'dan 'Mevlana Celaleddin Rumi Hazretleri' biçiminde söz ediyor. Bu göndermeden sonra Mevlana'yı, hem mutasavvıf hem de din adamı olarak nitelendiriyor. 'Mutasavvıf' tasavvuf ile uğraşan, tasavvuf ehli demek. 'Din adamı' ise herhangi bir din görevlisini nitelendirmek için kullanabileceğimiz bir sözcük. Bir bakıma mutasavvıf'ın karşıtı. Bu soruda 'Mutasavvıf' nitelendirmesi ile yetinilmiyor ve Mevlana'nın din ile ilgisi 'din adamı' tanımlaması ile pekiştiriliyor. *Tema: Mevlana, hem önemli bir mutasavvıf hem de din adamıdır.*

"Gel! Gel! Ne olursan ol gel" sorusuna (MYS 3) verdiği yanıtta görüşmeci, bu ifadenin İslam'a çağrı olduğunu söylüyor. Böylece din vurgusu genel bir kavram olmaktan çıkıyor, özele (İslam dinine) indirgeniyor. İslam'da zorlama olmadığını, hoşgörünün, davetin ve çağrının olduğunu söyleyen görüşmeci, bu çağrının önemini vurguluyor. *Tema: İslam dininde zorlama yoktur, davet ya da çağrı vardır.*

Mevlana'nın "*Ya Olduğun Gibi Görün, Ya Göründüğün Gibi Ol*" (MYS 4) sözü hakkındaki düşüncesini, insanın 'içinin dışının bir olması' olarak belirtiyor. *Tema: İnsanın içi ile dışı bir olmalıdır.*

Cömertlik ve yardım etme ile ilgili sorunun (MYS 5) yanıtında görüşmeci, "ayrım gözetmeden yardım etmenin gerekliliğini" vurguluyor. *Ayrım gözetmeme* vurgusu bir kez bu yanıtta ortaya çıktıktan sonra şefkat ve merhametle ilişkili olan diğer sorunun (MYS 6) yanıtında da sürüyor. *Tema: Ayrım gözetmeden yardım etmek gerekir.*

Şefkat ve merhamet ile ilgili (MYS 6) yanıtında görüşmeci "Allah'ın bütün insanları ve diğer canlıları kapsayan isim ve sıfatlarını" güneş eğretilemesine bağlıyor ve "Allah'ın inanan, inanmayan tüm insanların rızkını verdiğini" söylüyor. *Ayrım*

gözetmeme vurgusu ve Esma-ül Hüsna'daki sıfatlar rızık vermeye indirgeniyor. *Tema: İnsanlar arasında herhangi bir sebeple ayrım yapmadan, herkesi kapsayacak bir şefkat ve merhamete sahip olmalıdır.*

Mevlana'nın diğer bir öğüdü olan "*Başkalarının Kusurunu Örtmede Gece Gibi Ol*" sözü (MYS 7) hakkındaki yorumunda görüşmeci, kusurların, eksikliklerin yüze vurulmaması gerektiğini ifade ediyor. İnsanın kendisini herkesten daha kusurlu kabul ederek, kusurlarından dolayı karşısındaki insanları ayıplamaması, yargılamaması ve hoşgörülü olması gerektiğini vurguluyor. *Tema: Kusurlarından dolayı başkaları yargılanmamalıdır.*

"Hiddet ve asabiyette ölü gibi olmak" durumuna verilen yanıtta (MYS 8) sabır vurgusu ortaya çıkıyor. Kur'an'daki bir sureye (surenin adı verilmiyor) gönderme yapılarak "inananlar, güzel işler yapanlar ve Hakkı ve sabrı tavsiye edenlerin dışındakilerin zararda oldukları" ifade ediliyor. *Tema: Sabır etmeyenler zararlı çıkar.*

"Tevazu ve alçakgönüllülükte toprak gibi olma" durumuna verilen yanıtta (MYS 9), bir açıklama yapılmadan, Aşık Veysel'in 'Kara Toprak' şiirinin bu öğüdü açıkladığı belirtiliyor.

Dost dost diye nicesine sarıldım
Benim sadık yarim kara topraktır.
Beyhude dolandım, boşa yoruldum
Benim sadık yarim kara topraktır.

Nice güzellere bağlandım kaldım
Ne bir vefa gördüm ne fayda buldum
Her türlü istediğim topraktan aldım
Benim sadık yarim kara topraktır

Koyun verdi, kuzu verdi, süt verdi
Yemek verdi, ekmek verdi, et verdi
Kazma ile dövmeyince kıt verdi
Benim sadık yarim kara topraktır

Adem'den bu deme neslim getirdi
Bana türlü türlü meyve bitirdi
Her gün beni tepesinde götürdü
Benim sadık yarim kara topraktır.

Karnın yardım kazmayınan, belinen
Yüzün yırttım tırnağınan, elinen
Yine beni karşıladı gülünen
Benim sadık yarim kara topraktır

İşkence yaptıkça bana gülerdi
Bunda yalan yoktur herkes de gördü
Bir çekirdek verdim, dört bostan verdi
Benim sadık yarim kara topraktır.

Havaya bakarsam hava alırım
Toprağa bakarsam dua alırım
Topraktan ayrılsam nerde kalırım
Benim sadık yarim kara topraktır.

Bir dileğin varsa iste Allah'tan
Almak için uzak gitme topraktan
Cömertlik toprağa verilmiş Hak'tan
Benim sadık yarim kara topraktır.

Hakikat istersen açık bir nokta
Allah kula yakın, kul da Allah'a
Hakkın gizli hazinesi toprakta
Benim sadık yarim kara topraktır.

Bütün kusurumu toprak gizliyor
Melhem çalıp yaralarım düzlüyor
Kolun açmış yollarımı gözlüyor
Benim sadık yarim kara topraktır.

Her kim ki olursa bu sırra mazhar
Dünyaya bırakır ölmez bir eser
Gün gelir Veysel'i bağrına basar
Benim sadık yarim kara topraktır.

Görüşmeci, Cömertliğin toprağa Allah tarafından verilen bir armağan olduğunu söylüyor. Toprağa Hak'ın verdiği bir özellik. *Örtülü tema: Cömertlik Allah'ın sunduğu bir armağandır.* Şiirin koşulsuz olarak sunma vurgusunu desteklediğini söyleyebiliriz. Görüşmeci gerçek dostluğu şiirle tanımlıyor. Tevazu ve alçak gönüllüğünün gerçek dost olma koşulunu sunduğunu düşünüyor.

"Hoşgörülükte deniz gibi ol" sözü için verilen yanıtta (MYS 10) ayrım gözetmeme vurgusu pekiştiriliyor. Denizin kendi içinde değişik canlıları barındıran bir âlem olduğu söyleniyor. Bu konuda 'âlem' sözcüğüne başvurulması dikkat çekiyor. *Tema: İnsanlar arasında ayırım yapılmamalı ve hoşgörülü olunmalıdır.*

Görüşmeci sema ile ilgili olarak kendi deneyimlerinden söz etmiyor, doğrudan düşüncelerini açıklamaya başlıyor. Semanın (MYS 12) bir tür gösteriye dönüştüğünü vurguluyor. Semanın görsel olarak seyirlik bir nesneye dönüşmesi, içeriğinin boşaltılmasının söz konusu olduğunu söyleyen görüşmeci, bundan duyduğu rahatsızlığı, semanın bir tür *show*'a dönüştürüldüğünü ifade ederek ortaya koyuyor. Tema: *Sema görsel bir gösteridir.*

Görüşmeci semayı (MYS 12) bir tür zikir olarak da tanımlıyor. Böylece zikir ve ibadet vurgusu ortaya çıkıyor. Çünkü görüşmeci zikri ibadet olarak tanımlıyor. Zikir ya da sema ile ulaşılmak istenen amaçtan söz edilmiyor. Sema, zikir, semah gibi törenlerin amaçlarının Allah'ı anmak olduğu vurgulanıyor. *Tema: Sema yapan Allah'ı anar.*

İkinci Görüşmeci: E.E. Kırk üç yaşında, üniversite mezunu, bir bankada çalışıyor, erkek. Evli, üç çocuğu var, ailesine ait bir evde, Ankara'da oturuyor. Tarikat üyesi, sohbet ve zikir için toplantılara katılıyor. Dini görevlerini yerine getiriyor (KYS 1-12). Evinde Mevlana'nın yaşamını anlatan kitaplar var (MYS 2).

Mevlana dendiğine (MYS 1) görüşmecinin aklına uçsuz bucaksız bir deniz imgesi geliyor. Onun deyişi ile "temsili resimler-

de betimlenen ihtiyarcık" aklına hiç gelmiyor. Birinci soruya verilen yanıtta temsili resimleri ret etme vurgusu var. Bu durum araştırmacıların kuramsal bölümde *klişe*'ye indirgenmiş Mevlana imgesi olarak tanımladığı olgunun kimi kişilerce yadsındığını açıkça gösteriyor. Aynı yanıtta Mevlana'nın "Ben Cenabı Allah'ı bir an unutsam kendimi kafir sayarım" dediği anımsatılarak onun "her zerresine kadar imana batmış bir İslam velisi" olduğu vurgulanıyor. Bu konudaki örtülü anlam aşk boyutunda ortaya çıkıyor. Bir an Allah'ı unutmayan aşık Mevlana ile karşılaşıyoruz. Ama bu olguyu görüşmeci iman vurgusu ile açıklıyor. Tema*: Mevlana imanı tam bir İslam velisidir ve Allah aşkı ile doludur.*

Diğer sorulara (MYS 5-10) görüşmeci aynı yanıtı veriyor. "Bu öğütler tüm insanlığa kâmil insan olma yolunu açan şifrelerdir" diyor. Böylece yanıtta kâmil insan vurgusu ortaya çıkıyor. Ama görüşmeciye göre bu öğütler tüm dinler tarafından gelişim yolu olarak benimsendiği için Mevlana evrenseldir. Kâmil insan teması dikey olarak yukarı çekiliyor, yüceltiliyor. Görüşmeci bu öğütlerin Kadri, Nakşi, Şazeli, Bayrami vb. gibi tarikatlarda da önerildiğini anımsatıyor ve bu anlamda Mevlevilik ile bu tarikatlar arasında ayrım olmadığını vurguluyor. *Tema: Mevlana evrenseldir. Kâmil insan olmanın yolu tüm tarikatlarda aynıdır.*

Sorularda (MYS 11-12) Mevlana ile Mevlevilik tarikatı arasında bir ilişki kurulmasa da görüşmeci bu ilişkiyi anımsıyor ve Mevlana ve semanın Mevlevilik ile olan ilişkisini vurguluyor. Örtük ya da kimi kez açık olarak ortaya çıkan *tema: Sema Mevleviliğin ibadet şeklidir.*

Sema ile ilgili sorulara yanıt verirken yine (bir önceki görüşmeci gibi) *show*'dan söz ediyor. *Sema görsel gösteridir teması ile yeniden karşılaşıyoruz.* Görüşmeci semanın ehil olmayan kişilerce, uygunsuz mekanlarda yapıldığını vurguluyor ve bir bakıma içinin boşaltıldığını vurgulamak istiyor. Semayı iba-

det, zikir, simgesel anlamlar içeren bir ritüeller bütünü olarak tanımlıyor. Ama artık ona göre folklorik bir uygulama.

Üçüncü görüşmeci: R.P. Otuz beş yaşında, lise mezunu, ev hanımı. Üç çocuğu var. Ankara'da yedi yıldır oturuyor. Ev kendisinin. Cemaat üyesi. Sohbetlere katılıyor. Görüşmeciye göre sohbetlerin amacı imanı geliştirmek, ruhları terbiye etmek. Eşlerle ilişkiler, evlilikte mutluluk ve hatalardan korunma yöntemleri üzerine sohbet ediyorlar. Sohbetlerde kadın ve erkekler ayrı oturuyor. Dini görevlerini yerine getiriyor (KYS 1-12). Evinde Mesnevi'den alıntılar yapan hikaye kitapları var. Mesnevi'ye sahip olmayı istiyor (MYS 2).

Mevlana dendiğinde (MYS 1) görüşmecinin aklına gelen ilk şey sema. Böylece *sema* bir kez daha vurgulanıyor, ama bu kez akla gelen ilk şey olarak karşımıza çıkıyor sema. Daha önceki metinlerde (*show* amaçlı tüketildiği için) 'eleştiri nesnesiydi'. Bu yanıtta semaya yöneltilen bir eleştiri yok. Akla gelen ilk şey olması semanın yüceltildiği yorumunu yapmamızı sağlıyor. Olumlu bir anlam atfedildiği ve Mevlana ve sema arasında özdeşlik ilişkisi kurulduğu için akla ilk gelen şey sema. Görüşmeci daha sonra Mevlana'yı Allah dostu, evliya, yol gösterici ve bilge bir insan olarak tanımlıyor. Bu tanımlamalarda Mevlana'ya ilişkin, Hazreti Mevlana gibi, özel bir nitelendirme yok. *Temalar: Sema Mevlana'ya özgüdür. Mevlana bilge bir yol göstericidir.*

Üçüncü soruya (MYS 3) verdiği yanıtta görüşmeci "Gel! Gel! Ne Olursan Ol gel!" sözünü somut bir mekana, Konya'ya çağrı olarak alıyor. Bu noktada görüşmecinin kızgınlık duyduğunu anlıyoruz, yalnızca sema izlemek için Konya'ya gidenlere kızıyor. Mevlana'nın "yanlış bir düşünceye sahip olsak da kurtulmaya çalışmamız gerektiğini" söylediğini vurguluyor. "Zararın neresinden dönülürse kârdır, bu durumda tövbe edip İslam'a dönmek gerekir". *İslam dışında olanların yanlış yolda olduğuna ilişkin bir örtülü tema ile karşılaşıyoruz. İslam'a dönmek gerekir ise açık tema.*

Tövbe İslam dinine geçmek için yapılacak bir edim. Tövbe etme vurgusu böylece daha önce başka dinlere mensup olmaya bağlanıyor ve geniş anlamından aşağıya çekilerek İslam dışında bir dine mensup olmaya ve İslam için tövbe etmeye indirgeniyor. Bu soruda Tanrı'nın bağışlayıcılığından söz ederken "Allahü Teala tövbe eden kulunu bağışlar" ifadesi yer alıyor. *Bu yanıttaki ikinci örtülü tema ise İslam'ın Allah'ın varlığı ve birliği için tek seçenek olması.* Çünkü görüşmeci Mevlana'nın "Tövbe et, İslam'a gel, Allah'ın varlığını, birliğini tanı" demek istediğini vurguluyor.

Cömertlik ile ilgili soruya (MYS 5) verilen yanıtta *verdiğinin karşılığını Allah verir* teması ile karşılaşıyoruz. Akarsu gibi düşünmeden verirsek, verdiğimizin karşılığı mutlaka Allah'tan gelecektir. Gelecek olanın (somut bir mal, mülk ya da soyut bir şey) ne olabileceği konusunda yanıtta bir ipucu yok. Bu konu açıklanırken Hazreti Muhammed'in davranışlarına gönderme yapılıyor. Peygambere yapılan göndermeler: 'Peygamber Efendimiz', 'Hazreti Muhammed (Sallallahü Aleyhi Vesellem)' biçiminde. Peygamberin de yardım isteyene her koşulda yardım ettiğini bu tür göndermelerle anlatıyor.

Kusurları örtme ile ilgili soruya (MYS 7) verilen yanıtta yine Hazreti Muhammed ve Hadis-i Şerife gönderme yapılıyor ve günah vurgusu açıkça gündeme getiriliyor. Peygambere dayanarak görüşmeci insanların kusurlarını, hatalarını ortaya dökmenin günah olduğunu söylüyor. Görülen kusur görüldüğü gibi değilse, açıkçası kusur değilse günaha girme edimi katlanır. Başkalarını bu günahlardan korumak için hatayı düzeltmek zorunda olduğumuzu söyleyen görüşmeci hataları düzeltme vurgusunu gündeme getiriyor. Hatalardan, yanlışlardan insanları korumak Allah'ın emri ve farzdır. Görüşmeci bu düzeltme ediminin abdest, namaz gibi farz oluğunu söylüyor. Temalar*: İnsanların kusurları ve hataları ortaya dökülmemelidir. Başkalarının hatalar ve kusurları düzeltilmelidir.*

Hiddet ve asabiyette ölü gibi olmak ile ilgili sorunun (MYS 8) yanıtında yine sabır etme vurgusu ile karşılaşıyoruz. Daha önceki örneklerde olduğu gibi ayetlere gönderme yapılmıyor. Kişisel bir açıklama getiriliyor. Sabır yaşanan olumsuz bir durumna gösterilen direnç olarak tanımlanıyor. Böylece direnç vurgusu ortaya çıkıyor ve direnç göstermek sabır olarak tanımlanıyor. Daha önceki örnekte olduğu gibi zarar ya da kârda olma ile ilgili bir gönderme yok. *Tema: Sabır, sorunlara karşı gösterdiğimiz dirençtir.*

Tevazu ve alçak gönüllükte toprak gibi olmak sorusuna (MYS 9) verilen yanıtlarda değişik temalarla karşılaşıyoruz. Nefs azgınlığın nedenidir. Nefsini ezersen bütün şehvetin, ihtirasın yok olur. Kibri yapan şey nefstir. Bu nedenle de görüşmeci yanıtında kibri nefsin ürünü olarak tanımlıyor ve kibir barındırmayanın tevazu sahibi olduğunu söylüyor. Böylece tevazu tam karşıtı bir kavramla kibir kavramıyla ilişkilendirilerek açıklanıyor. Ama toprak da nefs gibi ayağımızın altına alarak ezdiğimiz bir şey oluyor. Görüşmeci ayağımızın altında dediği toprağı ezer gibi nefsimizi ezmemiz gerektiğini söylüyor. Bu yanıtta toprak kavramı örtülü bir biçimde de olsa 'kötü' olarak nitelendirilen nefs ile benzetme ilişkisi içinde ele alınıyor. Toprak gibi nefsimizi ayağımızın altına almamız ve ezmemiz öneriliyor. Şiirdeki yüceltmenin yerini, bu yanıtta aşağılama alıyor. *Tema: Kibir barındırılmamalı, nefs yok edilmelidir ve tevazu sahibi olunmalıdır.*

Görüşmeci sema törenlerini (MYS 11-12) yalnızca televizyonda izlemiş. Semanın bir tür zikir olduğunu düşünüyor. Sema bir tür zikirdir teması biçiminde yorumlayabiliriz bu görüşü. Görüşmeciye göre her evliyanın bir zikir şekli vardır, sema Mevlana'nın zikir şeklidir.

Dördüncü görüşmeci: S.E. Elli üç yaşında, ev hanımı, lise mezunu. Üç çocuğu var. Ankara'da evinde yirmi yıldır oturuyor. Herhangi bir tasavvuf grubuna üye değil. Cemaat üyesi, ayda bir toplantılara katılıyor. Dini görevlerini yerine getiriyor (KYS 1-12). Mevlana üzerine kitapları var (MYS 2)

Mevlana dendiğinde (MYS 1) dördüncü görüşmecinin ilk aklına gelen şey sevgi kavramı. Mevlana bağışlayıcı ve sevgi doludur. Ama onun ulaştığı yüce boyuttaki sevgi ve bağışlayıcılığa bizim ulaşmamız olanaksızdır. *Tema: Sevginin yüksek derecelerine insanların ulaşması olanaksızdır.*

Üçüncü soruya (MYS 3) verdiği yanıtta yine sevgi temasını vurguluyor. "Gel! Gel! Ne olursan ol gel!" demek için bağışlayıcı olmak gerektiğini düşünüyor ki bu soruya verdiği yanıtta kısaca "müthiş bağışlayıcılık ve sevgi" diyor. *Tema: Mevlana müthiş bağışlayıcı ve sevgi doludur. Böylece bağışlayıcılık ve sevgi vurgusu açığa çıkıyor.* Ama tema 'müthiş' gibi bir sıfat ile tanımlanıyor.'Müthiş'in sözcük anlamları: 'korkuya düşüren', 'korkunç', 'rahatsız eden', 'dayanılmaz', 'şaşılacak kadar değişik'. Kendi ürettiği temaları 'müthiş' olarak nitelendirirken, bu temalar ile kendi dünyası arasına bir mesafe koymaktadır. Böylesine sevgi ve böylesine bağışlama Mevlana'nın dünyasında olabilir, çünkü inanılmaz boyutta bu sevgi ve bağışlayıcılık. Bu yanıtta sevgi ve bağışlayıcılık vurguları yüceltiliyor. Bu üretilen temalar 'ulvi' ve 'uzak' bir evrene taşınıyor. *Örtülü tema bu tür bir sevgi ve bağışlayıcılık olanaksızdır.*

Görüşmeci bir sonraki soruda sorulan (MYS 4) "Ya olduğun gibi ol ya da göründüğün gibi ol" sözü için "keşke olabilsek hiç mesele kalmazdı" derken bir önceki yanıttaki örtülü temayı pekiştiriyor.

"Şefkat ve merhamette güneş gibi ol" sözünü (MYS 6) yoksulluk için bir çözüm olarak nitelendiriyor. Görüşmeci bu konuda mutluluk/sefalet karşıtlığı kuruyor. Mutluluk azınlık için, sefalet çoğunluk için söz konusu. Mutlu azınlık israf ederek harcıyor. Sorudaki şefkat ve merhamet temaları soyut ve genel konumlarından maddi boyuta indirgeniyor. *Tema: Şefkat ve merhamette Güneş gibi olmanın koşulu kendinde var olanı israf etmemek ve yoksullara sunmak. Örtülü tema: Yoksullara maddi yardım yapmalıyız.*

"Başkalarının kusurunu örtmede gece gibi olmak" ile ilgili soruya (MYS 7) verdiği yanıtta görüşmeci soruda olmayan bir özelliğe odaklanıyor. Soruda "başkalarının kusurunu örtmede gece gibi" olmanın ne anlama geldiği, bu konuda nasıl davranmak gerektiği sorulurken, görüşmeci, başkalarının kusurunu görme yerine kendi kusurunu görmeye odaklanıyor, özeleştiriye yöneliyor. *Örtük tema: Başkalarının kusurunu görmek yerine özeleştiri yap.* Bu temayı yaratırken görüşmeci soruda olmayan bir içeriği gündeme getiriyor.

Görüşmeci "Tevazu ve alçakgönüllülükte toprak gibi olmanın" (MYS 9) koşullarını açıklarken de sorunun içeriğine ve somut olarak toprak konusuna odaklanmıyor, dinler konusunda bir genelleme yapıyor. "Bu öğütler dinimizin ve diğer dinlerin değişmez kaideleridir" diyor. *Tema: Öğütler tüm dinlerin değişmez kaideleridir.* Böylece öğütün anlamından çok niteliğine, bir başka deyişle Mevlana'nın kendisinden çok din konusuna, odaklanıyor görüşmeci.

"Hoşgörüde deniz gibi ol" sorusunu (MYS 10) yanıtlarken; denizin içinde yitip giden canlılar gibi farklı davranışları içimizde yok etmemiz gerektiğini vurguluyor. *Tema: Farklı davranışlar içimizde yok edilmelidir. Kendimizi arındırmalıyız.*

Sema törenini (MYS 11-12) izlemeye gitmemiş olan ve bu deneyimi yaşamamış olan görüşmecimiz, semanın bir kültür zenginliği olduğunu söylüyor, Kur'an-ı Kerim'de belirtilen ibadetlere alternatif olduğunu kabul etmiyor. Böylece din vurgusu ile yeniden karşılaşıyoruz. *Sema ibadet değildir teması özellikle vurgulanıyor.* Böylece diğer görüşmecilerin popüler kültür ürünü olarak turistik ve folklorik bir gösteriye dönüştürüldüğünü söyledikleri sema görüşmeci tarafından bir başka gerekçelerle bir kültürel zenginlik ürünü olarak algılanıyor.

3) Mesafeli Grup

Birinci görüşmeci: İ.D. Kırk beş yaşında üniversite mezunu, erkek. Bankada çalışıyor. Evli, iki çocuğu var, Ankara'da kendi-

ne ait bir evde on yedi yıldır oturuyor. Herhangi bir tasavvuf grubuna ya da cemaate üye değil. Dini görevlerini yerine getirmiyor (KYS 1-12). Mevlana ile ilgili bir kitaba sahip değil ve onun hakkında yeterince bilgisi olmadığını söylüyor (MYS 2).

Mevlana dendiğinde (MYS 1) görüşmecinin aklına gelen ilk şey insan. Görüşmeci insanın en değerli varlık olduğunu söylüyor. *Tema: İnsan en değerli yaratıktır.*

"Gel! Gel! Ne olursan ol gel!" sözünü yanıtlarken (MYS 3) görüşmeci, tüm insanları Tanrı'nın yarattığını, bundan dolayı da insanların tümünün eşit ve değerli olduklarını söylüyor. *Tema Yaradan'ın Tanrı olduğu ve tüm insanların eşit ve değerli olduğu. Yaratan Tanrı'dır ve tüm insanlar değerlidir.* Bu yanıtta yaratana Tanrı sözcüğü ile yapılan gönderme görüşmecinin mesafeli ya da tarafsız duruşuna uygun düşmektedir.

"Ya olduğun gibi görün ya da göründüğün gibi ol" sözü (MYS 4) görüşmeciye, hiçbir mevki, makam ve çıkar için olduğundan farklı görünmemek gerektiğini anımsatıyor. *Tema: Mevki, makam ve çıkar için olduğundan farklı görünme.* Görüşmecinin gündeme getirdiği konumlar (mevki, makam ve çıkar) gündelik yaşam pratiklerine gönderme yapmaktadır. Görüşmeci gündelik yaşamın işleyişine odaklanıyor. Bu nedenle bu soruda ortaya çıkan temanın gündelik yaşamın pratiklerine indirgendiğini söyleyebiliriz.

Görüşmeci Mevlana'nın yedi öğüdünü duymadığını söylüyor. Ama cömertlik ile ilgili soruya (MYS 5) verdiği yanıtta, yapılan iyilikleri unutmak ve insanlara yapılan iyiliği anımsatmamak gerektiğini söylüyor. *Tema: Yapılan iyilik unutulmalıdır.*

Şefkat ve merhamet ile ilgili soruya (MYS 6) verdiği yanıtta görüşmeci, sevgi ve şefkatin ne kadar fazla verilirse o kadar artacağını söylüyor. *Tema: Sevgi ve şefkat sunuldukça artar.*

Kusur örtmede gece gibi olma ile ilgili soruda (MYS 7) görüşmeci kusurların başkalarına söylenmemesi gerektiği şeklinde

kısa ve net bir cevap veriyor. *Tema: Kusurlar başkalarına söylenmemelidir.*

Tevazu ve alçakgönüllülükle ilgili olarak (MSY 9) görüşmeci, sorudaki toprak kavramına gönderme yaparak, toprak gibi karşılık beklemeden vermenin önemini vurguluyor. Böylece koşulsuz sevgi vurgusundan hareketle sevgi kavramına yöneltilen vurgu tekrar ortaya çıkıyor. Tema: *Koşulsuz verilmelidir.*

Hoşgörüde deniz gibi olma ile ilgili soruya (MYS 10) görüşmeci yeniden *sevgi* kavramına dönerek yanıt veriyor. Kalplerin sevgi ve hoşgörü ile dolu olması gerektiğini söylüyor. *Tema: Kalpleriniz sevgi ve hoşgörü ile dolu olmalıdır.*

Görüşmeci sema izlemeye gitmemiş, sema yapmayı denememiş (MYS 11). Semayı (MYS 12) arınma olarak tanımlıyor. *Tema: Sema bir tür arınmadır.*

İkinci görüşmeci: N.Y. Üniversite mezunu, otuz dokuz yaşında, bekâr bir kadın. Psikolog olarak çalışıyor. Kirada oturuyor. Bir tasavvuf grubuna ya da cemaate üye değil. Dini görevlerini yerine getirmiyor (KYS 1-12). Evinde Mevlana üzerine birkaç kitap var. Mesnevi'yi yıllar önce bir arkadaşından ödünç alarak okumuş (MYS 2).

Mevlana dendiğinde (MYS 1) görüşmecinin aklına ilk gelen şey hoşgörü.

"Gel! gel! Ne olursan ol gel!" sorusu (MYS 3) görüşmeciye kimseyi yargılamadan yaklaşmak gerekliliğini anımsatıyor. Bu kavramı "bir insanı ne olursa olsun kabul etme" gerekliliğini vurgulayarak açıyor. *Tema: İnsanın, hem kendisini hem de başkalarını bağışlaması gereklidir.* Başkalarının bağışlanması gerektiği daha önce vurgulanmıştı, ama insanın kendisini de bağışlaması gerektiğini ilk kez ikinci görüşmeci dile getiriyor.

"Ya olduğun gibi görün ya da göründüğün gibi ol" sorusu (MYS 4) görüşmeci tarafından kendini kabul etme ile ilişkilen-

diriliyor. *Kendini sevme ve kabul etme* teması ortaya çıkıyor. Böylece olduğun gibi görünmenin koşulunun kendini sevme ve kabul etme olduğunun altını çiziyor görüşmeci.

Mevlana'nın öğütlerinden cömertlik ile ilgili olanını (MYS 5) duymadığını söyleyen görüşmecinin cömertlik ile ilgili olarak söylediklerini tema olarak kabul edebiliriz: *İnsan cömertse çoğalır. İnsan vermezse bencilleşir.*

Şefkat ve merhamette güneş gibi olma (MYS 6) ise yine tüm insanlara ulaşma düşüncesi ile açıklanıyor. *Tema: Güneş herkese ışığını gönderir.*

Kusur örtmede gece gibi olmakla ilgili soruya (MYS 7) verdiği yanıtta görüşmeci, güneş-gece karşıtlığını kuruyor. Gece kapanmayı, güneş yaymayı imler. Bu nedenle gece gibi olmak kusurları kendinde tutmaktır. Tema: *Kusurlar içimizde tutulmalıdır, ama düzeltmek için yardım etmek gerekir.*

"Hiddet ve asabiyette ölü gibi olmak" sözü (MYS 8) görüşmeciye göre şöyle anlaşılmış: Öfke yıkıcı bir biçimde boşaltılmamalı, ama dönüştürülmeli ve karşıdaki kişiye dönüştürülerek aktarılmalı. Psikolog olan görüşmeci Mevlana'nın da böyle düşündüğüne inanıyor. *Tema: Öfke dönüştürülmelidir.*

"Tevazu ve alçakgönüllülükte toprak gibi olma" sözü (MYS 9) için görüşmeci şu yorumu geliştiriyor: Toprak her yerde çokça bulunan, yaygın bir şeydir. O zaman tevazu ve alçakgönüllülük de toprak gibi her yerdedir. *Tema: Tevazu ve alçakgönüllülük toprak gibi her yerde bulunmalıdır.*

"Hoşgörülükte deniz gibi olmak" (MYS 10) sözüne yönelik soruya görüşmeci, denizi uçsuz bucaksız, bitmeyen bir şey olarak tanımlayarak yanıt veriyor. Deniz bitmeyen bir kaynak. *Tema: Hoşgörüde bitmeyen bir kaynak ol.*

Görüşmeci sema töreni izlemiş ve çok etkilenmiş. Kendisi hiç sema yapmamış (MYS 11). Semanın bir tür ayin olduğunu

düşünüyor (MYS 12). Görüşmeci, Konya'da izlediği sema töreni öncesinde yapılan bir konuşmadan çok rahatsız olduğunu ifade ediyor. Bu rahatsızlığın nedeni tören öncesinde yapılan açılış konuşmaları sırasında, konuşmalarda kullanılan ve insanları inananlar/inanmayanlar diye ikiye ayıran nitelendirmeler. Görüşmeci, bu tür konuşmaların Mevlana'nın birlik anlayışına ne denli uzak olduğuna dikkat çekiyor. *Temalar: Sema, yapanların kendilerinden geçtiği bir tür ayindir. İnsanlar inananlar/inanmayan olarak ayrılmamalıdır. İkilikten kaçınmalıyız.*

Üçüncü görüşmeci: G.T. Elli dört yaşında, üniversite mezunu, stilist, evli ve tek çocuklu bir kadın. Kendi evinde, Ankara'da on yıldır oturuyor. Herhangi bir tasavvuf grubuna ya da cemaate üye değil. Dini görevlerinden yalnızca zekatı yerine getiriyor. Ama bu görevi dinde emir edildiği gibi yapmadığını söylüyor. Zekat için uygun gördüğü belli miktarda bir parayı ramazan ayını rahat geçirmesi için ayın başında ihtiyacı olan birine veriyor (KYS 1-12). Evinde Mevlana üzerine pek çok kitap var. Mesnevi babasından kalmış. Gölpınarlı'nın *Mevlana*'sı ile *Sevginin Yolu*'nu okumuş, ama Mesnevi'yi henüz okumadığını söylüyor. Ama kimi kez Mesnevi'yi rasgele açıyor ve okuyor (MYS 2).

Mevlana dendiğinde (MYS 1) vurguladığı konu *Mevlana'nın reformist olduğu.* Mevlana'yı İslam dinini aydınlığa kavuşturan kişi olarak tanımlıyor. Mevlana'yı taassubun karşısına koyuyor. Ayrıca şekilci Müslümanlar olarak tanımladığı bir grup var. Mevlana'yı, şekilci olarak nitelendirdiği Müslümanların karşısında konumlandırıyor. Mevlana'dan söz ederken Yüksek Ruh nitelendirmesini yapıyor. Mevlana'nın babası ve dedesinin de taassup ile uğraştığını, Mevlana'nın geleneğinde bu reformist ruhun olduğunu, onun da vazifeli olarak gönderildiğini söylüyor. Örtük tema: *İslam dinini reforme eden kişi Mevlana'dır*

"Gel! Gel! Ne olursan ol gel!" sözünü (MYS 3) yanıtlarken görüşmeci önce bu sözde neyi görmediğini vurguladı. Bu sözde

koyu bir Müslümanlık olmadığını söyledi. Ardından Mevlana'nın *universal*[4] olduğunu vurguladı. Mevlana Allah'ı tek bir dine hapsetmez. Görüşmeci 'Allah' sözcüğünü kullanıyor, ama bu sözcüğün dinlerle sınırlandırılmaması gerektiğine inanıyor. Allah'ı bir dine hapsetmek görüşmeciye göre haksızlık, görüşmeci Mevlana'nın da aynı kanıda olduğunu söylüyor. Bu yanıttaki temalar: *Mevlana evrenseldir. Allah belli bir dine hapsedilmemelidir.* "Dinler arasındaki ayrılık ihtilaf gidiş tarzında ve ibadet ediş şekillerindedir. Yoksa yolun hakikatinde değildir. Aldatıcı çeşitli renkler vahdet küpüne daldırılınca tek renk olur, aynı topraktan da çeşitli meyveler, bitkiler çıkar" (Mesnevi 1. ve 2. cilt, 2003: 43).

"Ya olduğun gibi görün ya da göründüğün gibi ol" sözü ile ilgili yanıtında (MYS 4) görüşmeci 'dünya kimliği' kavramına başvuruyor. Bu sözün de sevgiyi anlattığını vurgulayarak göründüğümüz gibi olmamanın nedenini, hırs, arzu gibi özelliklerle edindiğimiz 'dünya kimliği' kavramına bağlıyor. Örtük temalar: *Dünya kimliğimiz olduğumuz gibi görünmemizi engeller. Sevgi içimizdeki özdür.*

Cömertlik ile ilgili soruya verdiği yanıtta (MYS 5) görüşmeci karşımıza yardım edebileceğimiz bir kişi çıktığında hemen her tür yardımı yapmamız gerektiğini söylüyor, ama mucizeler kursundan bir önermenin bu sözü daha iyi açıklayacağına inanarak "*all that I give is given to myself*"[5] sözü ile yanıtını tamamlıyor. Örtük tema: *Yapılan yardım yine bize döner.*

"Şefkat ve merhamette güneş gibi olma" ile ilgili soruya verdiği yanıtta (MYS 6) Mesnevi ve Divan-ı Kebir okumalarında 'güneş' sözcüğüne çok rastladığını söylüyor. Antropozofi çalıştığı

---

[4] Görüşmeci *universal* (evrensel) sözcüğünü kullandığı için, onun seçimini koruduk.

[5] Görüşmeci İngilizce ifade etmek istiyor. Verdiğim her şeyi, aslında kendime veriyorum gibi çevirebiliriz.

için yanıtlarını bu öğretinin yönlendirdiğini vurguluyor ve 'güneş'in 'logos' demek olduğunu, *Christ*'ın da *logos* gücü olduğunu ekliyor. Mevlana'daki güneş geçen yerleri inceleyen görüşmeci Mevlana'nın *Christ* varlığı ile bağlantı kurduğu kanısına varıyor (*Christ*'ın bir dinin temsilcisi olarak alınmaması gerektiğini, insanlığın evrimi için dünyaya gelmiş ilahi bir varlık olarak alınması gerektiğini ekliyor). *Christ'ın varlığı logos güçlerinin toplamı, Christ güçleri tamamen güneşte bulunuyor, Mevlana da İsa'ya gönderme yapıyor.* Şems güneş demek. *Şems Mevlana'ya Christ* ile ilgili *inisiyasyon* yaptı. Bu açıklamalardan sonra şefkat kavramı ile şöyle bir bağlantı kuruluyor. Görüşmeciye göre Mevlana "şefkatte güneş gibi ol derken" "içimizdeki *Christ* ya da Allah gibi sevgi dolu olmamızı öğütlüyor". Mevlana'nın öğretisinde sadece Allah sevgisi var. Görüşmeci düşüncelerini bir kez de İngilizce olarak vurguluyor "*There's no love but God's*".[6] Aslında İsa'nın da üzerinde gördüğü Christ olarak adlandırdığı varlık ile Mevlana arasında ilişki de kuruyor: Örtük temalar: *Allah en yücedir, tektir ve sevilesi tek varlıktır. Mevlana bizi tevhide çağırır.* "Renksizlik âlemine ulaşır, vahdeti madenini bulabilirsen, o zaman Musa ile Firavun'un birbirleriyle uzlaştıklarını, dost olduklarını görürsün" (Mesnevi, 2003, 1. ve 2. cilt, 174).

"Başkalarının kusurları örtmede gece gibi ol" sorusuna yanıt (MYS 7) verirken görüşmeci, bir önceki soruda örtülü olarak vurguladığı tevhit temasını yeniden dile getiriyor. "Başkalarının kusurunu afişe ettiğin zaman zaten kendini afişe etmiş oluyorsun, sen bensin ben de senim" diyor. Bu dünyanın illüzyon olduğunu vurguluyor. İllüzyon içinde olduğumuz için kusur görmek görüşmecinin deyişi ile *double*[7] illüzyon. Örtük temalar: *Hepimiz biriz. Dünya bir yanılsamadır, gerçek değildir.*

---

[6] Başka sevgi yok yalnızca Allah sevgisi var.

[7] *Double*: çift

"Hiddet ve asabiyette ölü gibi ol" sözünü (MYS 8) duyguların içine girmemek, kendini dağıtmamak biçiminde tanımlıyor. Bu *Christ*'ın düşüncesi, Mevlana da ona ulaşmış biri olduğu için aynı şeyi söylüyor. Örtülü temalar: *Mevlana ile Christ bir. Hiddetlendiğin zaman duygularına kapılma.*

"Tevazu ve alçakgönüllülükte toprak gibi ol" sözünü yanıtlarken (MYS 9) görüşmeci, her şeyi yeşerten toprağın hiçbir zaman övünmediğine, BEN demenin küçüklük olduğuna değiniyor. İncil'den bir alıntı yapıyor: "*I choose the second place to gain the first*".[8] Görüşmeci BEN demenin küçüklük olduğunu vurguluyor. Örtük temalar: *İkincil konumda kalmayı yeğlemeliyiz. Benliği ortadan kaldırmalıyız.*

"Hoşgörülükte deniz gibi ol" sözünü açıklarken, görüşmeci (MYS 10) günah ile ilgili bir temayı gündeme getiriyor: Günah diye bir şey olamaz. Her şey bir illüzyon olduğu için hiçbir şey gerçek değil. Herkes kendi kafasında bir hikaye yaratıyor ve hikayeye inanıyor. Gözün gördüğünü bile beynin dikte ettirdiğini ispat ediyor bilim adamları. Öyleyse hatalar olabilir, ama bunlar da illüzyon, o kadar da önemli değil. İşte Mevlana bundan dolayı bu durumun "bilincinde ol" diyor. Mevlana kendimize karşı göstermediğimiz hoşgörüye de dikkat çekiyor. Örtük tema: *Diğer insanlara ve kendimize her şey illüzyon olduğu için hoşgörü göstermeliyiz.*

Görüşmeci geçen sene sema törenleri izlemeye gitmiş (MYS 11). Çok hoşlanmış. Semayı 'hareketli meditasyon' olarak tanımlıyor (MYS 12). İkinci tanımı 'Tanrısal meditasyon'. Sema yapanların Allah'ın ipine tutunduklarını düşünüyor, ama bir

---

[8] Birinciyi kazanmak için ikinci olmayı seçerim. Burada görüşmeci ikinci konumda olmayı seçmenin benlikten vazgeçmek anlamına geleceğini, bunun da 'birinciliği' kazanmak olduğunu, bir anlamda tekâmül etmek olduğunu vurgulamak istiyor.

yerlere katılmak gerektiği için sema öğrenmeyi düşünmüyor. Meditasyon yaparken görsel olarak sema yaptığını hayal ediyor. Ama fiziksel olarak sema yapmayı düşünmüyor. Örtülü tema: *Sema bir tür meditasyondur.*

Dördüncü görüşmeci: H.K. Kırk sekiz yaşında, üniversite mezunu, yüksek lisansı var, mühendis, iki çocuk babası. Ankara'da on üç yıldır oturuyor, evi kira. Herhangi bir tasavvuf grubuna ya da her hangi bir cemaate üye değil. Dini görevlerini yerine getirmiyor (KYS 1-12). Evinde Mevlana üzerine kitap yok (MYS 2).

Mevlana dendiğinde görüşmecinin (MYS 1) vurguları *sevgi* ve *bilgelik* üzerine.

"Gel! Gel! Ne olursan ol gel" sözünün "ruhsal kardeşliği ön plana" çıkardığını söylüyor (MYS 3). Örtük tema: *Mevlana ruhsal kardeşliğe çağrı yapar.*

"Ya olduğun gibi görün ya da göründüğün gibi ol" sözü ile, görüşmeci (MYS 4), Mevlana'nın içimizdeki asıl olan şeyi kast ettiğini söylüyor (Asıl olanın ne olduğunu söylemiyor). Görüşmeciye göre korku ve endişeler içimizdeki asıl olan şeyin yansımasını değiştiriyor. Görüşmecinin evinde Mevlana üzerine kitap yok. Ama görüşmecimiz Mevlana'nın sözünü ettiği 'içimizdeki asıl'dan söz ediyor. Görüşmecinin dile getirmek istediği konu üzerine Mevlana şöyle der: "Her kim ki aslından uzak düşerse hasretkârlığı o visali (kavuşma) özleyici olur". Asıldan tasavvufta anlaşılan Allah'ın adlarının görünüşleridir. Allah'ın adlarında Allah'ın bir sıfatı zuhur (ortaya çıkar, görünür) eder. "Her mevcut, mazhar olduğu isme tabi ve onun hükmüne mahkûmdur. O isim ona der ki: Hele birkaç gün istediğin yere git. Dönüp dolaşacağın yer yine benim. Bir insan ayan-ı sabite, yani kopup geldiği makam itibari ile bir isim mazharı oluğuna göre onun o isme ulaşabilmesine, aslına kavuşması denir" (Rifai, 2000: 308). Örtülü temalar: *Korku ve endişe kişinin asıl*

olana ulaşmasını engeller. Asıl olana ulaşanlar oldukları gibi görünürler ya da göründükleri gibi olurlar.

Mevlana'nın öğütlerini bir broşürde okuduğunu söyleyen görüşmeci, cömertlik ile ilgili sözü (MYS 5) evrensel yasaya bağlıyor. Evrensel yasadan verdiğimizin on katını alacağımızı söylüyor ve niyetin önemine değiniyor. Örtülü tema: *Almak için vermek ve almaya niyet etmek gerekir.*

Şefkat ile ilgili soruya ise (MYS 6) şefkati tanımlayarak yanıt veriyor. "Şefkat kalbin ruhsal düzeyde sevgi ile dolması halidir ki bizi prototip insandan kâmil insana götürecek yoldur". Örtülü tema: *Şefkat kâmil insan olmanın koşuludur.*

'Kusur örtme' ile ilgili soruya şu yanıtı (MYS 7) veriyor: "Her şeyi ilahi plan içinde bir oyun gibi yaşıyoruz. O nedenle karşılaştığımız her şey senaryonun gereği olarak, öğrenmemize yardımcı olacak olan bir araçtır". Oyun bittiğinde her şey sona ereceği için oyuncuyu oynadığı oyun için yargılamamalıyız. Bu benzetmeye dayalı örtük tema: *Yaşam bir oyundur, o nedenle oyuncuları yargılamamalıyız.* "Ey kendine bakmayıp kendi kusurlarını görmeyip de, başka insanların iyisine kötüsüne bakıp kalan zavallı! Allah senin yardımcın olsun!" (Divan-ı Kebir, 1972: 430).

"Hiddet ve asabiyette ölü gibi olmak" ile ilgili soruya verdiği (MYS 7) yanıtta, görüşmeci kapalı kalplerin açılmasının gerekliliğinden söz ediyor. Mevlana'nın her insanın içinde aktif olmaya hazır kodlara/düğmelere daha doğrusu DNA'lara seslendiğini söylüyor. Görüşmeciye göre kimileri Mevlana'nın bir cümlesinden kimileri pek çok cümlesinden esinlenerek bilinçli ya da bilinçsiz olarak DNA'larını kâmil insan olmak için aktive ediyorlar. Örtük tema: *Mevlana insanların DNA'larına seslenerek onların bilinçli ya da bilinçsiz olarak DNA'larını kâmil insan olmak için aktive etmelerini sağlar.*

Görüşmeci diğer sorulara verdiği yanıtlarda (MYS 8-9-10) da tevazu, hoşgörü, alçakgönüllülük gibi öğelerin de kâmil in-

sana özgü özellikler olduğunu vurgulayarak Mevlana'nın bu sözlerle DNA değişimine yol açtığını vurguluyor. Örtük tema: *Mevlana DNA değişimine yol açar.*

Sema törenini televizyondan izleyen görüşmeci sema yapmayı denememiş (MYS 11). Yine de seyretmeyi değil yaşamayı tercih ediyor. Semanın (MYS 12) insanı Tanrısal boyuta geçişe hazırladığına, insana Tanrı'ya güven duygusu verdiğine inanıyor. Örtük temalar: *Sema Tanrısal yasalara güvenmemizi sağlar. Tanrısal boyuta geçiş için hazırlık yapmamızı sağlar.*

TABLOLARLA KARŞILAŞTIRMALI GRUP OKUMALARI

Görüşmelerden sonra görüşmecilerin sorulara verdikleri yanıtlardan hareketle temaları; din ve İslam, Mevlana, kişisel gelişim ve sema başlıkları altında topladık.

1) Tasavvuf Grubu

Din ve İslam: Tasavvuf grubu üyelerinden yalnızca biri bu bölümde bir yorum yapıyor. Gönül kıranın namazının kabul olmayacağını söylüyor. Bu yorum ceza, yaptırım, günaha girme gibi edimlerle ilgili değil, daha sonra açıklayacağımız gibi kişisel gelişim ile ilgili. Gönül kırmamak insanın kâmil olması ile ilgili bir özellik. Kırmamak ve kırılmamak üzerine kurulu olan tasavvuf yolu bir kez daha vurgulanmış oluyor.

Mevlana: Mevlana ile ilgili olan temalar da Mevlana'da umut kapısının kapanmaması ve Mevlana'nın sevgisinin gücü üzerine odaklanıyor. Yola çıkıp dönmek de var, ama umudu yitirmemek gerek. Dönüş yolu açık, bu çok önemli, çünkü gelişim yolu kendisini açıyor, cezalandırmıyor, yeter ki dön! Tasavvuf grubu bu bolümde de kişinin gelişiminden yana olan özellilere odaklanıyor.

Kişisel Gelişim: En kapsamlı bölüm! Kendini denetleme, koşulsuz sunma, kusurları örtme, nefsin terbiye edilmesi, arın-

manın önemi, yargısız olma, akışa direnmeme vb... Bunların tümü daha bilge, kâmil olmak için edinilmesi gereken özellikler.

Sema: Tasavvuf grubunda semanın arındırma özelliği vurgulanıyor. Kâmil insan olmak için, teslim olmak için, tevhide ulaşmak için bir yol olarak görülüyor. Yine kişisel gelişim ile karşılaşıyoruz. Dahası 'emek' kavramı ortaya çıkıyor, semanın hak edilmiş bir şey olduğu söyleniyor. Gerçek anlamda sema yalnızca hak edene sunulur. Böylece duygusal düzey olarak tanımlayabileceğimiz sema, tasavvuf grubunda yine kişisel gelişim ile ilişkilendirildiğinden bir tür 'bilişsel' düzeye dönüşüyor. Yalnız sema ile ilgili olarak tasavvuf grubu eleştirel bir duruş sergilemiyorlar; örneğin semanın gösteriye dönüşmesi konusuna değinmiyorlar. Bu durum da onların ne denli kişisel gelişim odaklı olduklarını gösteriyor olabilir.

Tasavvuf grubunda araştırmacıların bölümlemeleri (din ve İslam, Mevlana, kişisel gelişim, sema) dışında bir tema, yorum ya da saptama yok.

2) İslami Grup

Din ve İslam: İslami grup üyeleri yorumlarını büyük oranda din ve İslam konularına odaklanarak geliştiriyorlar. İslam dininde zorlamanın olmaması, İslam'ın çağrı ve davete dayalı olması ve Allah'ın varlığı için tek seçenek oluşturması yorumlarda gündeme geliyor. Görüşmeciler 'İslam' ve 'Allah' sözcüklerini sıkça kullanıyorlar. Ayrıca bu grup üyeleri din ve İslam üzerine geliştirdikleri temaları, kâmil insan olma, açıkçası tasavvuf ile de ilişkilendiriyorlar. Bu grupta görülen bu ikili yapı, yani din ve din dışı vurgular aslında bu gruptaki görüşmecilerin ikilemlerini de yansıtmaktadır. Görüşmecilerin din ve İslam dışında da yorumlar geliştirebildiği görülmektedir.

Mevlana: Görüşmeciler Mevlana ile ilgili temalarını din adamı, İslam velisi gibi nitelendirmelerini temel alarak kuruyor-

lar. Öte yandan Mevlana'yı yol gösterici, bağışlayıcı ve sevgi dolu gibi kavramlarla tanımlıyorlar.

Kişisel Gelişim: Bu grupta, bir görüşmeci dışında yoğun olarak kişisel gelişime yönelik temaların geliştirildiğini söyleyebiliriz. Hoşgörü, ayrım gözetmeme, yargılamama, sabır, yardım etme, bireysel arınmayı sağlama, özeleştiri kişisel gelişime yönelik vurgulardan bazılarıdır.

Sema: Sema ile ilgili temaların da din ve din dışı olmak üzere ikili bir yapı ortaya serdiği söylenebilir. Bir yandan sema görsel gösteri, kültür zenginliği, ibadetle ilgisi olmayan bir olgu olarak nitelendirilirken diğer yandan da Allah'ı anmanın aracı, ibadet şekli, zikir gibi vurgular üzerinden anlamlandırılmaktadır.

Bu grupta bu dört kategori dışında başka bir kategoride okuma yapılmamıştır. İslami grup görüşmecilerinin yanıtlarına dayanarak, hem din ve İslam hem de din ve İslam dışı temaların bir arada kullanıldığını söyleyebiliriz.

3) Mesafeli Grup

Din ve İslam: Görüşmecilerden kimileri bu konuda yorum getirmiyor. Yorum getirenler çok genel bir kavramsallaştırmaya gidiyorlar. Allah kavramı ya da yaradan kavramı genişletiliyor ve onun tek bir din için var olmadığı vurgulanarak kapsayıcı bir tutum sergileniyor. Böylece özel bir ayrıntıya girilmediğini gözlemliyoruz. Bu grup görüşmecilerinin yanıtlarında din ve İslam, Mevlana ve sema ile ilgili temalara rastlanmamaktadır. Yaradan'ın Tanrı olduğu, Mevlana'nın hoşgörüyü temsil ettiği ve semanın bir tür arınma ve ayin olduğu yönündeki okumaların kişisel gelişim ekseninde olduğu söylenebilir.

Mevlana: Bu grupta Mevlana, genellikle görüşmecilerin öznel yorumları ile nitelendirilmektedir. Nitelendirmeler İslam ile doğrudan bağlantılı değildir. Dahası Mevlana, İslam dinini

reforme eden kişi olarak nitelendiriliyor. *Christ* varlığı olarak tanımlanıyor. Ruhsal kardeşliğe çağrı yapan Mevlana insanların DNA'larını kâmil insan olmaları için aktive ediyor. Böylece Mevlana üzerine yapılan yorumlarda rastlamadığımız değişik ve özgün yorumlarla karşılaşıyoruz. Görüşmecilerden biri onun hoşgörü konusundaki çağrılarını gündeme getiriyor.

Kişisel Gelişim: Kişisel gelişimin bu grup için de önemli olduğu görülmektedir. Duygulara kapılmama, yargılamama, hoşgörü gösterme, kendini olduğu gibi kabul etme gibi kavramlar bilgelik düzeyine, birlik düşüncesine ulaşmış insanlara özgü özellikler olarak nitelendirilmektedir. Bu bölüm tasavvuf grubunda olduğu gibi oldukça kapsamlıdır. Mesafeli grubun okumalarında kişisel gelişime yönelik temalar çoktur: eşitlik, sevgi, hoşgörü, herkesi kucaklama, yardımseverlik, paylaşım, bağışlama vb...

Sema: Semanın ayin ve arınma olduğu vurgulanırken bir tür meditasyon olduğu, Tanrısal boyuta geçişi sağladığı da vurgulanıyor. Sema konusunda tek tür yanıtlar yok, bu açıdan tasavvuf grubunun daha tek tür ve birbirlerini tamamlayan, grup bütünlüğünü sağlayan yanıtlar verdiklerini söyleyebiliriz. Mesafeli grup üyeleri, İslam düşüncesine mesafeli bir konumda yer aldıklarından kendi yaşam deneyimlerinden kalkarak inançlarını ve uygulamalarını Mevlana ile ilişkilendiriyorlar. Bundan dolayı ayin-meditasyon gibi karşıtlıklar yorumlarda vurgulanıyor.

Diğer: Araştırmacılar olarak mesafeli gruptaki görüşmecilerin öznelliğinin bir göstergesinin de 'diğer' bölümündeki yorumlar olduğunu vurgulamak istiyoruz. Almak için niyet etmenin gerekliliği, dünyanın yanılsama olduğu, yardımın bize döneceği gibi temel bölümlere yerleştiremediğimiz yorumlarla karşılaşılmıştır.

SONUÇ

Araştırmanın amacı Mevlana'nın nasıl anlaşıldığını araştırmaktı. Araştırmacılar çalışmalarının iletişim alanına (özelde alımlama çalışmalarına) katkı getireceği umudu ile yola çıktılar. Araştırmada Mevlana imgesine, bu imgenin tüketilmesine ve yeniden üretilmesine odaklanıldı. Günümüzde Mevlana imgesinin tüketiminde iki olgu çok önemliydi: *Mevlana'nın yedi öğüdü ve sema.* Öğütler bilgelik temelli bir yaşamın kılavuzu olduğu için bilişsel düzeyde, sema ise duygusal düzeydeki anlamlandırmalar için temel alınmıştı. Ama araştırmanın sonunda bu ayrımın çok da kesin olmadığı, Mevlana söz konusu olduğunda, bilişsel düzey ile duygusal düzeyin beklenmedik an'larda iç içe girebileceği gözlendi.

Kuramsal çerçeveyi giriş bölümünde çizerken vurguladığımız 'semanın seyirlik bir gösteriye dönüşümü' kimi görüşmecilerimizce de dile getirildi. Semanın araştırmacıların sözünü ettiği haz/eğlence temeline, popüler bir kültür ürününe dönüştürülmesi görüşmecilerin de odaklandığı bir konu oldu. Ama bu durum derinde Mevlana'yı tek bir anlam ve imgeye dönüştüren 'politik' bir sorun olarak anlamlandırılmadı. Belki de görüşmecilerimiz semanın arındırıcı özelliğine öylesine odaklanmışlardı ki semaya eleştirel bakarak bir anlamlandırma yapmak çoğu kez akıllarına gelmedi. Yeniden üretim sürecinde iletiler, kodlama biçimlerine, araştırmacıların çerçevesine bakışık olarak açıklanmadı çoğu kez. Görüşmeciler kendi bakış açılarından, metinlerarası ilişkiler kurarak soruları yanıtladılar.

Bilişsel bir şemaya dönüştürülmüş yedi öğüt de değişik çeşitlemelerle görüşmecilere yaşamın içinde sunulmuştu kuşkusuz. İçerikleri boşaltılmış da olsa bu şemaları yorumlamak için görüşmecilerimiz çaba harcadılar. Tasavvuf grubu ve İslami grup Mesnevi ya da dualara gönderme yaparak 'nesnel' olmaya çalıştı. İslam'ın ya da iyi bir Müslüman olmanın gereği olarak öğütleri yorumladılar. Mesafeli grup için 'nesnel' olmanın yolu kendi konumları ve bakış açılarıydı. İslam'a ve tasavvuf kitaplarına gönderme yapmadan kendi duruşlarını temel aldılar. Kategorilere karşı koyuşun olduğunu, ama yorumlarda kategorilerin toplum ya da gruplar için yararlı (pragmatik) olmasının akıllarda tutulduğunu gözlemledik. Kişisel duruşun meşruluğu ya da haklılığını vurgulayacak yorumların ve yorumlara bağlı temaların ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu tür yararın, ikinci bölümde sözünü ettiğimiz 'kolaya kaçma', 'eğlenceye' dönüştürme ile ilgisi yok. Açıkçası burada sözünü ettiğimiz 'yarar' tüketim bağlamında değil. Kendi duruşunu, Mevlana'ya bakışını meşru kılma anlamında bir 'yarar'.

Mevlana'nın klişe imgelere dönüştürülen öğütleri ve sema üzerine geliştirilen sorulara görüşmeciler kendi gerçeklikleri içinde yanıt verdiler. Araştırmacılar da onların Mevlana'yı nasıl alımladıklarını (yorumladıklarını) ortaya çıkarmaya çalıştı. Bu çalışma çok güç de olmadı, alımlama çalışması görüşmecilere özgün yorumlar yapma olanağı vermişti, araştırmacılar özgün temaları yakalamada zorlanmadılar.

Mevlana'ya ilişkin üretilen imgelerin nasıl tüketildiğine ve yeniden üretildiğine bakarken Mevlana'nın farklı gruplar tarafından nasıl alımlandığını *micro* düzeyde de olsa ortaya çıkardığımıza inanıyoruz. Tematik çözümleme sonunda görüşmecilerin açık, örtük olarak dile getirdikleri temalar saptandı ve temaların anlam daralması yolu ile indirgenmiş ya da anlam gelişmesi yoluyla yüceltilmiş olduğu konusunda yorumlar yapıldı. Te-

maları saptarken de kavramsal çerçevede sözü edilen ilkeler göz önünde tutuldu. Şimdi gruplara ve temalara bakalım.

Tasavvuf grubu görüşmecileri okuma/anlamlandırmalarında tevhit (BİR olma), nefs, Öz ile bağlantı ve bunların gerçekleşmesi için semanın bir yol olduğu gibi konulara odaklandılar. Grup üyelerinden biri emek kavramını gündeme getirdi, semanın emek verene, hak edene sunulduğunu ileri sürdü. Odaklandıkları tüm konuların kişisel gelişim ile ilişkisini kurdular. Yargıdan bağımsızlaşma, arınma ve kâmil insan olma yanıtlardaki başat öğelerdi. Benzetme yolu ile eğretilemelerin kurulması bu grupta oldukça sık gözlendi. Örneğin, deniz gibi arıtma ve kendini arındırma özelliğine sahip olma. Tüm bunların gerçekleşmesi için umudun var olduğuna inanıyorlardı. Korku, karamsarlık, yolun güç olduğu gibi olgulara değindikleri gözlemlenmedi. Yolun temel amacı olan *kırılmamak ve kırmamak* görüşmeciler için kimi kez açıkça kimi kez de örtülü olarak dile getirilen bir davranış biçimiydi ve bu tür ilkeler gerçekleşmediğinde yapılan ibadetin, örneğin kılınan namazın namaz olmadığı kanısını taşıyorlardı. Tasavvuf grubunun bu bağlamda daha öznel ve kişisel gelişim odaklı okumalar yaptıkları görülmektedir.

İslami grup için saptanan en temel özellikler görüşmecilerin, İslam, ibadet, tarikat, Kur'an, Peygamber ve Allah'a gönderme yapmalarıydı. Tasavvuf grubunda sözü edilen ve Asr suresi ile ilişkilendirilen *sabır* konusu bu grupta da gündeme geldi. Sabır göstermenin önemi vurgulandı, bunun yanı sıra başkalarını yargılamama, özeleştiri yapma, arınmaya çalışma, kibirle başa çıkma gibi kişisel gelişim ile doğrudan ilgili olgular da vurgulandı. Bu bakımdan tasavvuf grubu üyeleri ile İslami grup üyeleri benzerlik sergilediler. Özellikle de kâmil insan olma konusunda. Kâmil insan olmak temel amaçtı, yolun tüm tarikatlarda aynı olduğu söylendi ve ilk kez 'tarikat' sözcüğü anılmış oldu. Kimi konuların doğrudan İslam dini ile ilişkisi kurularak dile getiril-

mesi ilginçti. İslam dininde zorlamanın olmaması gibi. Diğer gruplarda gündeme gelmeyen israf (gereksiz harcama yapmak) bu grubun üyesince vurgulanan bir konuydu. Semanın görsel gösteriye dönüşmesi de iki grup üyesince gündeme getirildi. Böylece İslami grup da eleştirel bir duruş sergiledi. Diğer görüşmeciler semayı ibadet ve zikir olarak nitelendirdiler.

Mesafeli grupta odağın insana çekildiğini, göndermelerin insana kaydığını gözlemledik. *İnsan* artık odaktaydı. Yaratan Tanrı'ydı, ama insan da çok değerliydi. Bağışlama, kendini sevme ve olduğu gibi kabul etme, öfkeyi dönüştürme, koşulsuz sevgi sunma, yargıdan bağımsızlaşma gibi kişisel gelişim ile ilgili kavramlar gündeme geldi. Ayrıca ilk kez gönül genişliği kavramı ile karşılaştık. Bu kavramın doğrudan tasavvuf ile ilgili olduğu düşünülürse kavramın mesafeli grupta ortaya çıkması ilginç bulunabilir. *Gönül ile görme gönül ile konuşma* tasavvuf erbabı için ulaşılması gereken amaçtır. Ayrıca kişisel gelişim süreci kâmil insan olma biçiminde tanımlandı. Böylece mesafeli grup da, diğer grupların kullandığı kavramlara baş vurdu. Tevhit sözcüğü de kimi kez örtülü biçimde gündeme getirildi.

Bu grupta yaşam deneyimleri ve pratiklerinin temel kalkış noktası olduğu gözlemlendi. Olduğun gibi görünmek ya da göründüğün gibi olmak somut yaşam koşullarına indirgendi. Mesafeli grup diğer gruplardan, özellikle tasavvuf grubundan, indirgemeci ve sınırlayıcı olduğunda uzaklaştı. Ama 'Allah' sözcüğünü 'Tanrı' sözcüğüne yeğleyen üyesi ile bir bakıma İslami gruba yaklaştı. Başka bir grup üyesi 'Allah' ya da Tanrı sözcüğünü hiç kullanmadı, asıl olana ulaşma gibi bir nitelendirme yaptı. Mesafeli konumunu açıkça vurguladı. Ama boyutlardan söz ederken Tanrısal boyut olarak bir nitelendirme de yaptı. Ayrıca grup üyeleri insanların inananlar-inanmayanlar diye ikiye ayrılmasından yakındılar. Bu konuda kendi deneyimlerini anlatan da oldu açıkça anlatmayan da. Ancak bu ayrımdan hoşnut

olmadıkları çok açıktı. Üstü örtülü de olsa dinlerin sınırlayıcı yönüne değindiler. Taassup, şekilci Müslüman gibi nitelendirmelerle görüşlerini dile getirdiler. Sınırın karşısına evrenselliği koydular. Ayrıca bu grup üyelerinden birinin açıkça vurguladığı gibi yine insan ve insanın niyeti bir amaca ulaşmada önemliydi.

Yorumların kimileri oldukça özneldi. Örneğin Mevlana'nın İslam dinini reforme eden kişi, semanın meditasyon olarak nitelendirilmesi. Grupların hiçbirinde korku, günah gibi kavramlar kişileri 'ürkütmek' amacı ile yer almamıştır. Tasavvuf grubunda büyük günahın ne olduğu tanımlanmasa da bu kavram umut ile ilişkilendirilmiştir. Günah işlesen de dönebileceğin vurgulanmıştır. Ayrıca mesafeli grup üyelerinden biri günah kavramının da bir yanılsama olduğunu söyleyerek günah diye bir olgu olmadığını vurgulamıştır.

İslami grup üyelerinden biri ise günah konusunda Hazreti Muhammed ve Hadis-i Şerif'e gönderme yaparak insanların kusurlarını, hatalarını ortaya dökmenin günah olduğunu söyledi. Ama görülen kusurun düzeltilmesi gerektiğini, bu düzeltme ediminin abdest, namaz gibi farz olduğunu da vurguladı. Çünkü görüşmeciye göre insanları hatadan korumak Allah'ın emridir. Diğer iki grup da yargılamanın önemine değindiler, ama tasavvuf grubu başkalarının davranışlarına, hatayı düzeltmek adına da olsa, 'müdahale' etmeyi gündeme getirmedi. Mesafeli grup üyelerinden biri ise hataları düzeltmenin bir tür yardım olduğunu söyledi. Bunun ibadet gibi farz olduğunu söylemese de başkalarının 'hata'larını görmek bir 'yargılamayı' gerektirdiği ve öznel olduğu için, bu konuda İslami grup üyesi ile örtüştü. Grupların genelde kişisel gelişim odaklı olduklarını söyleyebiliriz, ama ilk bakışta göze çarpmayan ayrıntılarda aralarında önemli farklar olduğunu da gözlemliyoruz. Ama araştırmacılar için tüm grupların kendilerini geliştirme çabası içinde olduklarını gözlemlemek esinlik kaynağı oldu.

KAYNAKÇA

Altıntaş, H. (1986), *Tasavvuf Tarihi*, Ankara, Akçağ Yayınları.

Aziz, A. (2003), *Araştırma Yöntemleri Teknikleri ve İletişim*, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları.

Binark, M. (1998), "Oryantalist Söylem ve Japonya: Meiji Dönemi (1868-1912): Japon Kadın Hareketleri Tarihini Okumak", *Kültür ve İletişim*, (1).

Bourdieu, P. (1984), *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, çev. R. Nice, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press.

Braun, V. ve Clarke, V. (2006), "Using thematic analysis in psychology", *Qualitative Research in Psycology* (3).

Breakwell, G.M. (2001), "Social representational and constraits and ıdentity", K. Deaux ve G. Philogene (ed.), *Representations of the Social: Bridging Theoretical Traditions*, Oxford, Blackwell Publishers.

Cahen, C. (1988), *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. E. Üyepazarcı, İstanbul, Türk Tarih Vakfı Yayını, 2008.

Can, Ş. Yay. Haz. (2001), *Hazreti Mevlana'nın Rubaileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Sanat-Edebiyat Eserleri Dizisi: 365-120.

Çamuroğlu, R. (1990), *Tarih Hetorodoksi ve Babailer*, İstanbul, Om Yayınları, 1999.

Clemencé, A. (2001), "Social positioning and social representations", K. Deaux ve G. Philogene (ed.), *Representations of the Social: Bridging Theoretical Traditions*, Oxford, Blackwell Publishers.

Eagleton, T. (2004), *Edebiyat Kuramına Giriş*, çev. T. Birkan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Eflaki, A. (1953), *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. T. Yazıcı, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2006.

Fiske, J. (1999), *Popüler Kültürü Anlamak*, çev. S. İrvan, Ankara, Ark Yayınları.

Fiske, S.T. (2001), "Social and societal pragmatism", K. Deaux ve G. Philogene (ed.), *Representations of the Social: Bridging Theoretical Traditions*, Oxford, Blackwell Publishers.

Geray, H. (2006), *Toplumsal Araştırmalarda Nitel ve Nicel Yöntemlere Giriş*, Ankara, Siyasal Kitabevi Yayınları.

Gölpınarlı, A. (1945), *Seçme Rubailer*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, Şark İslam Klasikleri.

------- (1953), *Mevlevi Adap ve Erkanı*, İstanbul, İnkılap Yayınları, 2006.

------- (1959), *Mevlana Celaleddin: Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, İstanbul, İnkılap Yayınları, 1999.

-------(1969), *100 Soruda Tasavvuf*, İstanbul, Gerçek Yay.

------- (2005), *Mevlana: Hayatı, Sanatı, Yapıtlarından Seçmeler*, İstanbul, Varlık Yayınları.

Hall, S. (1974), "Televizyon Söylemi: Düzgeleme (kodlama) ve Düzge Açımlama (kod açımlama), çev. S. Büker, *İletişim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, (4).

------- (1997), "The Work of Representation", S. Hall (ed.), *Representation:Cultural Representations and Signifing Practaces*, Londra, Sage Publications.

Hayes, N. (1997), "*Theory-led thematic analysis: Social identification in small companies*", *(ed.), N. Hayes, Doing Qualitative Analysis in Psychology*, East Sussex, Psyhology Press.

Helminsky, K. (2006), *Bilen Kalp: Ruhsal Dönüşümün Sufi Yolu*, çev. R. Algan, İstanbul, Dharma Yayınları.

Hermes, J. (2005), *Re-reading Popular Culture*, Malden, MA, Blackwell Publishing.

Jost, J.T. ve Ignatow, G. (2001), "What We Do and Don't Know about the Functions of Social Representations", K. Deaux ve G.

Philogene, (ed.), *Representations of the Social: Bridging Theoretical Traditions*, Oxford, Blackwell Publishers.

Köprülü, F. (2003), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yayınları.

Mani, B.K. (2005), *Televizyon İzleyicisi ve Farklı Okumalar: 'Çocuklar Duymasın' Örnek Olayı*, Ankara, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi.

Mevlana (931-8), *Mesnevi Tercümesi*, çev. Ş. Can, İstanbul, Ötüken Yayıncılık, 2003: 1. ve 2. cilt.

------- (931-8), *Mesnevi Tercümesi*, çev. Ş. Can, İstanbul, Ötüken Yayıncılık, 2003: 3. ve 4. cilt.

------- (931-8), *Mesnevi Tercümesi*, çev. Ş. Can, İstanbul, Ötüken Yayıncılık, 2003: 5. ve 6. cilt.

Moscovici, S. (2001), "Why a Theory of Social Representations?", K. Deaux ve G. Philogene (ed.), *Representations of the Social: Bridging Theoretical Traditions*, Oxford, Blackwell Publishers.

Ocak, A.Y. (1996), *Türkiye'de Tarihin Saptırılması Sürecinde Türk Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005a.

------- (1997), *Türkler, Türkiye ve İslam: Yaklaşım Yöntem ve Yorum Denemeleri*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005b.

Onurcan, C. (Yay. Haz.) (2005), *Mevlana: Rübailer*, İstanbul, Kırkambar Yayınları.

Oskay; Ü. (1979), "Popüler Kültürün Toplumsal Ortamı ve İdeolojik İşlevleri Üzerine", Ankara Üniversitesi, *Yıllık* 1977-1978.

Özdengül, F. (2008) "Mesnevi ve Terapi", http://www.semazen.net/roportaj_detay. 13.10.2008.

Özsoy, Aydan (2005), *Popüler Kültür Ürünü Olarak Durum Komedileri: 'Çocuklar Duymasın' Örneğinde Aile Söylemi*, Ankara, Yayımlanmamış doktora tezi.

Öztürk, Y.N. (2004), *Kur'an-ı Kerim Meali*, İstanbul, Yeni Boyut Yayınları.

Paker, O.K. (2003), "Gündelik Bilginin İnşası Bağlamında Sosyal Temsiller: Modernlik, Gelenek, Din", G. Putlar vd. (ed.), *Kültür ve Modernite*, İstanbul, Tetragon İletişim Hizmetleri Yayınları.

Rifai, K. (2000), *Sohbetler*, İstanbul, Kubbealtı İktisadi İşletmesi.

Rowe, D. (1996), *Popüler Kültürler: Rock ve Sporda Haz Politikası*, çev. M Küçük, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Sargut, C. (2006), *Kenan, Rifai ile Aşka Yolculuk*, İstanbul, Sufi Yayıncılık.

Schimmel, A. (1999), *Ben Rüzgarım Sen Ateş: Mevlana Celaleddin Rumi Büyük Mutasavvıfın Hayatı ve Eseri*, çev. S. Özkan, İstanbul, Ötüken Yayıncılık, 2005.

Sözer, Ö. (1977), "Felsefe Açısından Sanat ve Teknoloji: Walter Benjamin'in Teknoloji Felsefesine Bakışlar", *Türkiye Yazıları*, (4).

Ülgener, S. (1981), *Zihniyet ve Din: İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*, İstanbul, Derin Yayınları, 2006a.

------- (1983), *Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler*, İstanbul, Derin Yayınları, 2006b.

Vakkasoğlu, V. (2005), *Aşk Çağlayanı Hz. Mevlana*, İstanbul, Nesil Yayıncılık.

Wagner, W. ve Kronberg, N. (2001), Killer Tomatoes! Collective Symbolic Coping with Biotechnology", K. Deaux ve G. Philogene (ed.), *Representations of the Social: Bridging Theoretical Traditions*. Oxford, Blackwell Publishers.

Watts, N. (2000), *Sevginin Yolu*, çev. G.B. Şen ve C. Şen. İstanbul, Dharma Yayıncılık.

Yiğitler, Z.H. (2004), *Mevlana'da İnsan Olmak*, İstanbul, Alfa Yayıncılık.

Yöndemli, F. (2004), *Mevlevilikte Sema Eğitimi*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Zavolloni, M. (2001), "E-motional Memory and the Identity System: Its Interplay with Representations of the Social World", K. Deaux ve G. Philogene (ed.), *Representations of the Social: Bridging Theoretical Traditions*, Oxford, Blackwell Publishers.

İnternet Kaynakları

http://www.semazen.net/sss.php, *Sema Sorular ve Cevaplar.*

http://cemalnur.org/content/view/42/25/lang,tr/, *Semanın Manası.*

EKLER

EK 1) GÖRÜŞME SORULARI

Kişiye Yönelik Sorular (KYS)

1) Adınız soyadınız nedir?

2) Kaç yaşındasınız?

3) Eğitim durumunuz nedir?

4) Mesleğiniz?

5) Aylık ortalama geliriniz nedir?

6) Kaç yıllık evlisiniz?

7) Kaç çocuğunuz var?

8) Eviniz kira mı yoksa kendinizin mi?

9) Ne kadar süredir bu semtte oturuyorsunuz?

10) Herhangi bir tasavvuf grubuna üye misiniz? Üye iseniz bu grupla ne sıklıkla bir araya geliyor ve neler paylaşıyorsunuz?

11) Herhangi bir dini cemaate üye misiniz? Üye iseniz bu grupla ne sıklıkla bir araya geliyor ve neler paylaşıyorsunuz?

12) Dini görevlerinizi/sorumluluklarınızı yerine getirir misiniz? Bu görevleri (namaz, oruç, hac, zekat) tam anlamıyla yerine getirdiğinizi (düzenli namaz kıldığınıza, tam olarak oruç tuttuğunuza, hac ziyaretinizi yaptığınıza, zekat verdiğinize) söyleyebilir misiniz?

Mevlana'ya Yönelik Sorular (MYS)

1) Mevlana deyince aklınıza neler geliyor? Neler çağrıştırıyor Mevlana size? Ne düşünüyorsunuz?

2) Evinizde Mevlana ile ilgili bir kitap var mı? Mesneviye sahip misiniz?

3) Mevlana'nın "*Gel, Gel... Ne Olursan Ol, Gel. İster Kafir, İster Mecusi, İster Puta Tapan Ol, Gel... Bizim Dergahımız Umutsuzluk Dergahı Değildir. Yüz Defa Tövbeni Bozmuş Olsan Da Yine Gel*" sözü hakkında neler düşünüyorsunuz?

4) Mevlana'nın "*Ya Olduğun Gibi Görün, Ya Göründüğün Gibi Ol*" sözü hakkında neler düşünüyorsunuz?

5) Mevlana'nın yedi öğüdünü biliyor musunuz? Bu öğütlerden ilki olan "*Cömertlik ve Yardım Etmede Akarsu Gibi Ol*" sözü hakkında neler düşünüyorsunuz?

6) Mevlana'nın diğer bir öğüdü olan "*Şefkat ve Merhamette Güneş Gibi Ol*" sözü hakkında neler düşünüyorsunuz?

7) Mevlana'nın diğer bir öğüdü olan "*Başkalarının Kusurunu Örtmede Gece Gibi Ol*" sözü hakkında neler düşünüyorsunuz?

8) Mevlana'nın diğer bir öğüdü olan "*Hiddet ve Asabiyette Ölü Gibi Ol*" sözü hakkında neler düşünüyorsunuz?

9) Mevlana'nın diğer bir öğüdü olan "*Tevazu ve Alçakgönüllülükte Toprak Gibi Ol*" sözü hakkında neler düşünüyorsunuz?

10) Mevlana'nın diğer bir öğüdü olan "*Hoşgörülükte Deniz Gibi Ol*" sözü hakkında neler düşünüyorsunuz?

11) Sema törenlerine katıldınız mı? Hiç sema yaptınız mı?

12) Mevlana'nın simgelerinden biri haline gelmiş olan sema hakkında neler düşünüyorsunuz?

EK 2) TOPLU DEĞERLENDİRME TABLOLARI

Tablo 1: Tasavvuf Grubuna Ait Temaların Toplu Değerlendirmesi

TASAVVUF GRUBU	Din ve İslam	Mevlana	Kişisel Gelişim	Sema	Diğer
1. Görüşmeci E.B.	*Gönül kıranın namazı kabul olmaz*	Mevlana'da dönmek ve yeniden başlamak için her zaman umut vardır. *Olduğun gibi görün-mek için umut vardır.*	Göründüğümüz gibi olup olmadığımızı yaşam koşullarında denetlemeli ve sorgulamalıyız. *Başkalarına kendine ne kalacağını düşünmeden vermek gerekir.* Merhamet iyi-kötü herkese sunulmalı. *Gerçek kusur örtmede benlik yok edilerek kusurlar tam anlamıyla örtülmelidir.* Asabiyet öz ile bağlantıyı keser. *Tevazu olanı kabul etmemizi sağlar. Tevazu güç getirir. Tevazu nefsi yok eder.* *İnsan kendi kendini arıtmalıdır.*	Sema insanın ruhunu arındırır.	

2. Görüşmeci Ş.B.		Mevlana'nın sevgisi insanı kuşatabilir. (kendisini kuşattığını vurgulu-yor)	Kapımızı herkese açmalıyız, irfa, görüşü, duruşu nedeni ile kapıları kimseye kapatmamalıyız Yargıdan bağımsızlaşmalıyız. *İçsel yolculukla arınma yaşamın içinde gerçekleştirilmelidir. Yaşamın içinde başkalarına hoşgörü sevgi* gösterrerek *arınmalı!* Cömertlik duyguların akmasına izin vermektir. Allah seçtiği aracıları ve Ganiyy özelliği ile cömertliğini sergiler. *Arınç şefkatinden üstün bir merhamet ve şefkat ışığı herkese sunulmalıdır. Işıksız kalan umudunu* yitirir. Ruhun yükselmesi öfkeden arınmaya bağlıdır. *Acz içinde olan insanların kusurlarını* kâmil *insanlar örter ve onlara yardım ederler. Kusur örtme becerisi* kâmil *insana özgüdür.* İncinmeyin ve incitmeyin. Toprak elementi etkinleştirilirse alçak gönüllü olabiliriz. Hoşgörü *kişiyi tevhide ulaştırır.*	*Sema kapalı kalpleri açar. Sema kâmil insan olmayı sağlayan bir yoldur. Sema bütünlük duygusu verir. Sema insanı tevhide ulaştırır.*	

3. Görüşmeci N.G.			Yargılamaktan bağımsızlaştığımızda tevhide ulaşabiliriz. İç dünyada ne varsa iyi-kötü ayırt etmeden yansıtılmalıdır. Yaşamın akışına direnme, akışla ak! Akışta ayırt etmeden cömert ol. *Herkese eşit ölçüde yaklaşmak gerekir. Ayrım yapılmamalıdır.* Kusurlar örtülmelidir. *Nefs kontrol altına alınmalıdır. Hiddet ve asabiyet nefsten* kaynaklanır. Olumlu olumsuz her tür tepki karşısında vermeye devam etmek gerekir. *Kötülük aslında kötülüğü yapanın kendisine yöneliktir. Kötülük yapana da* yardım *etmek gerekir.*	*Sema hak edilmiş bir şeydir. Gerçek semada BİR olduğunuzu duyumsarsınız.*	

4. Görüşmeci S.K.		Mevlana'da umut kapısı kapanmaz.	Samimi olan olduğu gibi görünür, göründüğü gibi olur. *Şefkat ve merhametin herkesi, toprağı, eşyayı, tüm coğrafyayı kapsasın!* Kusurlu kişinin kusurunu örtmekle kalmamalıyız, onun iyi ve şefkatli olduğunu da düşünmeliyiz. *Sakin kalabilen* kâmil *kişidir.* Tevazu göstermek olanaklıdır çünkü toprak var oluşumuzun temelidir. *Deniz gibi temizleyici ol.*	Sema teslimiyeti sağlar. Sema farklı hallerin yaşandığı bir tür seyahattir.	Verdiklerimiz bizim değil, Yaratan'ın. Verdiğimiz geri gelir.

Tablo 2: İslami Gruba Ait Temaların Toplu Değerlendirmesi

İSLAMİ GRUBU	Din ve İslam	Mevlana	Kişisel Gelişim	Sema	Diğer
1. Görüşmeci A.Ç.	İslam dininde zorlama yoktur, davet ya da çağrı vardır. *Cömertlik Allahın sunduğu bir armağandır.*	Mevlana hem önemli bir mutasavvıf hem de din adamıdır.	İnsanın içinin dışının bir olması gerekir. Ayrım gözetmeden herkese yardım etmek gerekir.	Sema görsel bir gösteridir. *Sema yapan Allah'ı anar. Sema Allah'ı anmayı sağlar.*	

			Ayrım yapmadan, herkesi kapsayacak bir şefkat ve merhamete sahip olmak gerekir. *Kusurlarından dolayı başkalarını yargılama.* Sabır göster, göstermezsen zararlı çıkarsın. *İnsanlar arasında ayrım gözetmeden hoşgörülü davranılmalısın.*		
2. Görüşmeci E.E.	Kamil insan olmanın yolu tüm tarikatlarda aynıdır.	Mevlana imanı tam bir İslam velisi ve Allah aşkıyla doludur. Mevlana evrenseldir.		Sema Mevleviliğin ibadet şeklidir. *Sema görsel gösteridir.*	
3. Görüşmeci R.P.	İslam dışında olanlar yanlış yoldadır. İslam'a dönmek gerekir. *İslam Allah'ın varlığı ve birliği için tek seçenektir.* Verdiğinin karşılığında Allah sana verir.	Mevlana'yı sema anlatır. *Mevlana bilgili bir yol göstericidir.*	İnsanların kusurları ve hataları ortaya dökülmemelidir. Başkalarının hataları ve kusurlarını düzeltilmelisin. *Sabır, sorunlara karşı gösterdiğimiz dirençtir.* Kibir barındırmamak, nefsini yok etmek ve tevazu sahibi olmak gerekir.	Sema, Mevlana'ya özgüdür. *Sema bir tür zikirdir.*	
4. Görüşmeci S.E.	Öğütler tüm dinlerin değişmez kurallarıdır.	Mevlana sevgi demektir. *Mevlana bağışlayıcı ve sevgi doludur. Ama bu boyutta bir sevgi ve bağışlayıcılık olanaksızdır.*	İsrafkar olmamalı ve yoksullara yardım etmelisin. *Başkalarının kusurlarını görmek yerine özeleştiri yapmalısın.* Kendini arındırmalısın.	Sema bir kültür zenginliğidir. İbadet değildir.	

Tablo 3: Mesafeli Gruba Ait Temaların Toplu Değerlendirmesi

MESAFELİ GRUBU	Din ve İslam	Mevlana	Kişisel Gelişim	Sema	Diğer
1. Görüşmeci İ.D.			*Mevki, makam ve çıkar için olduğundan farklı görünme.* Yapılan iyilik unutulmamalıdır. *Sevgi ve şefkat sunuldukça artar.* Kusurlar başkalarına söylenmemelidir. *Kalpleriniz sevgi ve hoşgörü ile dolu olmalıdır.* Koşulsuz verilmelidir.	*Sema bir tür anımadır.*	*İnsan en değerli yaratıktır.*
2. Görüşmeci N.Y.			*İnsanın hem kendisini hem de başkalarını bağışlaması gereklidir.* Kendini sev ve kabul et! *İnsan cömertse çoğalır. İnsan vermezse bencilleşir.*	*Sema, yapanların kendilerinden geçtiği bir tür ayindir.*	*İnsanlar inananlar-inanmayan olarak ikiye ayrılmamalıdır. İkilikten kaçınmalıyız.*

			Güneş gibi ışığını herkese gönder! *Kusurlar içimizde tutulmalıdır, ama düzeltmek için yardım etmek gerekir.* Öfke dönüştürül-melidir *Tevazu ve alçak gönüllük toprak gibi her yerde bulunmalıdır.* Hoşgörüde bitmeyen bir kaynak ol.		
3. Görüşmeci G. T.	*Allah belli bir dine hapsedilmemelidir.* Allah en yücedir, tektir ve sevilesi tek varlıktır. Mevlana bizi tevhide çağırır.	*İslam dinini reforme eden kişi Mevlanadır.* Mevlana evrensel-dir. *Şems Mevlana'ya Christ ile ilgili inisiyasyon yaptı.* *Mevlana ile Christ bir.*	*Dünya kimliğimiz olduğumuz gibi görünmemizi engeller. Sevgi içimizdeki özdür.* Yapılan yardım yine bize döner. *Hepimiz biriz. Dünya bir yanılsamadır, gerçek değildir.* *Hiddetlendiğin zaman duygularına kapılma.*	*Sema bir tür meditasyondur.*	

		Mevlana bizi tevhide çağırır.	İkincil konumda kalmayı yeğlemeliyiz. Benliği ortadan kaldırmalıyız *Diğer insanlara ve kendimize her şey illüzyon olduğu için hoşgörü göstermeliyiz.*		
4. Görüşmeci H.K.		*Mevlana ruhsal kardeşliğe çağrı yapar.* Mevlana insanların DNA'larına seslenerek onların bilinçli ya da bilinçsiz olarak DNA'larını kâmil insan olmak için aktive etmelerini sağlar.	Korku ve endişe kişinin asıl olana ulaşmasını engeller. Asıl olana ulaşanlar oldukları gibi görünürler ya da göründükleri gibi olurlar. Almak için vermek ve almaya niyet etmek gerekir. Şefkat kâmil insan olmanın koşuludur. Yaşam bir oyundur, o nedenle oyuncuları yargılamamalıyız.	*Sema Tanrısal yasalara güvenmemizi sağlar. Tanrısal boyuta geçiş için hazırlık yapmamızı sağlar.*	

İmgeler evreninde dönen beyazlar yürekleri "yakıyordu", Konya'da kaşıkların, cam ve tahta çerçevelerin üzerindeki öğütler, öğütlerin arasındaki Mevlana, Konya'ya gelenlere kendilerini beğendirmeye çalışıyor, bin bir renk ve biçime bürünmüş olarak, vitrinlerde, vitrinlerden caddeye taşan uzantıların üzerinde sıralanmış, seçilmeyi bekliyorlardı. Boyunları büküktü, içlerinin boşaltıldığını biliyorlardı, ama yapacak bir şey yoktu. Onlar da alıcıların çantalarında, takı olarak parmaklarında, boyunlarında sema seyretmeye gidebilirlerdi.

Mevlana imgesine, bu imgenin tüketilmesine ve yeniden üretilmesine odaklanan bu kitap, Mevlana imgesinin tüketimine iki gösterge üzerinden yaklaşmakta: Mevlana'nın yedi öğüdü ve sema. Özellikle 2007 yılının UNESCO tarafından Mevlana yılı olarak kabul edilmesinin ardından bu tüketimin ve yeniden üretimin daha da arttığına tanık olmaktayız. Kitapta, görünürde gündelik yaşam koşulları ile ilgili olan öğütler, bilişsel düzeydeki anlamlandırmalar, dünyevi olmayana ait olan sema ise duygusal düzeydeki anlamlandırmalar için temel alınmakta.

Kitap, imge evreninde Mevlana'nın var oluş koşullarını ve bu koşullarda değişik toplumsal grupların kendi gerçeklikleri içinde Mevlana'yı nasıl alımladıklarını (yorumladıklarını) ortaya çıkarmaya çalışıyor. Böylece popüler bir imgeden hareketle, toplumsal gerçekliğimizin altındaki gerçekleri anlamaya girişiyor. Bireylerin özgün anlamlandırmalarından hareketle toplumu anlamaya dair önemli ipuçları sunuyor.

ISBN 978-975-6361-99-3